

Marino JUREKOVIĆ

**KNJIŽNICA PRAVNOG FAKULTETA U
ZAGREBU
- povijesni pregled 1776.-1996. -**

U Zagrebu, 2002. godine

S a d r Ź a j

Uvod	str. 3-4.
I. Povijest pravnih knjižnica	
a) o prvim zbirkama pravnih knjiga	str. 4-9.
b) srednjovjekovne knjižnice i pravne knjige u Europi	str. 9-13.
c) srednjovjekovne knjižnice i pravne knjige u Hrvatskoj.....	str. 13-16.
d) novovjekovne knjižnice i pravne knjige u Hrvatskoj	str. 17-20.
II. Knjižnica Kraljevske akademije znanosti 1776.-1850.	
a) organizacija	str. 20-21.
b) katalogizacija	str. 21.
c) knjižni fond	str. 21-23
d) knjižnično osoblje	str. 23-24
III. Knjižnica Kraljevske pravoslavne akademije 1850.-1874.	
a) organizacija	str. 24.
b) katalogizacija	str. 25.
c) knjižni fond	str. 25-27.
d) knjižnično osoblje	str. 27.
e) nastojanja za utemeljenje Sveučilišta i prestanak rada Kraljevske akademije	str. 27-28.
IV. Prijelazno razdoblje 1874.-1906.	
a) razdoblje 1874.-1886.	str. 28-30.
b) razdoblje 1886.-1906.	str. 30-32.
V. Seminarska knjižnica Pravo- i državoslovnog fakulteta 1906.-1926.	
a) organizacija	str. 33.
b) katalogizacija	str. 33.
c) knjižni fond	str. 34.
d) knjižnično osoblje	str. 35.
VI. Seminarska knjižnica Pravnog fakulteta 1926.-1996.	
a) organizacija	str. 35-36.
b) katalogizacija	str. 36-37.
c) knjižni fond	str. 37-43.
d) knjižnično osoblje	str. 43-44.
Zaključak.....	str. 45-46.
Prilozi: a) kronologija najvažnijih događaja iz povijesti Knjižnice	str. 47-48.
b) popis voditelja Knjižnice	str. 49-50.
c) popis svih radnika u Knjižnici	str. 51.
d) raspored osnovnih skupina knjižnične građe.....	str. 52.
e) suvremena organizacijska struktura Knjižnice.....	str. 53.
Popis uporabljene književnosti	str. 54-56.

Uvod*

Knjižnice su, promatrane u povijesnom razvojnem slijedu, bez obzira na moguće miješanje s arhivima i muzejima, uvijek bile važno rasadište kulture i pokazatelj stupnja intelektualne razvijenosti pojedine sredine. Promatrajući razvoj knjižnica sa gledišta evolucije njihove namjene i za nju provedbenih načela (I. elitizam i omogućavanje čitanja; II. edukacija i korisnost; III. posredovanje znanja i dostupnost), jasno se vidi širenje kruga korisnika i samim tim porast općeg utjecaja knjižnica na razvoj društva u cjelini.

Suvremeno shvaćanje knjižnice određuje ju kao “ustanovu koja prikuplja, sređuje, čuva i daje na korištenje knjižničnu građu, te pruža raznolike knjižnične usluge svojim korisnicima”¹. Prema danas široko prihvaćenoj UNESCOvoj tipologiji knjižnica utemeljenoj na kriterijima I. građe i II. otvorenosti razlikuje se šest osnovnih tipova knjižnica (1. nacionalna, 2. visokoškolske, 3. opće-znanstvene (koje nisu nacionalna niti visokoškolske), 4. narodne (pučke), 5. školske i 6. specijalne)² među kojima su za svaku nacionalnu kulturu prva dva tipa najvažniji.

Nacionalne knjižnice su, skraćeno rečeno, nositelji cjelokupnog knjižničkog sustava određene zemlje. Visokoškolske knjižnice prikupljaju, obrađuju, pohranjuju i daju na korištenje dokumente i obavijesti znanstvenoga, obrazovnoga i općekulturnog značenja, u prvom redu članovima sveučilišta i drugih znanstveno-nastavnih jedinica. Sastavni su dio znanstveno-nastavne infrastrukture jer svojim fondom, službom i uslugama pridonose razvoju znanosti i pomažu u promicanju odgojno-obrazovnoga i znanstvenoistraživačkog rada na sveučilištima³

Premda su nedvojbeno među visokoškolskim knjižnicama sveučilišne knjižnice najvažnije, fakultetske knjižnice predstavljaju njihovu prirodnu nadopunu i po preuzimanju na sebe velikog dijela opterećenja rada sa studentima i nastavnicima, i po svojoj specijaliziranosti određenoj osnovnom znanstvenom orijentacijom fakulteta kojem pripadaju. Analizirajući mogućnosti znanstvenog rada, nedvojbeno samo spoj širine sveučilišnih knjižnica sa specijaliziranošću pojedinih fakultetskih knjižnica pruža najviše, naravno pod pretpostavkom trajne sustavne brige za aktualiziranje fondova i jasno razrađene podjele rada unutar nabavne politike između jednih i drugih knjižnica.

Za bolje shvaćanje sadašnjosti uvijek je potrebno kvalitetno poznavati prošlost. To je tim više važnije danas, kada u uvjetima opće globalizacije i dalekosežnih učinaka informacijske tehnologije mali narodi, među kojima i hrvatski, moraju sačuvati svoju kulturnu i nacionalnu osobnost.

Svrha ovog rada je ukratko prikazati najvažnije odrednice razvoja Knjižnice Pravnog fakulteta u Zagrebu i to ne samo zbog činjenice što je taj fakultet danas najstarija visokoškolska ustanova u Hrvatskoj, nego i zato što je zahvaljujući upravo knjižničkoj djelatnosti povjesno usko povezan sa Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom kao najvažnijom sveučilišnom knjižnicom u Hrvatskoj.

U radu će se iznijeti osnovne činjenice o povijesnom okruženju osnutka i djelovanja Fakulteta i knjižnice, te ujedno istaknuti pojedine osobe koje su svojim radom u knjižnici bitno utjecale na njezin rad i razvoj.

Prilikom pisanja ovog rada korišteni su svi dostupni objavljeni materijali kojim barem djelomično govore o povijesti knjižnice, ali pritom moram pripomenuti da njihovi podaci na žalost nisu mogli biti provjereni na izvornoj arhivskoj građi Knjižnice, jer nju unatoč svim naporima autora nije bilo moguće koristiti.

* Ovaj tekst je izvorno diplomski rad obranjen 2002. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

¹ Katica TADIĆ: Rad u knjižnici, Opatija : Naklada Benja, 1994., str. 13.

² Isto, str. 14.

³ Isto, str. 15.

I. Povijest pravnih knjižnica

a) o prvim zbirkama pravnih knjiga

Pojava knjižnica općenito pokazuje potrebu čovjeka za trajnim očuvanjem pisanih tragova o svojem postojanju i radu, i to u različitim aspektima. Svakako jedno od područja u kojima je pismenost bila osobito važna jest pravo. Vjera, moral i pravo kao osnovni oblici uređivanja odnosa u društvenoj zajednici, koji se zbog te zajedničke funkcije mogu nazvati *pravom u širem smislu*, jasno su u sebi sadržavali potrebu vrijednosno-sadržajne stabilnosti i ujednačenosti primjene. Potreba za sigurnošću uređivanja društvenih odnosa očitovala se u prirodnoj težnji da se sadržaj pravnih odredbi i temeljem njih jednom uređenih odnosa trajno zabilježi u jasno individualiziranoj tekstualnoj cjelini na primjerenoj materijalnoj podlozi. Tako je pismenost usko povezana sa potrebom pravne sigurnosti već od samih početaka civilizacije, kojoj su vjera, kultura, pismenost, pravo i nastanak gradova bitna obilježja. Knjižnice kao spremišta pisanih dokumenata bez obzira na materijal stoga su od samih početaka sadržavale i građu pravnog sadržaja. Obzirom da u *pravnu građu u širem smislu ulazi i ono što se danas naziva arhivskom građom* a što se u starije doba nije jasno razlikovalo, pravilno je te prve knjižnice nazivati *knjižnicama-arhivima*.

Prisutnost dokumenata pravnog sadržaja nedvojbeno je tako utvrđena već kod starih naroda Bliskog Istoka poput *Sumerana* (gradovi Lagaš, Ur, Uruk i Nippur)⁴, *Babilonaca* (gradovi Babilon, Kiš, Sippar)⁵, te u pojedinim gradskim središtima poput Eble, Ugarita, Hattušaša i Ninive⁶. Od ukupne količine dosad pronađenih glinenih pločica oko 95% ispisano je administrativnim sadržajima, trgovačkim ugovorima te diplomatskim porukama, a samo 5% literarnim, znanstvenim, medicinskim i sl. tekstovima. Dapače, pisari bili su školovani i osposobljeni za taj zanat prvenstveno zbog potreba državne administracije⁷.

Kod *Feničana*, značajnih kao tvoraca jednostavnog alfabetskog pisma koje je poslužilo kao podloga kasnijim pismima Grka i Rimljana, knjižnice su prema podacima u povjesnoj literaturi nedvojbeno postojale, ali nisu pronađeni materijalni dokazi.

Za starije razdoblje povijesti *Židova* stanje je bilo slično sve do otkrića kumranskih rukopisa 1947. koji su zapravo dio samostanske knjižnice vjerske sljedbe Esena i sadrže starozavjetne tekstove Svetog pisma, među kojima i Mojsijevo Petoknjižje (Thoru)⁸ koje za Židove ima značenje i vjerske knjige i zakonika. Na žalost, mnogobrojna razaranja Palestine uništila su materijalne tragove pojedinačnih dokumenata pravnog sadržaja iz židovske povijesti prije dijaspore 136. g.

Govoreći o knjižnicama u vrijeme samostalne *egipatske* države, treba reći kako je postojanje knjižnica sa sigurnošću dokazano tek na dvoru Ramzesa II. u Tebi (13. st. prije

⁴ Aleksandar STIPČEVIĆ: Povijest knjige, Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1985. (dalje Povijest knjige), str. 11.

⁵ Isto, str. 12-13.

⁶ Isto, str. 14-15. i 17-19.

⁷ Aleksandar STIPČEVIĆ: Sudbina knjige, Lokve : Naklada Benja, 2000., str. 54.

⁸ Ovakav zaključak se može izvesti iz natuknice "KUMRAN" u Biblijskom leksikonu, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1972., str.166-167., gdje se na samom početku članka navodi kako su pronađeni "hebr. rkp. gotovo svih sz. knjiga", a kasnije na str. 167. navodi kao bitno obilježje same sljedbe Esena nastojanje "do u tančine obdržavati Zakon". Obzirom na značenje koje se općenito pridaje Mojsijevom petoknjižju u židovstvu kao srži Božjeg Zakonu (pojedini Židovi su u prošlosti a i danas znali čitave citate iz Thore ispisivati po tijelu, a danas pojedinci stalno nose čitavu Thoru kao malu knjižicu uz sebe), bilo bi upravo nelogično za jednu takvu sljedbu prepisivati samo ostale dijelove Starog zavjeta a Mojsijevo petoknjižje zanemariti.

Krista) te u Horusovom hramu u mjestu Edfu (druga pol. 3. st. prije Krista)⁹ što je sve ipak znatno kasnije od zlatnog doba klasičnog Egipta.

Pismenost je bila ograničena na uski sloj svećenstva i činovništva, a znanja su se u školama prenosila usmenom predajom. Činjenica kako praktično nisu sačuvani pisani pravni propisi iz tog vremena ukazuje kako je pravo bilo običajno¹⁰ te se također prenosilo usmenom predajom. Ipak, povezujući pronalaženje jednog pravnog teksta u blizini Sakkare i arhivske građe sa općepoznatom centraliziranošću Egipta tijekom velikog dijela njegove povijesti (ako zanemarimo povjesna međurazdoblja kao vremena velikih društvenih sukoba) i razgranatom diplomatskom aktivnošću prema susjednim državama, ne bi trebalo sumnjati da je pravnih dokumenata bilo barem u dvorskoj knjižnici. Profesionalni pisari su se i u Egiptu najviše bavili pisanjem trgovačkih ugovora, administrativnih akata, poreznih popisa i sličnih dokumenata. Bilo je doduše i literarnih djela, opisa povjesnih događaja te rasprava iz matematike i astrologije, ali je u odnosu na trgovačke ugovore i administrativne tekstove broj takvih knjiga neznatan¹¹.

U grčko-helenističkom svijetu najpoznatije su knjižnice postojale u *Miletu* kao najvažnijem središtu grčke kulture prije Atene (494. pr. Kr. uništena od Perzijanaca)¹², u *Ateni* kao Aristotelova javna knjižnica (poslije nedovoljno jasne povijesti kao ratni plijen završila u Rimu 84. pr. Kr.)¹³, u *Aleksandriji* (veličinom knjižnog fonda nedvojbeno najveća, utemeljena u 4. st. pr. Kr., razorena 640. poslije arapskog osvajanja Egipta)¹⁴ te u *Pergamu* (utemeljena krajem 3. st. pr. Kr., navodno poklonjena Aleksandrijskoj poslije 47. pr. Kr.)¹⁵.

Da li je u miletskoj knjižnici uz djela iz brojnih drugih područja (Tales, Anaksimandar i Heraklit: filozofija; Hekatej: zemljopis) bilo i pravnih djela? Prema suvremenim pravnim povjesnicima, čitavo tadašnje grčko pravo čak i kao pisano bilo je po svojoj biti običajno pravo¹⁶. To je vrijeme za koje već postoje diplomatski dokumenti¹⁷, ali je vrlo znakovita činjenica kako niti za Atenu, kao najrazvijeniju i najpoznatiju grad-državu zapravo nisu sačuvani niti zakonski tekstovi niti sudske presude. Obzirom na činjenicu da se u Miletu radilo o državnoj knjižnici-arhivu po uzoru na Srednji istok gdje je pravne građe bilo makar i kao arhivske (prostorno najbliža bila je takva knjižnica-arhiv Hetita u Hattušašu gdje su nađeni ne samo arhivski nego i izvorni pravni dokumenti poput zakonskih tekstova¹⁸), smije se pretpostaviti da je pravo bilo prisutno samo što do danas nisu sačuvani nikakvi suvremeni izvorni dokumenti koji bi to sa sigurnošću dokazali.

Da je u Aristotelovoj knjižnici moglo biti pravnih djela upućuje njegovo poznato djelo **Ustav atenski** za koje je sam naveo kako je rezultat proučavanja 135 ustava, dakle najviših pravnih propisa, grčkih gradova-država (polisa) njegovog vremena.

Rekonstrukcija glavnih stručnih skupina Aleksandrijske knjižnice izrađena temeljem djela **Πιννακς** njezina upravitelja Kalimaha iz Kirene (za koje se pretpostavlja da je ujedno bilo i katalog

⁹ Aleksandar STIPČEVIĆ: Povijest knjige, str. 36.

¹⁰ Znakovito je da se niti Pierre MONTET u svojem djelu "Egipat u doba Ramzesa" (Zagreb : Naprijed, 1979., str. 191.), inače jedinom koje uz djela Grge Novaka obrađuje povijest Egipta na hrv. jeziku, kada govori o vladarevoj dužnosti da se u svemu ravna prema zakonima uopće ne upušta u navođenje bilo kakvih egipatskih izvornih pravnih propisa (čak niti tada između 1320. i 1100. pr. Kr.), nego samo poziva na mnogo kasnijeg grčkog povjesnika Diodora Sicilskog

¹¹ Aleksandar STIPČEVIĆ: Sudbina knjige, Lokve : Naklada Benja, 2000., str. 59. i 60.

¹² Aleksandar STIPČEVIĆ: Povijest knjige, str. 59. i 107.

¹³ Isto, str. 65. i 107-108.

¹⁴ Isto, str. 108-113.

¹⁵ Isto, str. 113-114.

¹⁶ Šefko KURTOVIĆ: Opća povijest prava i države, 3. izd., knj. 1 : Stari i srednji vijek, Zagreb 1992., str. 105.

¹⁷ Za popis najvažnijih međunarodnih ugovora iz razdoblja između 1100. i 500. g. pr. Kr. v. HISTORIJA ČOVJEČANSTVA – kulturni i naučni razvoj, Sv. 2, knj. 1: Stari svijet od 1200. do 500. god. pr. n.e. (napisao Luigi PARETI, suradnici Paolo BREZZI i Luiciano PETECH), Zagreb : Naprijed, 1967., str. 260-262.

¹⁸ Hetitskim pravom temeljem nalaza u Hattušašu se posebno bavio slovenski pravni povjesnik Viktor KOROŠEC (1899-1985), sveučilišni nastavnik rimskog prava na ljubljanskom Pravnom fakultetu, i o tome objavio niz većih i manjih radova, među kojima kao primjer ističemo članak "Sistematika prve hetitske pravne zbirke (K Bo VI 3)", objavljen u ljubljanskom Zborniku znanstvenih razprav, let. 7(1930). Radi se o zakoniku čiji se sadržaj doradivao tijekom čitave povijesti velike hetitske države (od 1650. do 1200. pr. Kr.).

Knjižnice) obuhvaća 10 skupina, među kojima 3. skupina nosi naziv Pravo¹⁹, iz čega nedvojbeno proizlazi prisutnost pravnih publikacija u toj knjižnici. Obzirom na razgranatu diplomatsku mrežu Ptolomejevića, te usporedno postojanje i primjenjivanje dvaju prava po osobnom načelu (egipatsko za Egipćane, a grčko za Grke) uz obnavljanje centralizirane vlasti, smije se pretpostaviti da se radilo ne samo o tekstovima međunarodnih ugovora (koji su u to doba već bili vrlo česti, naročito uzme li se u obzir raširena praksa učvršćivanja saveza među helenističkim državama putem političkih brakova), nego i o pravim vladarskim odlukama sa zakonskom snagom (koje danas pravni povjesnici znaju nazivati ne baš primjereno ediktima).

Uzimajući u obzir kod Pergamske knjižnice kako je “osnovana po uzoru na Aleksandrijsku, ali i kao njezin konkurent” u vrijeme kada je skupina Pravo vjerojatno već postojala u Aleksandriji (krajem 3. st. pr. Kr.), te da je njezin katalog izrađen po uzoru na istu knjižnicu, posve je moguće da je i ona imala pravnih publikacija ali u manjem opsegu.

Premda su se Rimljani postupno već tijekom 2. punskog rata (218. – 201. pr. Kr.) počeli jače upoznavati s grčkom kulturom iz kolonija na jugu Italije (Magna Graecia; potomci tih Grka i danas postoje govoreći jednim dorskim dijalektom), pa čak i prilikom svojih sve brojnijih ratova u 2. i 1. st. pr. Kr. počeli tretirati knjižnice kao ratni plijen (npr. opljačkane knjižnice u Makedoniji, Pontu i Ateni) u Rimu se ne može govoriti o knjižnicama u pravom smislu riječi prije Azinija Poliona koji otvara prvu rimsku javnu knjižnicu u Atriumu Libertatis (39/33. pr. Kr.) organiziranu prema Varonovim preporukama.

Sve dotad može se samo govoriti o arhivima s vrlo malo knjižne građe i to u hramovima, što je nužna posljedica činjenice *kako je u svojem prvom razdoblju tzv. civilnog prava (ius civile) rimsko pravo (ius) bilo usko isprepletano s vjerskim propisima (fas) i njegovi prvi pravi poznavatelji su bili isključivo svećenici (pontifices) sve do oko 301. pr. Kr.* Knjige koje su se nalazile u tim hramskim arhivima bile su izrazito vjerskog sadržaja, poput etrurskih libri rituales, libri fulgulares i libri haruspicini, te proročkih sibilinskih knjiga (kumanske Sibile) koje su se po odluci Senata konzultirale uvijek kada bi se rimska država našla u opasnosti. Hramovi su zadržali svoju arhivsku funkciju i u kasnijim razdobljima, na što jasno ukazuju činjenice kako su smatrani vjerodostojnim mjestima za čuvanje oporuka te pravni propis koji je dopuštao dužnicima da se oslobode svoje obveze polaganjem dugovanog iznosa u hramu bez obzira kada je vjerovnik taj iznos stvarno i preuzeo u hramu.

Opće smirivanje situacije pod Oktavijanom (vl. od 27. pr. Kr. do 14. pos. Kr.), te s tim u vezi gospodarski uspon Carstva i širenje njegove politike planskog jačanja rimskog elementa putem urbanizacije i selektivnog dodjeljivanja rimskog građanskog prava zajednicama i pojedincima (*Pax Romana*) proširili su mogućnosti i proizvodnje i trgovine knjigama. Uz brojne pojedinačne knjižnice koje tada nastaju (najpoznatiji su slučajevi Ciceron, Tit Pomponije Atik i Plinije Stariji), također se počinju graditi brojne javne knjižnice, prvo u Rimu (podizanje niza javnih knjižnica među kojima je najveća Trajanova Bibliotheca Ulpia iz 113. pos. Kr.)²⁰, a potom u drugim gradovima širom Carstva (npr. u Europi: Atena, Comum [Como], Dyrrachium [Drač], Korint, Nemausus [Nimes]; u Aziji: Efez; u Africi: Thaumgadi [Timgadi u Alžiru])²¹.

Stanje unutrašnjeg mira potrajalo je sve do otprilike 180. pos. Kr. (smrt cara Marka Aurelija), poslije čega započinje dugotrajna i teška vojna, gospodarska i politička kriza Carstva izloženog snažnim napadima izvana, te gospodarskom slabljenju i dugotrajnoj političkoj nestabilnosti iznutra (krize 193-196., 235-285. i 305-325.). Podjela Carstva prvobitno planirana samo kao oblik decentralizacije i konsolidacije vlasti u razdoblju 285-305. natposlijetku je 395. postala definitivnom, pri čemu je prvobitno izvorište države na Zapadu gospodarski sve više slabilo i natposlijetku već 476. podleglo pritisku barbara koji su uspjeli preuzeti nadzor nad vojskom i razoriti ostatke središnje vlasti dok je istočni dio proživljavao novi gospodarski uzlet te uz vrlo oprezno angažiranje barbara u vojsci

¹⁹ Aleksandar STIPČEVIĆ: Povijest knjige, str. 112.

²⁰ Aleksandar STIPČEVIĆ: Povijest knjige, str. 66. i 116. (o Aziniju Polionu); str. 117-119. (o javnim knjižnicama u Rimu).

²¹ Isto, str. 120. i 122.

(pojedinačno, ne grupno kao na Zapadu) uspio odbiti njihove napade te opstati još daljnjih tisuću godina.

Gospodarska kriza i s njom u svezi slabljenje trgovine i obrta postupno su doveli do slabljenja uloge gradova kao glavnih žarišta kulture, pa tako i slabljenja uloge koju su knjižnice u carskom Rimu do tada imale. Kristijanizacija Carstva započeta Milanskim ediktom 313. godine²² i završena II. ekumenskim koncilom u Carigradu 381. godine omogućila je nesmetano djelovanje dotad progonoj Kršćanskoj crkvi koja će dati novi polet kulturi i razvoju knjižnica. Kršćanske knjižnice razvijat će se prvenstveno u vezi s pojedinim crkvama, ali su u pojedinim većim središtima (Aleksandrija, Cezareja, Jeruzalem, Rim) također osnovane knjižnice, često kao potpora tamošnjim kršćanskim vjerskim školama i popraćene vlastitim skriptorijima čija je djelatnost omogućila širenje kršćanskih djela i to prvenstveno Svetog Pisma. U kršćanskom ozračju nastavljaju djelovati i brojne škole po gradovima osnovane još za poganskog Carstva, ali prvenstveno u njegovom istočnom dijelu (npr. Gaza u Palestini, Antiohija, Beryt [Beirut] i sam glavni grad Istoka Konstantinopol) koji je i bio izrazitije pokršten nego Zapad u trenutku Milanskog edikta i I. ekumenskog koncila u Nikeji 325.

Govoreći o pravnim knjigama i njihovoj prisutnosti u rimskim knjižnicama, potrebno je prije svega upozoriti na činjenicu kako se u rimskoj državi već od 3. st. pr. Kr. polako razvija pravna znanost, doduše izrazito praktično usmjerena ali s velikim brojem predstavnika tijekom 1. st. pr. Kr. i 1. st. pos. Kr. koji su se uspjeli i grupirati u dvije jasnije profilirane grupacije – Prokulovce i Sabinovce²³, te počeli pisati različita djela namijenjena sistematizaciji i lakšoj primjeni sve složenijeg rimskog prava (*Institutiones*, *Regulae/Definitiones*, komentari civilnoga prava, komentari pretorskog edikta, *Digesta*, *Responsa*, *Sententiae*). U mnoštvu privatnih knjižnica nedvojbeno su se nalazile i knjižnice pojedinih pravnikâ, ako ne svih onda barem najistaknutijih koji su radi izrazito kazuističkog načina rada i trajnog komentiranja rada prethodnika morali imati njihova djela dostupna. Pravni akti tog vremena (carske odluke = *constitutiones* i senatske odluke = *Senatus consulta*) čuvali su se ipak u arhivima²⁴. Sama carska vlast je, svjesna potrebe za daljnjim razvojem rimskog prava s jedne strane, i nedostatka školovanog pravničkog kadra s druge strane odlučila privremeno vezati istaknutije pravnike uz sebe dodjelom privilegija temeljem kojeg su njihova stručna mišljenja dana pojedincima imala jednaku pravnu obveznost poput carskih odluka (*ius respondendi ex auctoritate principis*). Takvo ovlaštenje je, uporedo sa jačanjem carskog zakonodavstva i apsolutizma općenito te porastom broja školovanih pravnikâ ovisnih o caru, postupno sužavano da bi natposlijetku sasvim nestalo tijekom 4. st. pos. Kr. Rimski pravna znanost dosegla je vrhunac na prijelazu iz 2. u 3. st. petoricom klasičnih pravnikâ (Gaius, Papinianus, Ulpianus, Paulus i Modestinus) da bi potom praktički zamrla. Pravničko školovanje isprva je bilo prepušteno privatnoj inicijativi pojedinaca istaknutih praktičara koji su oko sebe okupljali mlade i postupno ih osposobljavali za javne službe, dok kasnije država suočena s gašenjem stvaralačke pravne znanosti i potrebom daljnjeg osiguranja službeničkog kadra za sve veći državni aparat organizira prave državne pravne škole, među kojima su najvažnije bile u Berytu [Bejrutu], Rimu te Konstantinopolisu. To je ujedno razdoblje definitivnog sređivanja rimskog prava, prvo putem djelomičnih kodifikacija (*Codex Gregorianus 292/293.*, *Codex Hermogenianus 293/294.*, *Constitutiones Sirmondianae o. 425.* i *Codex Theodosianus, 438*), da bi za vrijeme vladavine istočnorimskog cara Justinijana I. (vl. 527.-565.) u razdoblju 530-534. bila provedena definitivna i opća kodifikacija (*u tri dijela: Institutiones, Digesta i Codex Justinianus*). Upravo se prilikom izrade te opće kodifikacije pokazalo koja je bila važnost osnutka državnih pravničkih škola, kao i nastavnog rada na njima koji je morao biti popraćen knjižnicama. Naime, ako je nedvojbeno utvrđeno da je u Konstantinopolisu već 356. osnovana carska knjižnica kao potpora radu ranije osnovane visoke škole²⁵

²² Vidjeti hrv. prijevod Šefka KURTOVIĆA u knjizi "Hrestomatija opće povijesti prava i države", knj. 1: Stari i srednji cijek, Zagreb 1999., str. 115. i 117.

²³ O rimskoj pravnoj znanosti i pravnim školama Prokulovaca i Sabinovaca vidjeti detaljnije u knjizi Marijana HORVATA "Rimska pravna povijest", Zagreb 1943., str. 137-147.

²⁴ Za postojanje arhiva carskih odluka pod nazivom *scrinium dispositionum* v. isto, str. 160., bilj. 3.; za arhiv senatskih odluka pod nazivom *aerarium* v. isto, str. 61.

²⁵ Aleksandar STIPČEVIĆ: Povijest knjige, str. 122.

koja je obuhvaćala i pravni studij, bilo bi vrlo neobično da već postojeća pravna škola u Berytu, za koju se ističe kako je bila najstarija (osnovana već 239.) i najuglednija sa brojnim privilegijama²⁶, djeluje bez takve pomoći tim više što su kao osnova nastave na njoj bila određena *pojedina djela* a ne zbirke klasičnih rimskih pravnika²⁷. Kodifikatorski rad za vrijeme cara Justinijana I. potvrdio je ne samo značenje tih pravnih škola prihvativši njihove nastavnike među redaktore (nastavnici iz Konstantionopolisa Theophilus i Cratinus; iz Beryta Dorotheus i Anatolius), nego i staru razliku arhiva i knjižnica među Rimljanima (uz visoke škole u Konstantinopolisu i Berytu postojali su i arhivi carskih odluka). Iznimna brzina sa kojom je izrađen središnji i najvažniji dio kodifikacije nazvan **Digesta seu Pandectae** koji je obuhvatio izbor i usustavljenje 9142 citata iz ukupno 1625 radova čak 39 rimskih pravnika u ukupno 50 knjiga (čitav posao je bio završen za samo 3 godine dok je sam car *predviđao 10 godina rada*) ukazuje kako takav posao nije mogao biti napravljen u cijelosti u tako kratkom roku, nego su već prije morale postojati barem djelomično gotove predradnje kakve su mogli napraviti samo nastavnici navedenih pravnih škola i to samo uz korištenje izvornih djela kakva su im mogla biti dostupna samo u nekim od knjižnica (uz rimsku sklonost veličanju cara i birokratiziranju uprave u kasnije doba carstva (dominat) bilo bi zaista nevjerojatno da bi među carske spise u arhivu miješali djela običnih smrtnika pa bili oni i vrhunski pravници; osim toga način utvrđivanja mišljenja klasičnih pravnika pred sudom koje sud nije utvrđivao sam po službenoj dužnosti nego su mu ih stranke trebale predočiti isključuje mogućnost da su pri sudskim arhivima postojale knjižnične zbirke). Iako mnogi romanisti odbacuju mogućnost da je Justinijanova kodifikacija nastala na podlozi nekakvih već gotovih predložaka²⁸, bez takvih predložaka u tadašnjim uvjetima i mogućnostima prijenosa vijesti i prometa općenito bilo bi jednostavno nemoguće pročitati i analizirati toliku količinu građe. Međutim, ti isti autori dozvoljavaju mogućnost da su kao predradnje ipak postojali priručnici za lakše orijentiranje po pravnoj znanosti izrađeni upravo u obje navedene pravne škole, za što su one obzirom na duljinu svojeg rada prije Justinijanove kodifikacije (Beryt 3, a Konstantinopol 2 stoljeća) zaista imale dovoljno vremena. Promjena pisaćeg materijala iz papirusa na pergamenu koja se odvijala tijekom kasnog Rimskog carstva (već je car Konstancije II. godine 357. naredio profesionalnim prepisivačima u Carskoj knjižnici u Konstantinopolisu sustavno prepisivanje djela starijih pisaca na kodekse od pergamene²⁹) posredno je potvrdila povijesno značenje takvog posla državnih pravnih škola, obzirom da su se na otpornije materijale poslije 429. prepisivala samo navedena petorica klasičnih pravnika (jer su zakonskim propisom "*lex citationis*" iz 429. isključivo njihova mišljenja imala važnost za pravosuđe), dok su izvorna djela ostalih nepovratno nestala i danas se mogu samo djelomično upoznati pomoću Digesta.

Sažimajući ovaj povijesni prikaz položaja pravnih knjiga u antici, možemo reći kako su na Istoku knjižnice bile pretežno povezane sa arhivima, pri čemu je građa različitog sadržaja bila pomiješana tako da se ne može govoriti o specijaliziranim pravnim knjižnicama. Tek u grčko-helenističko i rimsko doba knjižnice se osamostaljuju kao ustanove od arhiva, ali i dalje sve do kasnog Rimskog carstva imaju opći karakter fonda. Tek je pojačana potreba za školovanim pravnicima od 3. st. posl. Kr. potakla osnivanje državnih pravnih škola koje su zbog svojeg nastavnog programa i načina rada morale biti podržane i odgovarajućim knjižnim fondovima, jer bi bez njih bilo nemoguće izrada brojnih nastavnih priručnika i pregleda koji su natposlijetku pripomogli izradi najvažnije rimske pravne kodifikacije cara Justinijana I. pod uobičajenim naslovom *Corpus iuris civilis*.

b) srednjovjekovne knjižnice i pravne knjige u Europi

Uobičajeno se srednji vijek započinje *politički* propašću Zapadnog Rimskog

²⁶ Ante ROMAC: Rimsko pravo, 5. izd., Zagreb : Narodne novine, 1994., str. 52.

²⁷ Marijan HORVAT: Rimsko pravo, str. 169.

²⁸ Marijan HORVAT: Rimsko pravo, str. 184. (isti pisac u djelu Rimsko pravo, Zagreb : Pravni fakultet, 1998. na str. 439 o istom pitanju šuti); Ante ROMAC: Rimsko pravo, 5. izd., Zagreb : Narodne novine, 1994., str. 61.

²⁹ Aleksandar STIPČEVIĆ: Sudbina knjige, Lokve : Naklada Benja, 2000., str. 67.

carstva 476. godine, a *kulturno* Justinijanovim zatvaranjem dotadašnjih privatnih škola, među kojima i filozofskih i pravnih 529. godine. Srednjovjekovno razdoblje bitno je obilježeno kršćanstvom kao glavnom duhovnom snagom.

Gospodarska kriza kasnog Rimskog carstva i njezino prevladavanje kolonatom kao pravnim vezivanjem seljaštva uz zemljište (Konstantinov edikt 332.) utrla je put stvaranju novih gospodarskih odnosa koji se uobičajeno nazivaju feudalnim. S druge strane, gospodarsko slabljenje gradova u zapadnom dijelu Carstva povezano sa slabljenjem obrta i trgovine (novac zbog velikog gubitka vrijednosti zamjenjuje naturalna razmjena), propadanjem izgrađene mreže puteva te prelaskom stanovništva na selo, označilo je i slabljenje gradske kulture kojoj su knjižnice bile bitni sastavni dio. U trenucima kristijanizacije Carstva poganske knjižnice se zatvaraju, a nove kršćanske otvaraju prvenstveno pri crkvama i još malobrojnim crkvenim školama.

Skrb oko knjige na Zapadu u uvjetima propadanja gradova i prometnih puteva preuzimaju samostani koji se na Zapadu pojavljuju u 6. stoljeću (prvi Monte Cassino 527.) i postupno popunjavaju prostor zauzet novodoseljenim barbarskim narodima, postajući istovremeno i posljednje oaze kulture u svijetu koji je izgubio pismenost (koliko je to bilo rašireno jasno pokazuje činjenica kako čak niti franački kralj Karlo Veliki koji 800. g. obnavlja carsko dostojanstvo na Zapadu nije znao pisati) i središta pokršćavanja. Pokršćavanje koje je polako obuhvaćalo sve veća područja pa i ona izvan granica prijašnje rimske države (npr. Skandinavija, Njemačka istočno od Rajne i sjeverno od Dunava, Poljska, Češka) je značilo preuzimanje tekovina kršćanske kulture i preostataka antičkih tehničkih znanja (utemeljitelj pravog redovništva na Zapadu Sv. Benedikt iz Nursije (480-547) naložio je benediktincima spoj molitve i fizičkog rada) a poslije državno-političke konsolidacije Zapada tijekom 8. i 9. st. i uključivanje u novu europsku, srednjovjekovnu civilizaciju³⁰.

Širenje samostana provodili su pored benediktinaca i irski redovnici-misionari koji su utemeljili niz značajnih samostana (Sv. Kolumban osniva Anegray, Fontaine i Luxeuil u Francuskoj, te Bobbio u Italiji; Sv. Gal osniva Sankt Gallen na području Švicarske; samo na području Njemačke Sv. Emeran osniva samostan u Regensburgu, Willibrord u Echternachu, Pirmin u Reichenauu i Murbachu, Sv. Sturm u Fuldi)³¹. Ipak, svi su ti samostani temeljem kapitulara Karla Velikoga iz 812. g. obuhvaćeni pravilima benediktinskog reda³².

Samostanska kultura je svojim obuhvaćanjem vjerske škole, skriptorija i knjižnice omogućila opstanak knjige i prijenos barem dijela antičkih znanja srednjem vijeku, što se u djelomično očitovalo već za vrijeme karolinške renesanse, a u potpunosti tek poslije pravog kulturnog uzleta visokog srednjeg vijeka tijekom 12. i posebno 13. st., kada se ta tradicija spojila sa organiziranim prevodenjem spisa sa arapskog koje je postojalo u španjolskim zemljama (npr. prevodilačke škole u Toledu (gdje je u 12. st. radio i Herman Dalmatinac podrijetlom iz hrvatskih krajeva) te Pamploni, Huesci i Longroñu³³) i omogućilo povrat dijela antičkih spisa u Europu.

U razdoblju *ranog* srednjeg vijeka knjižnice djeluju *uz samostane i u biskupskim središtima* koja također organiziraju skriptorije i vjerske škole, a stvaraju ih i *vladari*.

Najvažnija biskupska središta postajala su također kulturna žarišta svojih područja (npr. u Engleskoj: Canterbury i York; u Francuskoj: Lyon (najstariji), Chartres, Reims, Laon, Narbonne, Toulouse, Bourges i Tours; u Njemačkoj: Trier, Mainz, Köln (njihovi nadbiskupi su priznati izbornim knezovima koji obvezno sudjeluju u izboru rimsko-njemačkog cara), Worms, Speyer (među

³⁰ Dovoljno je ovdje podsjetiti na sukobe koji su se pojavili u svezi pokršćavanja Velikomoravske države pod knezom Rastislavom i Bugarske pod knezom Borisom Mihajlom (u 9. st.) te Poljske pod knezom Mješkom I. (u 10. st.).

³¹ Aleksandar STIPČEVIĆ: Povijest knjige, str. 146.

³² Franjo ŠANJEK: Crkva i kršćanstvo u Hrvata, knj. 1: Srednji vijek, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1988., str., 68.

³³ Podaci o prevodilačkim središtima preuzeti iz knjige Jacquesa LE GOFFA "Civilizacija srednjovjekovnog Zapada" (prevela Gordana V. Popović), Zagreb : Golden Marketing, 1998, karta V.

najvažnijim carskim sjedištima ranog Svetog Rimskog Carstva), Strasbourg, Basel, Würzburg, Hildesheim, Augsburg i Salzburg)³⁴.

Govoreći o vladarskim knjižnicama ranog srednjeg vijeka, potrebno je upozoriti na tadašnje vrlo rašireno a zapravo primitivno pravno shvaćanje koje je zbog nepostojanja pojma suvereniteta izjednačavalo javnopravnu vlast s privatnopravnim vlasništvom, uslijed čega se sve što je pripadalo vladaru za života smatralo njegovom imovinom koju poslije smrti moraju podijeliti muška djeca. Tako su se dijelile ne samo države nego i pojedinačne stvari uključivo i knjige, te se zbog toga te prve vladarske knjižnice ranog srednjeg vijeka nisu sačuvale kao cjeline.

U razdoblju visokog srednjeg vijeka (između 1000. i 1250.) dolazi do *obnove gradskog života*. Načini postanka su različiti: neki su kako-tako uspjeli očuvati kontinuitet od rimskog vremena (u priobalnom području Sredozemlja gradovi poput Genove, Pise, Akvileje; u hrvatskim područjima Poreč, Zadar, Trogir, Split), neki su se razvili iz crkvenih i samostanskih središta a neki su nastali temeljem vladarske povlastice kojima se postupno utemeljuju *slobodni kraljevski gradovi*. Svjetovni vladari pravno osamostaljuju gradove (čineći to ponekad postupnim dodjeljivanjem sve opsežnijih i sve osamostaljujućijih prava) koji su postali gospodarska središta kako bi ih učinili pouzdanom podlogom svojoj vlasti, stvarajući ujedno i staleška predstavnička tijela u kojima dijele vlast s svećenstvom, plemstvom i gradovima. Taj proces svjesnog stvaranja gradova započet je sporadično već u 10. st., intenzivira se tijekom 12. st. da bi u 13. st. dosegnuo vrhunac.

Primjeri gradova nastalih vladarskom povlasticom su naročito česti u srednjoj i istočnoj Europi gdje nastaje čitav niz gradova, kao npr. u Njemačkoj Bremen 965., München 1158., Leipzig 1160., Lübeck 1171., Aachen 1172., Kiel 1242., Frankfurt na Odri 1252., Strasbourg 1262., Augsburg 1276., Speyer 1294. i Bern 1298.; u Austriji Wien 1237. i Innsbruck 1239.; na području Njem. Viteškog Reda (danas Latvija) Riga 1201.; u Poljskoj Krakow 1257.; u Švedskoj Stockholm 1252.; u Danskoj Kopenhagen 1254.

Treba ipak upozoriti kako su si neka naselja jednostavno *samovlasno prisvojila* prava slobodnih kraljevskih gradova te natposlijetku oružjem prinudila vladara da im svojom povlasticom samo legalizira već odavno korištena prava (npr. Milano i niz susjednih lombardskih gradova uzurpirali su prava slobodnih carskih gradova i poslije vojnih uspjeha (Legnano 1176.) uspjeli postići mirom u Konstanzu 1183. s carem Fridrikom I. Barbarossom. priznanje svoje gradske samostalnosti).

Gradovi ostvaruju svoje funkcije u uvjetima tipično feudalne *korporativne organizacije* pri čemu se svaka životna djelatnost unutar grada može ostvarivati samo unutar točno određenih skupina, kao što su za svećenstvo i redovništvo *crkve i samostani*, za trgovce *gilde* i za obrtnike *cehovi*, dok su ulogu socijalne pomoći i zaštite preuzele *bratovštine* kao udruge prvenstveno namijenjene poticanju i širenju pobožnosti. *U pogledu ostvarivanja političkih prava sam grad je predstavljao skupinu* svih građana kao punopravnih članova koji su imali izborno pravo, sudjelovali u radu predstavničkih tijela te ujedno imali poresku i vojnu obvezu u korist grada.

Primjer gradske skupine koja je omogućavala intelektualni rad su *sveučilišta* koja se razvijaju tijekom visokog i kasnog srednjeg vijeka, a začeci im se pronalaze već u pojedinim stručnim školama ranog srednjeg vijeka, poput npr. medicinske škole u Salernu koja je prema nekim podacima postojala već u 9. st. Ta prva sveučilišta nastala su kao zajednice nastavnika i njihovih slušača (*universitates studiorum*), pri čemu je seljenje i jednih i drugih iz grada u grad dugo bila redovita pojava, tako da se rana sveučilišta još ne mogu promatrati u cjelosti našim današnjim pojmom sveučilišta kao jasno formirane ustanove. Pritom je ponekad dolazilo i do unutrašnjih podjela tako labavih zajednica koje su rezultirale stvaranjem novih

³⁴ Podaci o najvažnijim biskupskim središtima su preuzeti iz STIPČEVIĆ: Povijest knjige, str. 168.; LE GOFF: Civilizacija srednjovjekovne Europe, str. 160.; Povijest svijeta od početaka do danas, Zagreb : Naprijed, [1978], str. 326. te Milan VRESK: Razvoj urbanih sistema u svijetu : geografski pregled, Zagreb : Školska knjiga, 1984., str. 43.i 45.

sveučilišta (npr. Cambridge nastaje odvajanjem dijela studenata iz Oxforda). Dio tih sveučilišta dobio je čvrstu organizaciju statutima koje su im u obliku povlastica davali zainteresirani gradovi ili vladari, i duhovni i svjetovni (ali i tada nisu bili isključeni mogući sukobi i podjele koje stvaraju nova sveučilišta, npr. Leipzig nastaje odvajanjem dijela studenata iz Praga poslije reforme vladareve utemeljujuće povelje sveučilišta iz 1348. u korist Čeha 1409.).

Primjeri prvih svjetovnih sveučilišta su slijedeća: u *Italiji* Bologna (najstariji pravni fakultet) 1088/1091., Napulj 1224., Siena 1246.; u *Francuskoj* Pariz oko 1150., Montpellier 1181., Toulouse 1230.; u *Engleskoj* Oxford 12. st., Cambridge 1209.; u *Španjolskoj* Salamanca 1247., Sevilla 1254.; u *Portugalu* Lisabon 1279., Coimbra 1307.; u *Češkoj* Prag 1348.; u *Poljskoj* Krakow 1364.; u *Austriji* Wien 1365.; u *Mađarskoj* Pečuh 1367.; u *Njemačkoj* Heidelberg 1385., Köln 1388., Erfurt 1392.; u *Škotskoj* St. Andrews 1411., Glasgow 1451., Aberdeen 1494.; u *Švedskoj* Uppsala 1477.; u *Danskoj* Kopenhagen 1479.

Crkva je na uspostavu svjetovnih sveučilišta i krizu samostanskog života benediktinskog reda koji se sam raspao na niz ogranaka reagirala *osnutkom novih redova zaduženih za propovijedanje*, koji su uobičajeno nazvani *prosjačkim*. Najpoznatiji prosjački redovi su *franjevci* (utemeljeni 1209.) namijenjeni prvenstveno običnom građanstvu i *dominikanci* (utemeljeni 1215.) namijenjeni prvenstveno intelektualnim krugovima. Dominikanci su izrijeком svojim pravilima odredili obvezu učenja i znanstvenog usavršavanja za svoje članove, dok su franjevci poslije početnog teorijskog kolebanja u praksi prihvatili isto gledište za svoje nadarenije članove (već je sam utemeljitelj reda Sv. Franjo Asiški, inače skeptičan prema naobrazbi, izrijeком napravio takav izuzetak u pogledu mladog Sv. Antuna Padovanskog). Tako su se oba reda bacila na intenzivno učenje i istraživanje, rezultat čega su i njihovo zauzimanje mnogih nastavničkih mjesta na već postojećim svjetovnim fakultetima (npr. dominikanci Sv. Albert Veliki i Toma Akvinski u Parizu; franjevci Alexander of Halles i Ivan Duns Scotus u Parizu), i stvaranje vlastitih redovničkih veleučilišta.

Osnivanje novih redova osvježilo je rad samostanskih skriptorija, ali se uz njih pojavljuju i svjetovni skriptoriji pri sveučilištima te pravi profesionalni prepisivači knjiga koji samostalno rade po narudžbi. Knjižnice u visokom srednjem vijeku ne postoje kao prije samo *u samostanima, pri crkvama i vladarima*, nego i *u gradovima, pri sveučilištima* te ponovno i *kod pojedinaca*.

Da su se među ostalim knjigama prepisivale i pravne knjige, to je sasvim razumljivo kada se govori o kanonskom pravu Rimokatoličke Crkve jer se ono izgrađivalo stoljećima i to ne samo na ekumenskim koncilima (7 zajedničkih sa kršćanskim Istokom između 325. i 787., poslije slijedi 14 koncila koji obvezuju samo Zapad), nego i na lokalnim skupovima svećenstva (npr. Rimski sabor 382; Kartaški sabor 418.; II. sabor u Orangeu 529.; sabori u Toledu 633., 638., 675. i 693.; Rimski sabor 745.)³⁵. Dapače, kanonsko pravo Zapadne Crkve je do 12. st. opsegom toliko naraslo da ga je bilo potrebno sadržajno iznutra uskladiti što je oko 1140. u Bologni proveo Gracijan u svojem djelu **Decretum Gratiani (Concordantia discordantium canonum)**, međutim ono se razvijalo i dalje, a naročito sa usponom papa k vrhuncu svoje moći koji je dosegnut za pape Inocenta III. (pontifikat 1199.-1216.) i potrajao sve do Bonifacija VIII. (pontifikat 1294.-1303.). U samostanskim i ostalim crkvenim knjižnicama bila je prisutna kanonskoppravna literatura, a od početka djelovanja sveučilišta sa pravnim fakultetima (najstariji u Bologni, potom u Ravenni i Napulju) nastaju i sveučilišne knjižnice sa pravnom literaturom i to ne samo kanonskoppravnom nego i rimskoppravnom

³⁵ Popis važnijih lokalnih crkvenih sabora preuzet je u izboru iz Katekizma Katoličke Crkve, Zagreb : Hrvatska biskupska konferencija, 1994., str. 741-742. Radi se o crkvenim skupovima kojima se i danas priznaje značenje u uređivanju pojedinih dogmatskih crkvenih pitanja. Međutim, na tim se skupovima uvijek usporedo sa pitanjima bogoslovne naravi odlučivalo i o kanonskoppravnim pitanjima, jasno prvobitno samo za područje odnosne (nad)biskupije a tek kasnije temeljem papinskih odluka takve kanonskoppravne odredbe stječu i širu obveznost.

obzirom da se rimsko pravo smatralo općim pravnim sustavom nadređenim svim lokalnim običajnim pravima feudalnog doba (ponekad su te dvije grane prava dobivale izrazite političke konotacije prilikom najjačih sukoba pape i cara oko prvenstva u Europi tako da je pri vrhuncu svjetovne moći papa 1215. kanonsko pravo čak zabranilo klericima studij rimskog prava).

S jedne strane postojanje pravnog studija omogućilo je stvaranje niza pravničkih zanimanja poput odvjetnika, javnih bilježnika i različitih javnih službenika sve potrebnijih razvijenom gradskom životu, dok su s druge strane i potrebe sve jače crkvene organizacije nametale također školovanje sve većeg broja crkvenih pravnika kanonista³⁶. Obje tendencije su dovele do stvaranja privatnih pravnih knjižnica koje su ponekad mogle biti i vrlo bogate.

Uporedo sa širenjem i jačanjem sveučilišnog pravnog studija postupno nastaju promjene u državopravnoj teoriji uslijed čega stariju i primitivniju *patrimonijalnu teoriju* (koja izjednačuje političku vlast s pravom vlasništva) zamjenjuje mlađa i u skladu s rimskim pravom izgrađena *javnopravna teorija* države koja oštro odvaja pojam države od osobe vladara, lučeći tako i državnu imovinu od imovine vladara, te utirući put stvaranju trajnih državnih ustanova neovisnih o životu i vladanju pojedinaca. U skladu s tim nastaju pri kraju srednjeg vijeka i prve trajnije vladarske knjižnice.

Najpoznatiji primjeri takvih knjižnica koje postoje i danas su:

1. francuska *Bibliothèque royale*, utemeljena već za francuskog kralja Karla V. Valois (vladao 1364.-1380.) i poslije francuske revolucije preimenovana u *Bibliothèque nationale*, te
2. papinska knjižnica koja je bila osnivana nekoliko puta (prvi put za pape Damasa I. (pontifikat 366.-384.) kao dio papinskog arhiva (njegov tajnik bio je Sv. Jeronim), u njoj se 871. za pape Hadrijana II. (pontifikat 867.-872.) navodi kao bibliotekar Anastasius (o. 815.-o. 879.), knjižnica nestaje po preseljenju u Avignon; drugi put se osniva za vrijeme avignonskog sužanjstva (1305.-1378.) od pape Ivana XXII (pontifikat 1316.-1334.) u Avignonu i nestaje poslije povratka papa u Rim 1378.; treći put postaje trajnom ustanovom u Rimu za pape Nikole V. (pontifikat 1447.-1455.)³⁷.

U zaključku možemo reći kako su knjižnice tijekom srednjeg vijeka proživjele dva razdoblja; prvo doba razvijajuće samostanske kulture popraćeno također stvaranjem knjižnica pri crkvenim središtima i (privremeno) pri vladarima, i drugo doba obnove gradskog života tijekom kojeg slabi kulturna dominacija samostana, pojavljuju se svjetovna sveučilišta, te se knjižnice šire na gradove i pojedince te trajno nastaju pri vladarskim dvorovima.

c) srednjovjekovne knjižnice i pravne knjige u Hrvatskoj

Poput mnogih drugih naroda doseljenih na područje bivšeg Rimskog carstva Hrvati su poslije doseljenja tijekom 7. st. obuhvaćeni procesom pokrštanja i time postupnog uključivanja u zapadnoeuropsku kulturu i civilizaciju (opat Martin u vrijeme pape Ivana IV. 640-642.).

U to prvo vrijeme kulturna žarišta preživljavaju u bizantskim gradovima na jadranskoj obali (Zadar, Trogir, Split, Kotor), gdje nastaje i najstariji *katedralni skriptorij* u Hrvatskoj, vezan uz

³⁶ Da su bile moguće i kombinacije oba studija jasno ukazuje slučaj akvilejskih patrijarha koji su premda svećenici stekli velike zemljoposjede kao pravni zastupnici vrlo utjecajne obitelji tirolskih grofova. O značenju koje se pridavalo školovanom svećenstvu govori i činjenica kako je najutjecajniji hrvatski velikaš na prijelazu iz 13. u 14. st. ban Pavao I. Šubić Bribirski za svojeg kancelara uzeo upravo zagrebačkog biskupa bl. Augustina Kažotića (inače prvog Hrvata školovanog na Sorbonnei)

³⁷ Aleksandar STIPČEVIĆ: Povijest knjige, str. 169. i 244.

splitsku katedralu Sv. Dujma (kao sjedište najstarije biskupije na hrvatskom prostoru), što nedvojbeno dokazuju sačuvani rukopisi među kojima je najpoznatiji **grčko-latinski Evandelistar** iz 8. st.³⁸.

Političko-kulturna pripadnost europskom Zapadu se nedvojbeno pokazala na prijelazu 8./9. st. u vrijeme Karla Velikoga koji u okviru brojnih ratova priključuje hrvatska područja (Posavsku i Dalmatinsku Hrvatsku) kao vazalna svojoj državi potvrđujući to i Aachenskim ugovorom između Franačkog Carstva i Bizanta 812. Unutar procesa raspadanja karolinške države postupno se osamostaljivala primorska kneževina Dalmatinska Hrvatska što nedvojbeno pokazuju dokumenti iz vremena knezova Trpimira I. (845-864; u darovnici 8.3.852. "Milošću Božjom knez Hrvata"), Domagoja (864.-876; sačuvana prepiska s papom) i Branimira (879-892) koji natposlijetku uspijeva postići formalno papinsko priznanje Dalmatinske Hrvatske kao međunarodno neovisne države. Ta hrvatska država narodnih vladara nesumnjivo je u sebi doživjela prožimanje franačkih i bizantskih utjecaja, međutim već za utemeljitelja narodne dinastije Trpimira I. prevladavanje franačkih kulturnih strujanja očituje se i u uređenju dvorske kancelarije i u prihvaćanju djelatnosti *reda benediktinaca* putem kojih u Hrvatsku ulazi *samostanska kultura*.

U Hrvatskoj su za vrijeme narodnih vladara osnovani benediktinski samostani u Rižinicama kod Solina (852.; benediktinci već prisutni 846-848. boravkom poznatog teologa Gottschalka na dvoru kneza Trpimira), Ninu (za vrijeme kneza Branimira 879/892.), Zadru (Opatija Sv. Krševana 918. i ženski samostan Sv. Marije 1065/66.), Solinu (Sv. Stjepan i Sv. Marija 975.), kod Pule (Sv. Mihovil 990.), Biogradu (Sv. Ivan 1059.), Trogiru (ženski samostan Sv. Duje, kasnije Sv. Nikole 1064.) i drugdje³⁹. Danas postoji muški samostan Čokovac na Pašmanu (od 1945), a nekoliko je ženskih samostana sačuvano do danas⁴⁰.

U ranom srednjem vijeku u unutrašnjosti Hrvatske nije nastalo niti jedno veće gradsko naselje, stoga je gradska kultura ostala usredotočena na primorske gradove.

Hrvatska doživljava bitnu državopravnu promjenu ulaskom u personalnu uniju s Ugarskom 1102. godine. Još prije nastanka unije, tijekom prijestolnih borbi ugarski vladar Ladislav I. Arpadović kao pretendent na hrvatsko prijestolje utemeljio je u Slavoniji zagrebačku biskupiju uz koju se povezuje najpoznatija *katedralna knjižnica* u kontinentalnoj Hrvatskoj.

Već prilikom utemeljenja biskupije oko 1094. nedvojbeno su iz Ugarske donijete najvažnije rukopisne knjige koje čine temelj današnje nadbiskupske knjižnice Metropolitane. Tim počecima pridodan je znatan broj sačuvanih rukopisnih knjiga nastalih u 12. i 13. st. Među njima ima knjiga iz različitih područja: teologije, kanonskog prava, medicine, filozofije i prirodnih znanosti. O značenju koji se pridavao toj knjižnici jasno govori i biskupska odredba iz 1348. temeljem koje se prihodi od globa izrečenih za svađe među svećenstvom upotrebljavaju za obnovu knjiga⁴¹. Sačuvana su tri inventara te knjižnice iz razdoblja srednjeg vijeka (kraj 14. i prva trećina 15. st.)⁴².

Primjeri rukopisnih pravnih knjiga zabilježeni u tim ranim inventarima Metropolitane su slijedeći: 1. zbirke kanonskog prava: Liber Decretorum, Liber Decretalium, Liber Sextus, Liber Clementinarum; 2. pravni priručnici: Speculum iuris, Summula in iure canonico, Quaternus in iure canonico, Summa Granfredi, Summa Reimundi, Summa penitencie; 3. iz rimskog prava: Liber in iure civili, Liber Institutionum [in iure ci]vili, Liber in iure civili ... de ordine iudiciorum⁴³.

³⁸ v. članak Matka ROJNIĆA i Redakcije BIBLIOTEKE – Hrvatska u Enciklopediji Jugoslavije, 2. izd., knj. 1(A-Biz), Zagreb : JLZ, 1980., str. 655.

³⁹ Franjo ŠANJEK: Crkva i kršćanstvo u Hrvata, knj. 1: Srednji vijek, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1988., str. 68-71.

⁴⁰ v. članak BENEDIKTINCI u Hrvatskoj enciklopediji, knj. 2(Be-Da), Zagreb : Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 2000., str. 45.

⁴¹ v. članak Matka ROJNIĆA i Redakcije BIBLIOTEKE - Hrvatska, objavljen u Enciklopediji Jugoslavije, 2. izd., knj. 1(A-Biz), Zagreb : JLZ, 1980., str. 655.

⁴² Branko TOMEČAK: Pravne knjižnice i knjižne zbirke u Zagrebu do god. 1874., Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996, knj. 2, sv. 1 : Prilozi za povijest katedri i Biblioteke Fakulteta, Zagreb : Pravni fakultet, 1996., str. 597.

⁴³ Isto, str. 598.

Knjižnica zagrebačkog Kaptola navedena je ovdje ne samo zato što Zagrebačka nadbiskupija zajedno sa sebi podređenim biskupijama obuhvaća najveći dio hrvatskog prostora, nego i zbog svojeg “velikog kulturnog blaga koje značenjem prelazi i nacionalne okvire”⁴⁴.

Tijekom 13. st., uporedo s sličnim procesima drugdje u Europi, pojavljuju se kao značajniji gospodarsko-kulturni centri u unutrašnjosti *slobodni kraljevski gradovi nastali temeljem vladarske povelje*.

U Hrvatskoj su primjeri takvih gradova Nin 1204.(za izbjeglice iz Zadra), Varaždin 1209., Vukovar 1231., Virovitica 1234., Petrinja 1240., Zagreb (Gradec) 1242., Samobor 1242., Jablanac 1251., Križevci 1253., Jastrebarsko 1257. i Bihać 1262. Kasnije tijekom 14. stoljeća slični položaj stječu Sveti Ivan Zelina 1328., Krapina 1347. i Koprivnica 1356.

Unutar gradova pojavljuju se kao i na Zapadu novi propovjednički redovi franjevci i dominikanci kao nositelji kulture.

Najstariji *franjevački* samostani u Hrvatskoj osnovani su tijekom 13. st. u Zadru (prije 1228.), vjerojatno u isto vrijeme i u Trogiru, Splitu i Poreču, u Zagrebu (1233.), u Varaždinu (1239.), u Požegi (1260.) te Virovitici (1280.). Danas djeluju franjevački samostani po čitavoj Hrvatskoj (u primorju primjerice Pula, Rijeka, Split, Mali Lošinj, Pašman, Hvar, Cavtat i Kotor; u unutrašnjosti primjerice Zagreb, Čakovec, Varaždin, Krapina, Koprivnica)⁴⁵.

Najstariji *dominikanski* samostani u Hrvatskoj osnovani su tijekom 13. st. u Dubrovniku (oko 1225), Zagrebu (1225), Ninu (oko 1228), Čazmi (oko 1228), Dubici (oko 1235), Bihaću (prije 1242), Virovitici (1242), Splitu (prije 1243), Zadru (1244), Pagu (oko 1250), Trogiru (1265), Kotoru (1266) i Skradinu (oko 1270-80). Danas postoje dominikanski samostani u Zagrebu, Rijeci, Splitu, Dubrovniku, Trogiru, Korčuli, Starom Gradu na Hvaru, Bolu na Braču i Gružu⁴⁶. U skladu s pravilima Reda svaki samostan je morao imati svoju knjižnicu u kojoj je obzirom na nastavni program (gramatika, logika, prirodna filozofija, *crkveno i građansko pravo*, Sveto pismo i teologija⁴⁷) moralo biti i pravnih knjiga. Svakako najpoznatiji dominikanski samostan u Hrvatskoj sa poznatom i kvalitetnom knjižnicom je dubrovački, o značenju čije knjižnice nedvojbeno govori činjenica kako je Senat Dubrovačke Republike donio posebnu odluku o njezinom primjerenom smještaju. Dominikanci su zadužili hrvatsku kulturu i svojim visokim učilištem u Zadru čiji počeci sežu već u 1396.; godine 1495. to postaje generalni studij Reda koji 1553. stječe pravo podjeljivanja doktorata.

Općenito se može reći kako je 13. st. kao intelektualni vrhunac srednjeg vijeka obilježeno intenzivnom težnjom za znanjem, čega su nedvojbeni dokazi pojava *sveučilišta* u zapadnoj Europi te pojava *privatnih knjižnica* pojedinaca iz duhovnog i svjetovnog plemstva te građanstva.

U Hrvatskoj nije bilo sveučilišta poput zapadnoeuropskih, pa su Hrvati već od samih početaka prvih sveučilišta u 13. st. bili prisutni na najpoznatijim sveučilištima Pariza i Bologne (Pavao Dalmatinac suutemeljitelj dominikanskog reda i nastavnik u Bologni, Blaženi Augustin Kažotić završeni student Sorbonne, Ivan Stojković završeni student i nastavnik Sorbonne; među svjetovnjacima se mogu navesti plemići Babonići čija su tri člana Juraj, Dionizije i Pavao sinovi bana Stjepana bili magistri 1327.⁴⁸)

Lijep primjer jedne privatne pravne knjižnice je knjižnica zadarskog kanonika Ivana de Scomla iz 13. st. čiji je sadržaj danas poznat zahvaljujući njegovoj sačuvanoj oporuci iz 1294. Ovaj kratki prikaz se temelji na vrlo preglednom članku mr. sc. Nelle LONZE “*Pravna biblioteka Ivana de Scomla, zadarskog kanonika iz XIII. stoljeća*”, objavljenom u Zborniku Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 40(1990), br. 1, str. 101-115.

Scomlina knjižnica je u sebi sadržavala slijedeće knjige: 1. *iz kanonskog prava: Decretum Gratiani, Casus Bartholomei super Decretis* (Bartolomeja iz Brescie), *Libelli Roffredi in iure*

⁴⁴ Isto, str. 599.

⁴⁵ v. članak FRANJEVCI, odlomak Franjevci – Red manje braće, Enciklopedija Jugoslavije, 2. izd., knj. 4(E-Hrv), Zagreb 1986, str. 260-261.

⁴⁶ v. članak DOMINIKANCI, Enciklopedija Jugoslavija, 2. izd., sv. 3(Crn-Đ), Zagreb 1984, str. 521. i 522.

⁴⁷ v. Franjo ŠANJEK: Crkva i kršćanstvo u Hrvata, sv. 1: Srednji vijek, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1988, str. 287.

⁴⁸ podatak o Babonićima magistrima preuzet iz članka “BABONIĆI (Babonegi)” Krešimira NEMETHA u Enciklopediji Jugoslavije, 2. izd., sv. 1(A-Biz), Zagreb 1980., str. 398.

canonico (Roffreda iz Beneventa), *Liber Extra* (dekretali pape Grgura IX.), *Apparatus Innocentii super decretalibus* (Inocenta IV.), *Casus decretalium* (Bernarda iz Parme), *Compostellanus* (Bernarda iz Compostelle ml.), *Quaestiones Bartholomei* (Bartolomeja iz Brescie), *Summa Goffredi* (Goffreda iz Trania), *Lectura abbatis* (Bernarda de Monte Mirano) i *Distinctiones Petri Sansoni* (Petra de Sampsona); 2. iz rimskog prava: *Corpus iuris civilis*, *Casus institutionum* (Guillelmusa sina poznatog pravnik Francisca Accurisiusa), *Libelli fugitivi* (glosatora Bagaroctusa), *Libelli Egidii de Bononia in iure canonico* (Aegidiusa de Fuscarariis) te *Summa Orlandini de Passagiis de notria* (Rolandina Passageria)⁴⁹.

Iako stvarna sudbina njegove knjižnice ostaje i dalje nepoznata⁵⁰, ipak ju je vrijedilo ovdje prikazati kao značajan element naše kulturne povijesti koji nedvojbeno ukazuje ne samo na razinu intelektualnog života kakva je postojala u našoj domovini, nego i na njegovu usku povezanost s suvremenim idejnim strujanjima tadašnje Europe.

Drugi primjer privatne knjižnice iz tog razdoblja je knjižnica kneza Pavla II. Šubića. Ovaj prikaz temelji se na članku prof. dr. sc. Aleksandra Stipčevića pod naslovom "*Knjižnica bibriskoga kneza Pavla II. iz 1346. godine*", objavljenom u časopisu Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, god. 22(2001), Supplement br. 1 (Spomenica akademiku Luji Margetiću), str. 365-370.

Navedeni bibriski knez, sin najpoznatijeg i najutjecajnijeg bibriskog kneza Pavla I. (vladao 1273.-1312.), u svojoj je oporuci iz 1346. god. ostavio sedam knjiga franjevačkoj crkvi Sv. Marije u Bribiru te tri knjige crkvi Sv. Marije u Skradinu. Knjige ostavljene franjevcima u Bribiru su *ystoria scolastica* ("Historia scholastica" Petra Comestora), *psalterium glosatum*, *dyaloghum sancti Gregorii* ("Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum" pape Grgura I. Velikog), *librum Ysidori de sacra scriptura, et aliorum sanctorum dicat in eo* ("Questiones in Vetus Testamentum, De ortu et obitu patrum" biskupa Izidora Seviljskog), *breviloquium sancti Bonaventure* ("Breviloquium" Sv. Bonaventure) te *duas cronicas Romanorum martinianas* ("Chronicae Martinianae" dominikanca Martina iz Troppaua). Crkvi Sv. Marije u Skradinu su ostavljena *dva misala*, stariji pisan beneventanom i noviji pisan "secundum curiae", te *jedan brevijar*⁵¹.

Sudbina ovih knjiga je većim dijelom nepoznata, osim za jedan brevijar iz 1304. godine s važnim podacima o bibriskim knezovima sačuvan u samostanu franjevac konventualaca u Šibeniku⁵². Premda u oporuci nisu navedene pravne knjige, ona je važan kulturni spomenik kao potvrda postojanja knjižne kulture među visokim hrvatskim plemstvom kasnoga srednjeg vijeka.

Na žalost još uvijek se vrlo malo zna o *dvorskim knjižnicama hrvatskih vladara u srednjem vijeku* jer i oni podaci koji bi mogli poslužiti kao dokaz da su u njihovim dvorovima postojale makar i male zbirke knjiga nisu dovoljni da potvrde njihovo postojanje⁵³.

⁴⁹ Za sažeti prikaz navedenih djela iz kanonskog prava v. cit. članak Nelle LONZE, str. 107-111.; za djela iz rimskog prava v. str. 111-113. istog djela.

⁵⁰ Isto, str. 103.

⁵¹ Za sažeti prikaz navedenih djela v. cit. članak prof. STIPČEVIĆA, str. 366-368.

⁵² Isto, str. 369.

⁵³ Isto, str. 365.

d) novovjekovne knjižnice i pravne knjige u Hrvatskoj

U okviru humanizma i renesanse obnovljeno je zanimanje školovanih ljudi za klasične starine te se ponovno uči grčki jezik. Stvaraju se *privatne knjižnice ispunjene lat. i grč. rukopisima klasičnih pisaca* te pojavljuju prve *javne knjižnice* (1444. Bibliotheca Marciana u Firenci; kasnije su otvorene javnosti zbirke kardinala Bessariona u Veneciji 1553. i obitelji Medici 1571. u Firenci). To je ujedno vrijeme stvaranja brojnih *vladarskih knjižnica* među kojima i hrvatsko-ugarskog vladara Matije I. Hunyadija [latinizirano nazvanog “Korvin” po gavranu *corvo* u obiteljskom grbu] (vl. 1458.-1490.) pod nazivom “*Corvina*” na dvoru u Budimu, koja je na žalost u političkim sukobima rastepena. Veliki poticaj širenju knjige predstavljao je Gutenbergov izum knjigotiska (najstarija tiskana knjiga je Biblija iz Mainza 1452-1455.; prvo tiskano djelo hrv. autora je govor Nikole Modruškog iz 1474, dok je prvo tiskano djelo na hrv. jeziku (zapravo mješavini staroslavenskog i čakavskog) Misal po zakonu rimskoga dvora iz 1483.). Među tiskanim knjigama prvih tiskara brzo su se pojavile i pravne knjige, npr. *Super I. II. Decretalium* pravnika Panormitanusa tiskano u Veneciji 1471. i *Compendium breve* poznatog kanoniste pape Inocenta III. tiskano u Lyonu 1473. godine, a pravne knjige je prema sačuvanim popisima iz 1470. i 1472. izdavao već Gutenbergov nasljednik u Mainzu Peter Schöffer⁵⁴.

Primjeri *hrv. vlasnika privatnih knjižnica* u to vrijeme su Ivan Stojković (ostavio knjige dominikanskom samostanu u Baselu), Nikola Modruški (knjige ostale u Rimu), Ivan Vitez od Sredne (knjižnica zaplijenjena 1472. i pripojena kraljevoj Corvini te ostala izvan Hrvatske), Marko Marulić (knjižnica podijeljena poslije njegove smrti) i obitelj knezova Zrinskih koja je od svih navedenih jedina kao cjelina danas u domovini (kupljena je u Beču 1892. za Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu). Posebno treba spomenuti vrijednu privatnu knjižnicu Janeza Vajkarta Valvasora koja je kupnjom postala sastavni dio zagrebačke biskupske knjižnice Metropolitane.

Funkciju javnih knjižnica u hrvatskim zemljama preuzimaju samostanske redovničke knjižnice (kao i u slučaju visokih škola redovnička učilišta dominikanaca u Zadru i pavlina u Lepoglavi), čega su primjer franjevački i dominikanski samostan u Dubrovniku. Postojanje društvene svijesti o javnom karakteru tih knjižnica jasno dokazuju s jedne strane odluke javnih vlasti (odluka Senata Dubrovačke Republike iz 1501. o izgradnji posebne prostorije u dominikanskom samostanu za knjižnicu namijenjenu javnoj uporabi) a s druge pokloni pojedinaca (trebinjski biskup Juraj Kružić 1513. poklanja po 300 knjiga svakom od navedenih dubrovačkih samostana kako bi bile javno dostupne)⁵⁵. Razinu kulturne svijesti tadašnjih Dubrovčana pokazuje i poklon knjiga Nikole Mihovila Barnea 1527. gradskoj općini uz uvjet njihove dostupnosti u javnoj knjižnici⁵⁶.

Hrvatska na žalost nije mogla sudjelovati jednakim intenzitetom u kulturnim usponima humanizma i renesanse zbog turskih ratova čiji vrhunac ispunjava razdoblje 1493-1593. Uz brojne štetne posljedice (veliko smanjenje hrvatskog državnog područja, veliko iseljavanje u susjedna područja (Molise u Italiji, Gradišće u Austriji/Mađarskoj i južna Slovačka kod Požuna (Bratislave), te općenito veliko osiromašenje Hrvatske) Hrvatska praktički ostaje bez tiskarstva. Poslije kratkog razdoblja rada glagoljskih tiskara u Senju (Blaž Baromić) i Rijeci (Šimun Kožičić Benja) između 1493. i 1531., tiskarstvo se obnavlja tek 1574. djelovanjem tiskara Rudolfa Hoffhaltera koji u Varaždinu tiska pravno djelo *Decretum* (kajkavski prijevod zbornika ugarskog feudalnog prava pisca Stjepana Verböczija) Ivana Pergošića. Navedeno djelo se upotrebljavalo u praksi hrvatskih sudova sve do 1853. kada je stupanjem Općeg građanskog zakonika u Banskoj Hrvatskoj prestalo važenje feudalnog prava uopće. U takvim uvjetima knjige se u 16. i 17. st. i dalje prepisuju ručno, dok hrvatski autori tiskaju svoja djela izvan domovine (Urach kod Tübingena, Venecija, Graz, Bečko Novo

⁵⁴ v. Aleksandar STIPČEVIĆ: Povijest knjige, str. 294., 279. i 298-299.

⁵⁵ Isto, str. 252-253.

⁵⁶ prema članku BIBLIOTEKE – Hrvatska Matka ROJNIĆA i Redakcije, Enciklopedija Jugoslavije, 2. izd., sv. 1(A-Biz), Zagreb 1980, str. 656. nije poznato je li Republika udovoljila želji darodavca.

Mjesto, Trnava). Tiskarstvo u Zagrebu obnavlja Pavao Ritter Vitezović krajem 17. st. i ono se uz prekide održava čitavo 18. stoljeće.

Političke i vjerske borbe povezane s pojavom reformacije u Njemačkoj prouzročile su mjestimična stradanja knjiga, pojavu političkih pamfleta i uporabu tiska u političko-promidžbene svrhe, te ono što je najvažnije potaklo pojavu novog reda Družbe Isusove unutar Katoličke crkve, koji je svojim spojem intelektualnog usavršavanja i praktične vjerske djelatnosti trebao pomoći crkvenoj obnovi naročito poslije Tridentskog koncila 1545-1563. Isusovci su poput dominikanaca i franjevac uz svoje samostane gradili i knjižnice kao pomoć ne samo osobnom usavršavanju nego i nastavi na gimnazijama i višim učilištima Reda.

Isusovački red je formalno utemeljen 1540., a u hrvatskim zemljama se širio slijedećim redom: Dubrovnik (propovijedanje 1559, 1619. kolegij, 1658. gimnazija), Zagreb (1606. kolegij, 1607. gimnazija, 1669. akademija), Rijeka (1627. kolegij s gimnazijom, predavanje moralne bogoslovije započelo 1632. te obnovljano 1666. i 1727. definitivno, predavanje filozofije započelo 1725.), Varaždin (1628. kolegij, 1636. gimnazija), Osijek (vojno dušebrižništvo 1687, 1765. gimnazija) i Požega (1698. kolegij i gimnazija, 1760. akademija s filozofijom, predavanje moralne bogoslovije započelo 1763)⁵⁷.

Utemeljenje isusovačkog samostana u Zagrebu 1606. na poziv Hrvatskog sabora (koji istovremeno posebnim saborskim člankom utvrđuje katolicizam kao jedinu dopuštenu vjeru u hrvatskim zemljama), te kasnije utemeljenje isusovačke akademije, prve u hrvatskim zemljama, samo su potvrda značenja Zagreba kao glavnog grada Kraljevina Hrvatske i Slavonije (od 1680. službeni naziv se proširuje te glasi Kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija), što je sve bilo pripremano vladarskim povlasticama tijekom 13. i 14. st.⁵⁸ i službeno potvrđeno odlukom hrvatskih staleža na jedinstvenom Saboru Hrvatske i Slavonije 1558. godine. Knjižnica Isusovačkog kolegija u Zagrebu je najvjerojatnije osnovana zajedno s kolegijem 1606. godine u skladu s odredbama pravila isusovačkog reda.

Prema sačuvanim zapisima na knjigama, nedvojbeno je uz središnju knjižnicu postojalo i nekoliko priručnih zbirki namijenjenih potrebama pojedinih nastavnika i drugih redovnika u istom samostanu, što je bila uobičajena praksa i u isusovačkim kolegijima Beča, Leobena i Egera⁵⁹.

U pogledu kataloga knjižnica je u prvim desetljećima vodila neku vrstu abecednog inventara u koji su se knjige upisivale prema početnom slovu piščevog imena ili najvažnije riječi naslova, a unutar pojedinog slova knjige su se vjerojatno redale po redoslijedu inventarnih brojeva. Slična praksa utvrđena je u drugim suvremenim isusovačkim kolegijima poput Graza, Beča i Trnave⁶⁰. U razdoblju 1646-1684. vodio se abecedni katalog, ali su se pisci upisivali punim prezimenima. Da su katalozi zaista postojali upućuju ne samo pravila za isusovačke knjižnice nego i sačuvani natpisi na pojedinim knjigama, međutim oni su nestali i pretpostavlja se da su zajedno s drugom dokumentacijom ukinutih isusovačkih samostana odmah prilikom ukidanja isusovačkog reda 1773. bili poslani u Požun⁶¹.

Približnu sliku o sadržaju knjižnog fonda pruža nam sačuvani inventar sastavljen od upravnih vlasti 1773. koji sve knjige zatečene u isusovačkom kolegiju dijeli u 14 stručnih skupina, među kojima u skupini *Sub titulo Iuristarum* obuhvaća 146 svezaka. Obzirom da su pravna djela popisana i u skupinama *Libri miscellanei hinc inde sparsim jacentes* (gdje ih ima oko 224), *Sub titulo Polemicorum* i *Sub titulo Rhetorum* procjenjuje se da je u kolegijskoj knjižnici moglo biti između 350 i 400 pravnih

⁵⁷ v. članak ISUSOVCI ili JEZUITI, Enciklopedija Jugoslavije, 2. izd., sv. 5(Hrv-Janj), Zagreb 1988, str. 656.

⁵⁸ ovdje se može uputiti na zanimljivo stajalište prof. dr. Nade KLAJČ iznijeto u knjizi "Medvedgrad i njegovi gospodari", Zagreb : Globus, 1988, str. 40. prema kojem je Zagrebački Gradec već i prije kraljevske povelje iz 1242. stvarno bio samostalna općina uređena po kolonizacijskom pravu zahvaljujući činjenici kako je istovremeno bio sjedište hrvatskog hercega Kolomana i tako političko središte srednjovjekovne Slavonije.

⁵⁹ Eva VERONA: Prinosi povijesti Sveučilišne knjižnice u Zagrebu u prvome razdoblju njena života (1607-1773) [dalje: Povijest Sveučilišne knjižnice 1607-1773], Zbornik nučnih i književno-umjetničkih priloga bivših đaka i profesora zagrebačke Klasične gimnazije o 350-godišnjem jubileju, 1607-1957, Zagreb : Klasična gimnazija, 1957, str. 367.

⁶⁰ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1607-1773, str. 370-371.

⁶¹ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1607-1773, str. 367-368.

knjiga⁶². Među njima su bile knjige iz *kanonskog prava* (npr. *Decretales* različitih papa, *Corpus iuris canonici*, *Principia iuris canonici*, *Constitutiones synodales*) te *rimskog i općeg prava* (npr. *Codex Iustiniani*, *Institutiones iuris*, *Institutiones imperiales*, *Justinianae Institutiones*, *Index pandectarum*, *Novellae Iustiniani*, *Pandectae*)⁶³.

Knjižni fond stjecao se kupnjom i darovima.

O *kupnji* knjiga postoje podaci za razdoblja 1666-1748, 1757-1758 i 1766-1772, pri čemu godišnji prosjek izdataka varira između 50 florina (1666-1723), 122 florina (1724-1748) i 60 florina (1766-1772). Obzirom na tada uobičajenu cijenu knjiga koja se kretala između 2 i 5 florina godišnji prirast kupnjom nije mogao biti velik⁶⁴.

Primjeri *darovatelja* knjiga Isusovačkom kolegiju su Nikola Istvanffy, Juraj, Gabrijel i Mirko Erdödy (D. Iustiniani imperatoris Opus prudentum, responsa, caesarumque rescripta complecens, quinque voluminibus distinctum, Venetiis, apud Juntas, 1606), grofica Ursula Thonhausen, zagrebački biskup Petar Petretić, Leopold Kolonić, protonotar Juraj Plemić od Otoka, povjesnik Nikola Lovrenčić, zagrebački biskup Ivan Krstitelj Paxy, kanonik Baltazar Adam Krčelić i dr.⁶⁵

U vrijeme djelovanja Kolegija počinju se tiskati i pravne knjige u Zagrebu (*Articuli Slavoniae regni* (1705.), *Articuli diaetales anni MDCCXXIX* (1730.), *Synopsis iuris civilis...enucleans omnes tit. Institutionum Imperialium* (1741.), *Manuale iurisperitorum Hungariae continens regulas iuris Ungarici, pontificii et cesarei* (1749.), *Janos Szegedy: Tripartitum iuris Hungarici tyrocinimu iuxta ordinem titulorum operis tripartiti* (izd. iz 1736. i 1762.)) što je sve moralo ostaviti traga i na kolegijsku Knjižnicu⁶⁶.

Upravljanje knjižnicom bilo je povjereno prefektu biblioteke, što su do god. 1710. redovito bili profesori nižih škola (gimnazijskih razreda), a poslije 1713. to je redovito bio prefekt ili profesor viših škola ili rektor Kolegija a katkada i osoba kojoj je vođenje knjižnice bila jedina dužnost u Kolegiju. Zabilježeni su slijedeći prefekti, koji su iznimno imali i pomoćnog bibliotekara: Franciscus Szeghy 1613-1614; Ivan Horvat 1620-1621; Martin Gašperčić (Gasperchitz) 1623; Stephanus Petheo 1628; Georgius Ostanik 1629-1630; Andreas Žerovnik (Scheronik) 1632; Nikola Galović 1642; Vitus Vitellius 1648; Stjepan Levačić 1649; Ladislav Magyaradi 1654; Ivan Jantolović 1658; Balatazar Selegović (Selegovich) 1659; Nikola Grahovljan (Grahouljan) 1660; Mihajlo Sorsa (Šorsa, Šorša) 1661; Stjepan Levačić, pomoćnik Simon Muzol (Muczoll) 1662; Juraj Merešić 1665; Mihovil Pušić (Bussich) 1667; Ladislav Buzjaković 1673; Grgur Ilijašić 1676; Vincenc Pischon (Piscion) 1677; Ladislav Despotović 1678-1679; Marko Stručić 1680; Bartholomaeus Wenger 1682; Georgius Ivanich (Ivanics) 1684; Andreas Maurek 1687; Mathias Gundtsching 1690; Juraj Patačić 1693; Johannes Bapt. Lorber 1694; Ivan Mareković 1697; Zacharias Kappus 1699; Franz Partinger 1700; Josip Rožman (Rosman) 1702; Antonius Weinman 1703; Franz Xaver Vogl 1704; Franciscus Xav. Marotti 1705; Juraj Posavec 1709-1710; Stephanus Benger 1711; Ernest Köffer (Khöffer); Franciscus Pecci 1714; Melchior Omersa 1715; Franjo Plemić 1716; Franc Preckenfeldt 1717; Franjo Zdelar 1718; Stephanus Benger 1719; Ivan Donati 1720-1722; Josip Novoselić 1728-1730; Sigismund Prembsel 1732.-1733; Franjo Zdelar 1734; Matija Črnić (Črnić) 1735-1736; Jakob Pejačević 1737; Andrija Ilija (Illia) 1738-1741, pomoćnik Petar Radojčević 1739; Antun Galjuf 1742-1743; Josip Novoselić 1744-1745; Ivan Krstitelj Žalec (Salec, Salecz) 1746; Ivan Galjuf 1747-1748; Franciscus Xav. Petris (Petriš) 1749-1750; Michael Lipsich (Lipsics) 1751; Franjo Ksaver Karina (Carina) 1752; Šteafn Pepeu 1753; Ivan Galjuf 1754-1755; Nikola Lovrenčić 1756-1760; Franjo Ksaver Pejačević 1761-1762; Ivan Krstitelj Žalec 1763-1765; Franjo Dabrović 1766-1767; Nikola Plantić 1769-1771. i Kazimir Bedeković 1772-1773.⁶⁷

Papa je pod političkim pritiskom borbonske Europe ukinuo isusovački red 1773. godine (red je ipak nastavio djelovati u protestantskim i pravoslavnim državama koje su

⁶² Branko TOMEČAK: Pravne knjižnice i knjižne zbirke u Zagrebu do god. 1874, Pravni fakultet u Zagrebu, knj. 2, sv. 1: Prilozi za povijest katedri i biblioteke Fakulteta, Zagreb 1996, str. 604.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1607-1773, str. 360-361.

⁶⁵ Isto, str. 362.

⁶⁶ Branko TOMEČAK: Pravne knjižnice i knjižne zbirke u Zagrebu do god. 1874, Pravni fakultet u Zagrebu, knj. 2, sv. 1: Prilozi za povijest katedri i biblioteke Fakulteta, Zagreb 1996, str. 603.

⁶⁷ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1607-1773, str. 364-365.

trebale njegov nastavni rad i tako opstao sve do formalne obnove 1814.), o čemu je kraljica Marija Terezija donijela posebni provedbeni dekret *De Iesuitarum suppressione et Brevis pontificio eatenus emanato* dostavljen Hrvatskom kraljevskom vijeću 20. 9. 1773. Prema Evi Veroni, skrb o Knjižnici kao imovini ukinutog Reda preuzela je državna Komora, dok je skrb o nastavi na Zagrebačkoj akademiji preuzeo zagrebački biskup Josip Galjuf⁶⁸. U tom vremenu poduzimaju se organizirani naponi za utemeljenje Sveučilišta (dopis Hrv. kralj. vijeća od 18.3. 1774.) i velike knjižnice u Zagrebu (dopis Hrv. kralj. vijeća od 17.12.1774.), međutim umjesto toga kraljica je svojim dekretom *Benignum mandatum regium de systemate studiorum* od 5. 8. 1776.⁶⁹ donijela privremeni školski red te u okviru reorganizacije školstva utemeljila Kraljevsku akademiju znanosti (Regia scientiarum academia) s tri fakulteta (bogoslavni, filozofski i pravni) kao najvišu školsku ustanovu za područje Hrvatske i Slavonije. Prema navedenom dekretu posao knjižničara spojen je s profesurom povijesti, i temeljem toga knjižnicu bivšeg Kolegija preuzela je novoutemeljena Akademija znanosti⁷⁰. Posao organizacije Akademije završen je utemeljujućom sjednicom nastavničkog vijeća 11. listopada 1776. kada je posao knjižničara preuzeo prvi profesor povijesti Matija Kirinić.

II. Knjižnica Kraljevske akademije znanosti 1776.-1850.

a) organizacija

Knjižnica Kraljevske akademije znanosti djelovala je kao samostalna ustrojbeni jedinica Akademije namijenjena prvenstveno nastavi na svim fakultetima (od kojih je političkom odlukom već 1784. bogoslavni fakultet izdvojen iz Akademije, tako da do ukidanja Akademije 1850. nesmetano djeluju filozofski i pravni fakultet).

Naziv knjižnice u sačuvanim dokumentima varira: "Bibliothecae R. Acad. Zagrab." (crveni žig Akademije, sačuvani dokumenti oko 1789.); "Bibliotheca Nationalis", "Bibliotheca Nationalis Aacademica", Publico-Nationalis Bibliotheca" (sva tri naziva oko 1818/1819.); "Nationalis Aacademica Bibliotheca" (1837.).

Fizički je bila smještena u zgradi Akademije (danas škola na Katarinskom trgu) u najzapadnijoj prostoriji na I. katu zgrade, gdje se nalazila i poslije ukidanja Akademije sve do ak. god. 1856/57.

U skladu s važećim školskim propisima (*Benignum mandatum regium de systemate studiorum (1776-1777)*, *Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas (1777-1806)*, *Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas [noviji i prerađeni] (1806-1850)*) knjižnicom je trebao upravljati profesor povijesti, ali se ponekad (1780-1796, 1805-1814. i 1834-1850) od tog načela odstupalo. Voditelju knjižnice su ponekad pomagali i đaci, ali je glavninu poslova morao raditi sam bez pomoći niti posebnog pomagača niti podvornika i što je posebno važno taj posao nije bio posebno plaćen. Od svih voditelja knjižnice samo je jedan (Matija Smodek) bio pravnik što se osjetilo pri nabavi građe.

b) katalogizacija

⁶⁸ Eva VERONA: Prinosi povijesti Sveučilišne knjižnice u Zagrebu i njena uređenja (1773.-1814.)[dalje: Povijest Sveučilišne knjižnice 1773-1814.], Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 4(1955-1957), br. 1-4, str. 2.

⁶⁹ za tekst *Benignuma mandatum* v. Vladimir BAYER: Osnivanje Pravnog fakulteta u Zagrebu (god. 1776.) i njegovo definitivno uređenje (1777. god.) – dodatak, u časopisu Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 19(1969), br. 2, str. 267-278.

⁷⁰ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1773-1814., str. 5.

Prvi katalog Knjižnice počeo se izrađivati već 1780. povodom zahtjeva središnjih ugarskih vlasti za izradom zajedničkog središnjeg kataloga knjiga iz ukinutih isusovačkih ustanova. Iz tog najstarijeg razdoblja (1780-1796) sačuvano je pet kataloga u kojima je građa razvrstana po stručnim skupinama i unutar njih prema veličini knjiga. Postojalo je sedam glavnih skupina (Classes [Cl.]): 1. teologija, 2. pravo (npr. kanonsko i građansko pravo bili su u skupini 2.1.), 3. filozofija, 4. medicina, 5. matematika, 6. povijest i 7. filologija. Glavne skupine su se dijelile u podskupine ili manje usporedne skupine. Uz oznaku skupine dodavale su se i druge oznake (arapski brojevi (npr. Cl. 1.1) ili rimski brojevi (npr. Cl. 7. I) ili kombinacija rimskih i arapskih brojeva (npr. Cl. 7.III.2) i prema mišljenju Eve Verone te su oznake služile za označavanje polica ili ormara u kojima su se označene stručne skupine nalazile⁷¹. Od navedenih pet kataloga dva su izrađena prije 1789., a tri poslije te godine. Iz tog razdoblja nije sačuvan nikakav abecedni katalog, nego samo abecedno kazalo.

U kasnijem razdoblju Akademije, poslije 1819. započelo se izrađivati katalog u obliku knjige koji za razdoblje do 1841. nije sačuvan⁷². Poslije 1841. izrađen je abecedni katalog na listićima koji se koristio i poslije ukidanja Akademije 1850.

c) knjižni fond

Akademijina knjižnica nastala je u okolnostima gdje za sustavno izgrađivanje zbirki nisu bila predviđena nikakva sredstva (godišnje je Akademija mogla potrošiti samo 100 florina za sitnije troškove od čega se povremeno trošilo i za knjižnicu; dapače zbog oskudice sredstava sve do 1789. nisu bile izrađene niti sve potrebne police) zbog čega je prirast knjiga bio neredovit i sama Knjižnica orijentirana na izvanredne potpore (u početnim godinama bila je samo jedna od 300 florina za nabavu knjiga iz ostavštine Stjepana Niczkyja 1777. i to na prijedlog Nikole Škrleca) i darove.

Primjeri poznatijih *darovatelja* su Baltazar Adam Krčelić (1777. poklon 757 svezaka), grofica Eleonora Patačić (dva poklona: prvi iz 1818. sa 643 djela u 906 svezaka, i drugi iz 1835. sa 784 djela u 1778 svezaka), zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac (1818. poklon 707 djela u 825 svezaka), Valentin Kirinić (1821. poklon 175 djela), Tomo Mikloušić (1834. poklon 45 djela), grof Karlo Ivan Petar Sermage (1836. poklon 301 djela u 584 sveska), Josip Franjo Domin (oko 1840. poklon 2000 svezaka). Osim njih knjige su poklanjali i nastavnici Akademije poput Josipa Mikoczyja, Matije Kirinića, Franje Klohammera, Ignjata Galjufa, Ivana Männera (1846. 250 djela u 371 svesku), kao i pojedini uglednici poput Nikole Škrleca (poklon 1780.).

Tijekom prvih deset godina Knjižnica je dobila nešto knjiga i iz knjižnih fondova raspuštenih bratovština, iz knjižnog fonda bivše isusovačke akademije u Požegi 1779., 1785. i 1788., te dio knjiga iz bivšeg isusovačkog kolegija u Rijeci i Trstu 1788.

Međutim, ona je pretrpjela i velike gubitke tijekom 1780-tih uslijed organizirane djelatnosti Sveučilišne knjižnice u Pešti koja je popunjavala svoje fondove na račun drugih knjižnica u zemljama krune Sv. Stjepana, pa tako i zagrebačke Akademije. Tom prilikom nastradale su bivše isusovačke i pavlinske knjižnice u Hrvatskoj. Sama Akademija izgubila je prvo 1788. oko 1.000 knjiga izdvojenih za potrebe nastave bogoslovije na Teološkom fakultetu (koji je 1784. premješten u zagrebačko sjemenište da bi 1786. bio premješten u peštansko sjemenište), a potom 1789. morala je po izboru peštanske Sveučilišne knjižnice

⁷¹ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1773-1814., str. 21 (osnovno načelo organizacije kataloga), 23 (glavne skupine) i 26 (podjela glavnih skupina).

⁷² Eva VERONA: Prinosi povijesti Akademijine knjižnice (sadašnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke) u Zagrebu 1814-1874 [dalje: Povijest Sveučilišne knjižnice 1814-1874], Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1987, str. 43.

izdvojiti 850 svezaka od kojih su neki bili i dio Krčelićeva poklona (biskup Vrhovac uspio je tada kupnjom spasiti samo 215 svezaka)⁷³.

Knjižnica je tijekom prve polovice 19. stoljeća dobila pravo na *obvezni primjerak* (carski dekret od 8.11.1816. br. 14318 u pogledu knjiga tiskanih u Sveučilišnoj tiskari u Pešti; 1832. u pogledu knjiga iz tiskare Liceja u Cluju; *natposlijetku je rješenjem Ugarskog namjesničkog vijeća br. 31282 od 17. listopada 1837. to priznato i u pogledu tiskara na području Hrvatske i Slavonije*) i tako pribavila dio građe⁷⁴.

Radi materijalne pomoći Knjižnici osnivane su zaklade od kojih je najpoznatija ona utemeljena od grofa Josipa Sermagea te profesora Akademije Imbriha Domina te Ljudevita Jelačića 1816.

Točnih podataka o veličini knjižnog fonda Akademijine knjižnice zbog nedostatka izvornih dokumenata zapravo nema, te se u literaturi stoga daju samo procjene. Prema procjeni Eve Verone on se kretao ovako:

5-6.000 svezaka prilikom osnivanja Akademije 1776,
6-7.000 svezaka 1780,
zbog brojnih izlučivanja spala na 2.800 svezaka 1789,
oko 3.000 svezaka 1812,
oko 10.000 svezaka 1818,
oko 12.000 svezaka 1829, te
oko 15.000 svezaka 1836⁷⁵.

U pogledu označavanja knjižnog fonda treba reći kako se knjige u prvo vrijeme (1776-1814) nisu signirale, a označavanje vlasništva žigom ustanove bilo je nedosljedno. Tek oko 1821. započinje signiranje knjiga (na poledini spojnog lista ili unutrašnjoj stranici omota ili naslovnoj stranici) lokalnim signaturama koje se sastoje od rimskog broja, latinskog velikog slova i arapskog broja pri čemu rimski broj označava policu, slovo pretinac, a arapski broj redni broj knjige u pretincu. Koliko se prema sačuvanim signaturama moglo utvrditi, knjige su bile razvrstane prema formatima tako da su veći formati bili na nižim, a manji formati na višim pretincima. Obzirom da se kod nekih knjiga u signaturi pojavljuje i četvrti element u obliku slova "b" ili "c", smatra se kako su u nekim pretincima postojala po dva reda knjiga⁷⁶. Pri tome se signiranje provodilo po pojedinim svescima a ne publikacijama što je prouzročilo razbijanje višesveščanih publikacija na više signatura. U zadnjem desetljeću Akademijine knjižnice 1841-1850. taj sustav je zadržan, samo su se signature počele pisati na prednju stranu spojnog lista, a malo slovo unositi u signaturu između oznake pretinca (velikog slova) i oznake knjige (arapskog broja)⁷⁷. Na žalost niti u tom vremenu nije označavano vlasništvo Akademije na knjigama.

Što se tiče javnosti Knjižnice i uporabe njezine građe, prisutna je težnja mnogih darovatelja za javnošću rada Knjižnice (najpoznatiji su Krčelić i grofica Patačić; Nikola Škrlec je oporučno 1799. ostavio svoju knjižnicu Akademiji ali na žalost nema podataka što

⁷³ Eva VERONA: Jozefinske bibliotečno-političke mjere s osobitim obzirom na sudbinu knjižnice Kr. akademije (današnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke) u Zagrebu, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 24(1979-1980), br. 1-4, str. 15(prisvajanje vlasništva nad knjižnicama ukinutih samostana od strane Sveučilišne knjižnice u Pešti), 17(prijenos knjiga Zagrebačkog sjemeništa u Peštu), 29(biskup Vrhovac kupuje dio knjiga namijenjen Sveuč. knjižnici) i 30(prijenos dijela Akademijinih knjiga u Peštu).

⁷⁴ Eva VERONA: Prilog povijesti obveznoga primjerka u Hrvatskoj, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 25(1981), br. 1-4, v. str. 218. i 220. (ispravljanje starijeg navoda o odluci Ugarskog namjesničkog vijeća podatkom o carskoj odluci iz 1816) te str. 224. (dvojbena sadržaja i značenja odluke Ugarskog namjesničkog vijeća iz 1837. koja se uobičajeno navodi u literaturi). Ipak je simptomatično kako se autorica u navedenom članku nije upustila u raščlambu podatka o pravu na besplatni primjerak iz tiskare Liceja u Cluju u Sedmogradskoj (Erdelju) koje se povezuje s godinom 1832.

⁷⁵ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1773-1814, str. 32. (za godine 1776, 1780. i 1789); Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1814-1874, str. 24 (za godine 1812. i 1818.), str. 25. (za godine 1829. i 1836.)

⁷⁶ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1814-1874, str. 31,32,33.

⁷⁷ Isto, str. 35.

se s tom zbirkom dogodilo nakon što zahtjev iz oporuke za javnošću nije prihvaćen), međutim o javnosti rada se ne može govoriti prije 1818. kada se prema sačuvanim dokumentima Knjižnica prvi put, doduše na kratko otvorila javnosti. Ponovno je otvorena 1819. i poslije nekoliko godina ponovno zatvorena, ali je omogućena posudba knjiga uz revers. Posudba knjiga je zadržana sve do kraja Akademije 1850., ali je zbog nemarnog vraćanja knjiga i time prouzročenih gubitaka u razdoblju 1841-1850. režim posuđivanja postrožen i posudba sužena na nastavnike Akademije te pojedine istaknute pojedince izvan ustanove.

d) knjižnično osoblje

Ovdje se navode samo najosnovniji podaci o voditeljima Knjižnice 1776-1850.

Matija KIRINIĆ (Varaždinske Toplice, 20.2.1746. - Zagreb, 30.1.1805.). Doktorirao filozofiju u Beču i bio profesor filozofije na zagrebačkoj Akademiji. Voditelj Akademijine knjižnice 1776-1780. i 1796-1805.

Josip MIKOCZY (1734.-1800.). Na zagrebačkoj arhigimnaziji predavao književnost i grčki jezik 1776-1780. Voditelj Akademijine knjižnice 1780-1796.

Franjo KLOHAMMER (?-1826). Redovnik pijarist, profesor matematike na Filozofskom fakultetu Kraljevske akademije znanosti 1799-1819. i prodekan Akademije 1812-1826. Voditelj Akademijine knjižnice 1805-1814.

Ladislav ŽUŽIĆ (Dobranac, Varaždinska županija, 7.10.1786. – Zagreb, 12.11.1834.). Profesor povijesti na Filozofskom fakultetu Kraljevske akademije znanosti 1813-1834. Voditelj Akademijine knjižnice 1814-1834.

Karlo GREGORIĆ (?-umro poslije 1844.). Voditelj pisarnice Vrhovnog školskog ravnateljstva. U Akademijinoj knjižnici radio već 1818., kustos 1822-1844. i voditelj Knjižnice 1834-1841.

Matija SMODEK (Novaki kraj Varaždina, 1808.- Bjelovar, 1881.). Na Kraljevskoj akademiji besplatno predavao hrvatski 1832-1846., profesor statistike i rudnog prava 1838-1850. te prodekan 1848-1850. Voditelj Akademijine knjižnice 1841-1850.

Postoje dokumenti prema kojima su Žužiću i Gregoriću u radu pomagali i đaci⁷⁸.

III. Knjižnica Kraljevske pravoslavne akademije 1850.-1874.

a) organizacija

Kraljevska akademija znanosti je u okviru cjelovite reforme školstva u Carevini Austriji poslije Oktroiranog ustava od 4.3.1849. reorganizirana na način da je Filozofski fakultet ukinut i odgovarajući studij prebačen u gimnaziju kao VII. i VIII. razred, dok je preostali pravni studij organiziran kao Kraljevska pravoslavna akademija bez prava promoviranja⁷⁹ koja je ostala jedina visokoškolska ustanova u kontinentalnoj Hrvatskoj.

Fizički je Akademijina knjižnica bila smještena prvo u istoj prostoriji gdje se nalazila za stare Akademije (najzapadnija prostorija na I. katu zgrade na Katarinskom trgu), ali je u ak. godini 1856/57. premještena u nove prostorije gdje se osim ak. god. 1869/70. (kada je zajedno sa Akademijom privremeno bila u Narodnom muzeju) nalazila sve do kraja Akademije 1874. Poslije preseljenja obuhvaćala je tri prostorije (veću prostoriju za smještaj građe s policama, sobu za rad knjižničara i čitaonicu s dva duga stola i 36 sjedala)⁸⁰.

⁷⁸ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1814-1874, str. 10.

⁷⁹ v. o tome Privremeni propis o kraljevskoj pravoslavnoj akademiji u Zagrebu od 29. rujna 1850. u Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovine Hrvatsku i Slavoniu, Tečaj 1(1850), U Zagrebu 1850, str. 218-229.

⁸⁰ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1814-1874, str. 40.

Osnovne odrednice pravnog studija sadržane su u *Privremenom propisu o Kraljevskoj pravoslavnoj akademiji u Zagrebu od 3.10.1850.*, dok je sama Akademija donijela na sjednici profesorskoga zbora 21.7.1852. *Naputak za knjižničara akademičke knjižnice zagrebačke*. Knjižnica je ostala zasebna organizacijska jedinica kojom je rukovodio pojedinac izabran od profesorskog zbora i potvrđen od Banske vlade. O odnosu vlasti prema bibliotekarstvu jasno govori činjenica kako izbor Matije Smodeka (koji je i u novoj Akademiji zadržao položaj profesora statistike i rudnog prava) za knjižničara na istoj sjednici na kojoj je donijet *Naputak* vlast nije riješila sve do 10.4.1857. kada je bečko Ministarstvo formalno prenijelo poslove bibliotekara na Smodeka i odredilo godišnju nagradu od 200 florina uz paušal od 50 florina (navedena nagrada je tek 1874. povišena i to na 260 florina)⁸¹.

b) katalogizacija

U prvom razdoblju Akademijine knjižnice do seobe u nove prostorije postojao je samo abecedni katalog na listićima izrađen za potrebe stare Akademije. Poslije preseljenja dovršen je popis sve građe i završen katalog na listićima (1858.), te su izrađeni u obliku knjige inventarni katalog (1860.), abecedni katalog (1863.) i stručni katalog (1867.). Stručni katalog izrađen je po uzoru na Dvorsku biblioteku u Münchenu te obuhvaća 12 stručnih skupina: I. Encyclopaedia, II. Philologia, III. Aesthetica, IV. Anthropologia, V. Philosophia, VI. Mathematica, VII. Physica, VIII. Medicina, IX. Historia, X. Politica, XI. Ius, XII. Theologia. Od tih kataloga sačuvani su inventarni i abecedni, dok je stručni na žalost nestao⁸².

c) knjižni fond

Obzirom da je 1850. došlo do osamostaljenja Gimnazije od Akademije i prijenosa filozofskog studija iz Akademije u Gimnaziju, pojavio se prijedlog za podjelu knjižničkog fonda između Akademije i Gimnazije, međutim na temelju dostupnih dokumenata do danas nije sa sigurnošću utvrđeno je li do nje zaista i došlo⁸³, premda literatura kroz čitavo XX. st. govori o tome kao gotovoj stvari.

U pogledu izgrađivanja knjižnog fonda treba upozoriti kako nova Akademija poput stare u početku nije imala posebno predviđena sredstva za nabavu knjiga. Prvi ali nedostatan prihod Knjižnice predstavljao je posebni doprinos u iznosu dva guldena koji su slušači pravnih akademija uplaćivali prilikom upisa i koji je uveden carskim rješenjem od 26.6.1853. Tek su carskim rješenjem od 22.6.1856. određene godišnje dotacije u iznosu od 400 guldena čime su stečena potrebna sredstva (kasnije je 1862. dotacija povišena)⁸⁴.

I u ovo vrijeme su zabilježeni *darovi* Akademiji, kako pojedinaca tako i organizacija. Primjeri darovatelja *pojedinaca* iz ovog razdoblja su pokloni tajnika Ministarstva bogoštovlja i nastave Josefa Alexandra von Helferta (1858. poklon 103 sveska), Antuna Mažuranića (1858.), samog Matije Smodeka (1867.) i umirovljenog profesora u Požunu (Bratislavi), inače bivšeg profesora na Kraljevskoj akademiji znanosti Antuna Ferdinanda Albelyja (1871. poklonio Akademiji 335 djela u 571 sv. uz portrete sebe i svojeg oca Antuna). Primjeri darovatelja *organizacija* su Akademie der Wissenschaften (Wien), Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der österreichischen Baudenkmale (Wien), Dänische Gesellschaft für nordische Altertumskunde (Kopenhagen), Handels- und Gewerbekammer

⁸¹ Eva VERONA: Povijest Sveučilišne knjižnice 1814-1874, str. 16; o posebno nezadovoljavajućem društvenom položaju knjižničara u Habsburškoj Monarhiji poslije 1849. i njegovim aspektima v. Dora SEČIĆ: Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874.-1918. (doktorska disertacija), Zagreb 1996, str. 11.

⁸² Eva VERONA: Sveučilišna knjižnica 1814-1874, str. 39,40,41.

⁸³ Isto, str. 11.

⁸⁴ Isto, str. 23.

(Wien), ministarstva za bogoštovlje i nastavu te financija i trgovine, Državna tiskara (Wien), Sveučilište i Sveučilišna tiskara (Budapest), Ungarische gelehrte Gesellschaft (Budapest), Mađarska akademija znanosti (Budapest) i Matica Slovenska (Turč. Sv. Martin)⁸⁵.

Primjeri *zamjene* publikacija zabilježeni su 1858. kada je uz suglasnost profesorskoga zbora E. Tkalcu prvo 7. lipnja dato 12 dubleta za 12 drugih publikacija, a potom 19. prosinca dato 13 dubleta za 8 drugih publikacija.

Pravo na *obvezni primjerak* iz Hrvatske i Slavonije potvrđeno je banskom naredbom od 24.10.1852. te 1857. prošireno na područje Hrvatsko-slavonske Vojne krajine. Pravo na obvezni primjerak priznato je 1854. i Narodnom muzeju⁸⁶.

Struktura nabave građe u Akademijinoj knjižnici bila je prema dostupnim podacima slijedeća: 1851/52. prirast fonda bio je 257 svezaka uglavnom darovanih, 1852/53. prirast je bio 115 sv. (od čega 18 darovanih, 52 obvezna primjerka i 45 kupljenih), 1856/57. prirast je bio 756 sv. (gdje prevladavaju darovi, kupnja iznosi 33%), u razdoblju šk. god. 1857/58-1873/74. prosječni godišnji prirast iznosio je 287 sv. (od čega kupnja čini 49%, obvezni primjerci 20% a darovi 31%)⁸⁷.

Brojčani podaci o stanju fonda u trenutku organiziranja Akademije 1850. još uvijek su predmet procjene, pri čemu je polazište Eve Verone procjena knjižnog fonda za god. 1836. oko 15.000 svezaka. Točni uvid u stanje Akademija je dobila tek poslije preseljenja Knjižnice u nove prostorije gdje je završen popis sve građe zatečene u Knjižnici. Na ukupni broj svezaka djelomično je utjecalo Smodekovo stavljanje više brošura u jednu zajedničku omotnu koru koja se potom brojala kao jedinstveni svezak.

Stoga danas imamo slijedeće precizne podatke:

u ak. godini 1859/60. fond je obuhvaćao 15.910 komada uključujući knjige, brošure, rukopise i zemljopisne karte, uz 1.927 dubleta, te

u ak. godini 1873/74. fond je iznosio 19.881 komad uz 1.973 dublete⁸⁸.

U pogledu signiranja treba reći slijedeće. Knjižničar Smodek nastavio je signirati knjige po uzoru na svoje prethodnike Žužića i Gregorića trodjelnom oznakom (signatura obuhvaća oznake za policu, pretinac i pojedinačnu knjigu), jedino je unio promjene 1. u strukturu signature ubacivanjem slova "S" poslije oznake za pretinac, 2. uvođenjem jedinstvene signature za višesveščane publikacije, 3. zapisivanjem signature u gornji lijevi kut unutarnje strane prvog omotnog lista, te 4. uvođenjem naljepnica koje su se lijepile na donju polovicu hrpta i sadržavale oznaku rednog broja knjige samog ili uz slovo "S". Što se tiče označavanja vlasništva Akademije na knjigama, i tu je Smodek nastavio dotadašnju praksu neoznačavanja⁸⁹.

Govoreći o javnosti Knjižnice i načinu korištenja njezine građe, treba reći kako podaci za razdoblje prije preseljenja Knjižnice nisu jasni, ali je poslije preseljenja stanje jasnije obzirom da je otvorena posebna prostorija za čitaonicu. Početkom ak. godine 1857/58. uvodi se red čitanja prema kojem je čitaonica otvorena svaki dan osim četvrtka od 9 do 12 sati prijepodne te od 3 do 7 sati poslijepodne, dok je četvrtkom otvorena od 8 do 12 sati prijepodne. Knjižnične prostorije nisu bile valjano osvjetljene sve do 1873. kada je uvedena plinska rasvjeta. O tadašnjem značenju Akademijine knjižnice jasno govori podatak kako je od četiri veće knjižnice u Zagrebu samo Akademijina knjižnica bila u pravom smislu riječi

⁸⁵ Isto, str. 19-20 (za darovatelje organizacije).

⁸⁶ Eva VERONA: Prilog povijesti obveznoga primjerka u Hrvatskoj, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god.25(1981), br. 1-4, str. 228, 232. i 234. O Tiskovnom redu od 27.5.1852. čiji je čl. 4. uređivao obvezni primjerak i bio podloga banske naredbe v. str. 227. Posebno treba istaknuti i naredbu Ministarstva za bogoštovlje i nastavu od 6.6.1857., koja govori o svrsi obveznoga primjerka i stvaranju zemaljskih knjižnica u svakoj od krunovina, navedenu na str. 232.

⁸⁷ Eva VERONA: Sveučilišna knjižnica 1814-1874, str. 24.

⁸⁸ Isto, str. 53.(Smodekovo postupanje s brošurama) i 24 (statistički podaci).

⁸⁹ Isto, str. 36. i 42.

javna, dok je Metropolitana kao privatna bila zatvorena za javnost, a knjižnice JAZU i Narodnog muzeja bile su djelomično otvorene⁹⁰.

Statistički podaci o broju korisnika iznijeti u literaturi su slijedeći:

u ak. god. 1860/61. bilo 1869 čitača;

u ak. god. 1866/67. bilo 3042 čitača, te

u ak. god. 1873/74. bilo 1555 čitača.

Redovito se koristila pravna i povijesna građa⁹¹.

U pogledu posudbe može se reći kako su se u početku knjige posuđivale samo nastavnicima i pojedinim iznimnim pojedincima kao i tijekom zadnjih deset godina stare Akademije. Prema Naputku iz 1852. posuđivanje knjiga izvan zgrade je iznimno moguće samo u slučaju nastavnog osoblja Akademije i Gimnazije ili kakvog ureda, ali i tada najviše na tri mjeseca uz vođenje posebnog zapisnika. Na zamolbu novoosnovane JAZU pravo posudbe prošireno je već 1867. i na njezine članove. Knjižničar Smodek uložio je mnogo truda na vraćanju posuđenih knjiga, ali je na žalost dio njih nepovratno izgubljen.

d) knjižnično osoblje

Kroz čitavo razdoblje djelovanja Kraljevske Pravoslavne akademije 1850-1874. Knjižnicu je vodio profesor statistike i rudnog prava Matija Smodek (Novaki kod Varaždina, 1808.- Bjelovar, 1881.). Prema sačuvanim dokumentima, u razdoblju 1858-1865. unajmio je jednog slugu za pomaganje u knjižnici, ali na sve njegove opravdane zahtjeve za pomoćnim osobljem nije bilo pozitivnog odgovora. Uz sve svoje redovne poslove u nastavi i Akademijinoj knjižnici, uspio je popisati knjige u Knjižnici Narodnog muzeja (1871-1874) te za njih izraditi abecedni katalog na listićima, ali je poslije toliko godina rada bez prave pomoći posve razumljivo njegovo protivljenje stvaranju velike knjižnice u Zagrebu spajanjem Akademijine knjižnice s knjižnicom Narodnog muzeja.

e) nastojanja za utemeljenje Sveučilišta i prestanak rada Kraljevske akademije

Zagrebačko visoko školstvo od XVIII. st. prati kontinuitet zahtjeva za njegovim organiziranjem u sveučilište, od 1774. (prijedlog biskupa Josipa Galjufa), preko 1790. i 1791. (zahtjevi Saborima) do 1846. i 1848⁹². Najvažniji dijelovi Zahtjevanja naroda od 25. III. 1848. kao povijesnog zaključka ilirskog narodnog preporoda su zahtjevi za uspostavom nadbiskupije, vlade i sveučilišta neovisnih od Ugarske. Svijest o važnosti sveučilišta za cjelokupni razvoj naroda iako prigušena tijekom apsolutizma jasno je potvrđena na povjesnom Saboru 1861., koji je označavao višestruko profiliranje hrvatskog naroda kao nacionalno osvještene zajednice, odgovarajućim zakonskim člankom LXXXIV.:1861.⁹³ Već tada se jasno izrazila težnja za prerastanjem Kraljevske Pravoslavne akademije u pravi fakultetski studij unutar Sveučilišta osnovanog po suvremenim uzorima. Ta se težnja i konkretizirala početkom državnog stipendiranja nadarenih studenata izvan Hrvatske poslije 1865. Također je 1868. produženo trajanje studija sa tri na četiri godine te završenim studentima omogućeno nesmetano polaganje rigoroza na austrijskim sveučilištima.

⁹⁰ Dora SEČIĆ: Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874.-1918. (doktorska disertacija), Zagreb 1996, str. 84.

⁹¹ Eva VERONA: Sveučilišna knjižnica 1814-1874, str. 46, 47, 48.

⁹² v. Jaroslav ŠIDAK: Regia scientiarum Academia, Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, Sv. 1, Zagreb 1969, str. 59. i 74.

⁹³ Spisi saborski sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861 (uredili Dragojlo Kušlan i Mirko Šuhaj), Knj. 1, Zagreb 1861, str. 87.

Državna reforma Habsburške monarhije 1867. označena podjelom vlasti između Habsburgovaca i nađarskih vladajućih slojeva, te s njom povezana reforma međusobnih odnosa Hrvatske i Ugarske 1868. dovela je Hrvatsku u politički i gospodarski vrlo nepovoljan položaj. Podjela državnih poslova provedena je na način da se o zajedničkom vladaru, vanjskim poslovima, obrani i njihovom financiranju odlučivalo na zajedničkom Hrvatsko-ugarskom saboru, dok je Hrvatski sabor s druge strane samostalno odlučivao o vjerskim stvarima, upravi, pravosuđu, prosvjeti i njihovom financiranju. Premda je financiranje kulture tako bilo i ostalo isključivo stvar Zemaljske vlade i hrvatskih dobrotvora, autonomno djelovanje Zemaljske vlade omogućilo je ipak u području kulture velike promjene. Naime, Hrvatsko-ugarskom nagodbom je u Trojednoj kraljevini hrvatski definitivno potvrđen jednim službenim jezikom⁹⁴, čime je potreba za školovanjem stručnjaka različitih profesija na hrvatskom jeziku postala urgentnom; moderno sveučilište je postalo nužno potrebno, pa je zato saborska odluka iz 1861. o njegovom osnivanju zakonskim člankom I.:1869.⁹⁵ napokon dobila i kraljevsku potvrdu. Međutim, Sveučilište ni tada nije stvarno proradilo, jer navedeni zak. članak uopće nije dovoljno detaljno uređivao njegov ustroj i način rada.

Sveučilište je u svakom društvu objektivno vrh cjelokupnog školskog sustava koji do tada u Hrvatskoj nije bio cjelovito uređen i trebalo ga je osuvremeniti. To je tek poslije sređivanja političkih prilika 1873. uspio provesti ban Ivan Mažuranić u okviru svoje školske reforme kojom 1874. godine I. uvodi opću školsku obvezu za svu djecu od 7-15 godina života sa 5 godina pučke škole i 2 godine opetovnice, II. otvara moderno Sveučilište i III. utemeljuje Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu.

IV. Prijelazno razdoblje 1874.-1906.

a) razdoblje 1874-1886.

Utemeljenje Sveučilišta u Zagrebu i Kraljevske sveučilišne knjižnice označava početak prijelaznog razdoblja u povijesti pravnog knjižničarstva u Hrvatskoj. Ono je "prijelazno" kao *međurazdoblje između prestanka starije fakultetske Knjižnice njezinim uklapanjem u Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu 1874. i utemeljenja novije fakultetske Knjižnice 1906. kao prve takve knjižnice na modernom Sveučilištu u Zagrebu*. Navedeno međurazdoblje u sebi zapravo obuhvaća dvije cjeline: prvo doba između 1874. i 1886. kada Pravni fakultet nema nikakvu vlastitu knjižnicu nego mora koristiti usluge Sveučilišne knjižnice, i drugo doba 1886-1906. kada potrebe unapređivanja nastave na Fakultetu polako ali sigurno obnavljaju fakultetsku Knjižnicu koja je formalno ponovno ustrojena 1906. godine.

Kraljevska sveučilišna knjižnica osnovana je je kao zasebna organizacijska cjelina unutar cjeline zagrebačkog Sveučilišta pod vodstvom sveučilišnog bibliotekara.

Fizički se nalazila 1874-1882. u staroj Akademijinoj zgradi na Katarinskom trgu, a 1882. je preseljena u novu zgradu Sveučilišta u Donjem gradu. Već u Akademijinoj zgradi postoje Velika i Mala čitaonica (Velika za studente i građanstvo, a Mala za profesore Akademije i znanstvenike). U novoj zgradi je u početku imala 10 soba i 2 hodnika za smještaj knjiga, a kasnije se proširila na još 4 dvorane s hodnicima⁹⁶.

⁹⁴ Vidjeti § 57. Hrvatsko-ugarske nagodbe (Zak. čl. I.:1868).

⁹⁵ Zakonski članak I.:1869. ob utemeljenju sveučilišta u glavnom zemaljskom gradu Zagrebu, u "Zakonski članci Sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, od godina 1868., 1869. i 1870., 2. uredovno izd., U Zagrebu 1871, str. 17-18.

⁹⁶ Dora SEČIĆ: Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874.-1918. (doktorska disertacija), Zagreb 1996, str. 113.

Glavni propis o radu Knjižnice bila su *Pravila za biblioteku kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu* službeno proglašena naredbom Zemaljske vlade od 15. III. 1876. koja su se sastojala od 4 dijela (I. Uprava biblioteke, II. Uzdržavanje i čuvanje biblioteke, III. Umnožavanje (nabava građe) biblioteke i IV. Poraba biblioteke) i sveukupno 79 članaka. U skladu s banskim nalogom da se pri izradi potrebnih uputa za rad Knjižnice trebalo ugledati na suvremene austrijske ustanove, ta su Pravila uglavnom bila hrv. prijevod odgovarajućih austrijskih propisa (za I., II., III. i dio IV. dijela to je austrijska Instrukcija iz 1825, dok su za ostatak IV. dijela uporabljani propisi o posuđivanju knjiga iz Sveučilišne i licejske knjižnice iz 1849, te propisi o posuđivanju knjiga znanstvenicima djelujućim u gradovima izvan sjedišta knjižnice)⁹⁷. Poslije donošenja "Pravila" dužnost sveučilišnog knjižničara bila je podnijeti iscrpan financijski izvještaj sa popisom prinova knjiga krajem svake šk. god., putem Sveučilišnog senata Zemaljskoj vladi. Uz ovaj propis primjenjivao se i *Naputak o reviziji knjižnice Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu* proglašen naredbom Odjela Zemaljske vlade za bogoštovlje i nastavu krajem šk. god. 1877/78⁹⁸.

U razdoblju 1874-1882. koriste se dotadašnji javni katalozi Kraljevske Pravoslavne akademije (abecedni i stručni katalog u obliku knjige). Preuzeti abecedni katalog nadopunjavao se prinovama na izvorni način (započet 1863.) sve do 1886. godine⁹⁹. Pri katalogizaciji se primjenjivao Münchenski način ponešto modificiran u bečkoj Dvorskoj knjižnici.

Dotadašnji način signiranja knjiga trodjelnom oznakom (rimski broj označava policu, slovo pretinac, a arapski broj redni broj knjige u pretincu) je zadržan ali uz promijenjene dijelove oznake (arapski broj označava ormar, slovo pretinac i redni broj pojedinu knjigu) pri čemu je kao uzor poslužilo signiranje u bečkoj Dvorskoj knjižnici¹⁰⁰.

Knjižni fond Kraljevske sveučilišne knjižnice temelji se na spajanju knjižničnih fondova Kraljevske Pravoslavne akademije (23.920 sv.) i Narodnog muzeja (16.000 sv.); pri preuzimanju fondova odobren je otpis duplikata što je dijelom provedeno 1877.

Pravo Knjižnice na obvezni primjerak potvrđeno je Zakonom o porabi tiska za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju od 17.5.1875¹⁰¹.

Prilikom organizacije nabave sveučilišni bibliotekar je surađivao s fakultetima (u izradi popisa potreba) te domaćim i stranim knjižarima. Posebni je problem bilo primjereno financiranje (Sveučilišna knjižnica se financirala zajedno sa Sveučilištem u čijem se sastavu formalno nalazila i povremeno je po potrebi bila izravno dotirana). Iznos godišnje dotacije je kroz čitavo prvo doba prijelaznog razdoblja iznosio 5.000 forinti. U pogledu kupnje treba upozoriti kako se ona odnosila i na građu iz hrvatskih područja u austrijskoj polovici Monarhije (jer za njih nije vrijedio Zakon o porabi tiska iz 1875.). Promjene na Sveučilištu (na Mudroslovnom fakultetu formiranje farmaceutskog tečaja 1882. i katedre za opću povijest 1883.) također su nametala nadopunjavanje literature što je sve zahtijevalo izvanredna sredstva.

I u prijelaznom razdoblju dio građe je stečen darovima.

O veličini knjižnog fonda u prvo doba prijelaznog razdoblja postoje slijedeći podaci:

38.000 sv. prilikom utemeljenja Knjižnice 1875. i

66.000 sv. prilikom preseljenja Sveučilišta u Donji grad 1882¹⁰².

Govoreći o javnosti Knjižnice statistika čitatelja već na Gornjem gradu raste sa 1.933 korisnika 1875/76. na 5.415 korisnika 1881/82; statistika posuđenih svezaka raste sa 4.955 na

⁹⁷ Isto, str. 97.

⁹⁸ Isto, str. 108.

⁹⁹ Isto, str. 110.

¹⁰⁰ Isto, str. 109.

¹⁰¹ vidjeti čl. 7. Zakona.

¹⁰² Ivan KOSTREŃIĆ: Sveučilišna biblioteka, Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, Zagreb 1900.

27.556 u istom razdoblju. Za posudbu se redovno vodila posebna knjiga i tiskane prijavnice. Knjižnica se već tada uključila u međuknjižničnu posudbu kako unutar Hrvatske tako i izvan nje¹⁰³. Đačka čitaonica imala je 1882. 48 mjesta.

U pogledu knjižničnog osoblja treba upozoriti kako je voditelju Knjižnice nedostajalo primjereno obučeno osoblje jer mu je pomagao samo jedan pisar (Virgil Diković¹⁰⁴) koji nije imao stručna znanja. Predlagalo se povećanje broja osoblja na ukupno 6 (predstojnik, pristav koji ga zamjenjuje, 2 pisara i 2 podvornika), međutim unatoč podršci Sveučilišta Zemaljska vlada nije prihvatila taj prijedlog nego je uspio dobiti samo stalnog knjižničnog podvornika. Poslije upornog inzistiranja i sveuč. knjižničara i sveuč. profesora Zemaljska vlada je odobrila samo namještenje jednog "privremenog pomoćnika" s mjesečnom naknadom od 50 forinti (jedini takav pomoćnik bio je Artur Gavazzi 1884-1886.)¹⁰⁵.

b) razdoblje 1886-1906.

Potrebe nastave na Pravo- i državoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, naročito iz područja građanskog prava potakle su intenziviranje rada sa studentima, zbog čega je 1886. godine tadašnji profesor građanskog prava Konstantin Vojnović pokrenuo seminar iz tog predmeta pod nazivom "*Exegetičko tumačenje građanskoga austr. zakonika sa vježbami. U seminaru*"¹⁰⁶. Takvu praksu je detaljnije uredio Odjel za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade *Naredbom o ustrojstvu pravo- i državoslovnoga seminara za Pravo- i državoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu br. 5820 od 14.6.1886*¹⁰⁷. Ujedno je dopušteno članovima seminara posuđivanje knjiga iz Sveučilišne knjižnice na kućnu uporabu te 1887. odobren iznos od 400 forinti za ustrojenje seminara iz kojeg su se isplaćivale nagrade za najbolje studentske radnje.

Radi unapređivanja rada u seminaru popunjavanjem Seminarske knjižnice Zemaljska vlada je već 1886. odobrila 200 forinti za nabavu najnužnijih knjiga, s time što je za ubuduće predviđena godišnja dotacija od 100 forinti za istu namjenu kako je i ostalo do 1895. U međuvremenu je rad u seminaru u ak. god. 1891/92. zastao (pokušalo ih se obnoviti u ak. god. 1893/94.), pa kako je jedan od razloga kojim se to opravdavalo bila i premala veličina priručne knjižne zbirke u Seminaru dotacija je 1896. povišena na 250 forinti, čemu je u pojedinim godinama (1896-1898) Zemaljska vlada pridodala i 300 forinti iz svote prvobitno predviđene za nagrađivanje studentskih radnji¹⁰⁸.

O nabavi knjiga u razdoblju 1886-1906. nema pravih podataka, pa se danas mogu raditi samo procjene. Prema procjeni Branka Tomečaka, polazeći od procjenjenih izdataka za Seminarsku knjižnicu u tom razdoblju u iznosu od oko 4.000 forinti te kretanja cijena knjiga između 2 i 7 forinti ovisno o vrsti građe, moglo se nabaviti oko 600 do 700 knjiga. U tom razdoblju bilo je darova pojedinaca, među kojima posebno treba istaknuti legat umirovljenoga profesora Fakulteta Aleksandra Bresztyenszkoga (1843-1904), te darova organizacija poput izdanja Pravničkog društva, Akademije, statističkih publikacija te službenih izdanja zakona.

¹⁰³ Dora SEČIĆ: Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874.-1918. (doktorska disertacija), Zagreb 1996, str. 111.

¹⁰⁴ Radio je u Knjižnici od 1875. do 1921. O životu i radu tog zanimljivog čovjeka koji se uz redovni posao bavio i ornitologijom v. članak u Hrvatskom biografskom leksikonu, knj. 3(Č-Đ), Zagreb 1993, str. 381-382.

¹⁰⁵ Dora SEČIĆ: Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874.-1918. (doktorska disertacija), Zagreb 1996, str. 117,118,119.

¹⁰⁶ Zlatan STIPKOVIĆ: O nastavi i nastavnici građanskog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, Pravni fakultet u Zagrebu, knj. 2, sv. 1: Prilozi za povijest katedri i biblioteke Fakulteta, Zagreb 1996, str. 22. bilj. 73.

¹⁰⁷ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu – pregled stvaranja knjižnične zbirke i uređenja knjižnice 1886-1964, Pravni fakultet u Zagrebu, knj. 2, sv. 1: Prilozi za povijest katedri i biblioteke Fakulteta, Zagreb 1996, [dalje: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964] str. 631.

¹⁰⁸ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 632.

Isti autor procjenjuje veličinu priručne knjižnice na Fakultetu 1906. na barem 1.200 svezaka priručnih knjiga i nešto periodike¹⁰⁹.

U promatranom razdoblju Seminarska knjižnica kao priručna zbirka nije imala niti posebnih prostorija niti posebnog osoblja. Obzirom da je njezin rad trebalo podrobnije urediti i da se težilo obnovi seminarskih vježbi, profesorski zbor Fakulteta je na sjednici 30.3.1906. pokrenuo pitanje ponovnog uređenja seminara i dotacije za Seminarsku knjižnicu temeljem čega je Odjel za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade donio *Naredbu o ustrojstvu pravoslovnoga i državoslovnoga seminara u kr. Sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu br. II.78/1 od 17.8.1906.* Tom naredbom je poslije 20 godina stvarnog djelovanja i formalno osnovana Seminarska knjižnica na Fakultetu kao posebna jedinica unutar Seminara i time potvrđena kao nova fakultetska knjižnica¹¹⁰.

Sveučilišna knjižnica je u ovom razdoblju još uvijek aktivno pomagala i nastavnicima i studentima bez bitnijih vlastitih organizacijskih promjena i sa nepromjenjenim propisima koji su već otprije uređivali njezin rad.

U pogledu prostora do kraja ak. god. 1904/1905. provedena je adaptacija prostora i reorganizacija spremišta. Godine 1906. je zatraženo posebno dizalo za knjige što je i provedeno. Ujedno treba upozoriti na neuspjele zahtjeve sveučilišnog knjižničara za izgradnju nove knjižnične zgrade iz 1897. i 1902. godine.

U pogledu njezine katalogizacije treba reći kako su sve prinove između 1863. i 1887. prepisane u jedan abecedni niz 1888. godine u 14 svezaka, te su se na isti način kao i prije 1886. (münchenski način modificiran prema bečkoj Dvorskoj knjižnici) unosile prinove sve do 1898, kada je provedena rekatalogizacija prema novim pravilima bečke Dvorske knjižnice¹¹¹.

Govoreći o izgradnji knjižnog fonda, prvo treba upozoriti na postupno povećavanje sredstava za dotiranje Knjižnice (prvobitnih 5.000 forinti iz 1875. povećano na 6.000 forinti 1895. te na 13.000 kruna 1900.).

Pravo na *obvezni primjerak* uvedeno već Zakonom iz 1875. nadopunjeno je banskom naredbom od 23.2.1897.

Pri izgradnji knjižnog fonda *kupnjom* prikupljale su se i političke novine i čitave vrijedne knjižnice (1892. knjižnice bana Nikole Zrinskog (1620-1664) i Antona Springlera, profesora umjetnosti na Sveučilištu u Frankfurtu, te 1893. knjižnicu Ljudevita Gaja), a sustavno su se kupovale i stare hrvatske knjige. Upravo je kupnja knjižnice Ljudevita Gaja potakla otvaranje odjela za rijetke knjige sa čitaonicom. Nadopunjavanje literature nametale su i promjene na Sveučilištu (osnivanje katedre njemačkog jezika i književnosti te pedagogije i pomoćnih povijesnih znanosti početkom 1890-tih, osnivanje katedri za povijest umjetnosti i klasičnu arheologiju 1896. te osnivanje šumarske akademije 1897).

Od značajnijih *darova* treba spomenuti poklon stručne knjižnice Liječničkog zbora 1893. godine.

Broj korisnika je rastao i u Donjem gradu (ak. god. 1883/84. 7.626 korisnika; 1893/94. 13.071 korisnik; 1901/02. 29.005 korisnika) kao i broj korištenih knjiga (1883/84. 23.341 sv.; 1901/02. 40.118 sv.)¹¹². Đačka čitaonica je povećana prvo na 60 mjesta 1890. te natposlijetku 104 mjesta 1905. Profesorska čitaonica spojena sa čitaonicom rijetkosti imala je 24 sjedala.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Isto, str. 635.

¹¹¹ Dora SEČIĆ: Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874.-1918.(doktorska disertacija), Zagreb 1996, str. 141.

¹¹² Dora SEČIĆ: Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874.-1918.(doktorska disertacija), Zagreb 1996, str. 150.

Bilo je u to vrijeme i nekoliko pokušaja produženja radnog vremena za korisnike (1902-1903. radno vrijeme Velike čitaonice produženo na 8 sati dnevno zimi i 7 sati dnevno ljeti; 1905-1906. također je pokušano povećanje broja radnih sati sa 34 na 42 sata tjedno).

U pogledu stručnog osoblja Sabor je u veljači 1887. zakonom uveo mjesto knjižničnog pristava, za što je natječaj bio raspisan 1889 (takvi pristavi bili su dr. Julije Rorauer 1889-1893, Aleksandar Szentgyörgyi 1892-1894, Velimir Deželić st. od 1894. i zajedno s njim Stjepan Ortner 1894-1899)¹¹³.

Poslije novele Sveučilišnog zakona od 6.10.1894. omogućeno je zapošljavanje pristava I. razreda (poput kustosa u Austriji), pristava II. razreda (poput amanuensa ili pomoćnih državnih činovnika u Austriji) te obične knjižničarske pomoćnike (1. pristav I. razreda bio je 1895-1896. dr. Makso Ehrenreich). 1898. u knjižnici rade ravnatelj Ivan Kostrenčić, bibliotečni pristav II. razreda dr. Velimir Deželić, pisar Virgil Diković, podvornik Ivan Punjek i sluga-pomagač Mato Kondras. Od 1902-1908. radio je kao pristav II. razreda Dragutin Hirc. Godine 1906. radila su u Knjižnici 4 činovnika (ravnatelj, pristav I. i pristav II. razreda, te pisar), 2 pomoćnika i 4 podvornika.

Tijekom prijelaznog razdoblja Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu vodili su dr. Matija Smodek (1874-1875) i Ivan Kostrenčić. Obzirom da je o Smodeku do sada već sve rečeno, ovdje je prilika da se ukratko govori o Kostrenčiću.

Ivan KOSTRENČIĆ (Crikvenica, 16.11.1844.- Crikvenica, 9.3.1924.).

Studirao je i završio bogosloviju u Pešti, a u Beču filozofiju, slavistiku i povijest. Od 1868. do 1875. radio je u Beču kao bibliotekar Dvorske knjižnice, predavajući paralelno i hrvatski jezik na Vojnoj akademiji Theresianum. Za vrijeme rada u Beču objavio je izbor pjesama Frana Krste Frankopana te građu za proučavanje hrvatskog protestantizma. Radio je i kao tajnik i blagajnik Matice hrvatske 1877-1901. Sveučilišni knjižničar u Zagrebu od 20.7.1875. do 27.1.1911.

¹¹³ Podaci o godinama zaposlenja preuzeti prema članku Franjo FANCEV: Sveučilišna knjižnica, Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874-1924. Spomenica Akademičkoga Senata, Zagreb 1925, str. 204.

V. Seminarska knjižnica Pravo- i državoslovnog fakulteta 1906.-1926.

Naredba Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade od 17.8.1906. formalno je označila početak nove fakultetske knjižnice na Pravnom fakultetu koja djeluje neprekidno sve do danas. Ipak, u promatranom devedestogodišnjem razvitku potrebno je razlikovati dva razdoblja: prvo između 1906. i 1925. i drugo između 1925. i 1996. Prvo razdoblje nove Knjižnice obilježeno je pripremnim radovima za njezinu unutrašnju organizaciju, dok je drugo doba vrijeme postupnog napretka Knjižnice u svim bitnim elementima njezina djelovanja (organizacija fonda, organizacija posla, knjižnično osoblje i dr.). Stoga će se ovdje ta dva razvojna razdoblja prikazati odvojeno.

a) organizacija

Seminar Pravo- i državoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu bio je uređen *Naredbom od 17.8.1906. i posebnim priloženim Statutom* gdje se na položaj i rad Seminarske knjižnice kao samostalne jedinice unutar Seminara odnose točke 3,4,20,28. i 29 Statuta, a naročito točke 24-27. objedinjene u poglavlju VI. pod naslovom "*Seminarska knjižnica*".

U točki 24. predviđena je godišnja dotacija od 1.000 kruna "za osnutak i dopunjavanje seminarske knjižnice". Prema točki 25. te 3. i 4. Statuta odgovornost i nadzor nad Seminarskom knjižnicom obavlja *nadstojnik* izabran od profesorskog zbora i koji općenito vodi brigu o nabavi građe te otklanjanju nedostataka u Knjižnici. Prema točki 27. Statuta građa se nabavlja prema sporazumu nadstojnika i ravnatelja seminarskih odsjeka, a prema točki 26. obavljanje poslova u Knjižnici te pažnja nad njom povjerava se posebnom *odgovornom i osposobljenom uredniku*. Posebno je u točki 20. određeno kako se članovi Seminara mogu služiti Knjižnicom u posebnoj za to opredjeljenoj dvorani¹¹⁴.

Što se tiče posebnog prostora za Knjižnicu također predviđenog Statutom, Knjižnica se 1906-1913. nalazila po predavaonicama, 1913-1914. u istočnom dijelu sveučilišne zgrade netom ispražnjenom od Sveučilišne knjižnice, 1914-1918. zbog ratnog preseljenja Fakulteta u Demetrovu ulicu zapakirana je u kutije i prebačena u Gornji grad, te natposlijetku po povratku u sveučilišnu zgradu 1919-1925. smještena u prostorijama Dekanata u zapadnom dijelu prvog kata (istočno krilo zauzela je Visoka škola za trgovinu i promet)¹¹⁵.

b) katalogizacija

U pogledu katalogizacije za ovo razdoblje na žalost nema nikakvih vijesti niti materijalnih tragova nekakvog kataloga, obzirom da su prema sačuvanoj dokumentaciji najstariji katalozi u Knjižnici započeti tek 1926. godine¹¹⁶.

c) knjižni fond

Tijekom prvog razdoblja Seminarske knjižnice zatečeni knjižni fond priručne knjižne zbirke razvijane 1886-1906. postupno se popunjavao i dopunjavao kupnjom i darovima.

¹¹⁴ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 635.

¹¹⁵ Isto, str. 638.

¹¹⁶ Zlatko GAŠPAROVIĆ: 50-godišnjica Seminarske knjižnice Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 8(1958), br. 1[dalje: Seminarska knjižnica 1906-1956], str. 69.

Kupovalo se knjige i časopise. Prvobitno određena dotacija od 1.000 kruna iz 1906. povećana je 1907. godine na 2.500 kruna, a u proračunskoj godini 1914/1915. na 5.000 kruna i takva ostala sve do kraja Prvog svjetskog rata. Ratna inflacija i prinudna zamjena krune dinarom 1920. praktično su obezvrijedili ta sredstva. U proračunskoj godini 1920/1921. predviđena je dotacija od 2.400 kruna uz dodatak 1.200 kruna za tri pomoćnika u Knjižnici, dok je u proračunskoj godini 1924/1925. predviđeno 12.000 dinara.

Primjeri darova iz prvog razdoblja su legati fakultetskih nastavnika Josipa Pliverića (1847-1907) i Aleksandra Egersdorfera (1850-1923). Dio knjižne građe poklonila je i Sveučilišna knjižnica.

Što se tiče signiranja građe, u razdoblju između 1910. i 1913. primjenjivala se *posebna vrsta mjesne signature za pojedine skupine građe* koja je obuhvaćala osnovni broj rednog rasporeda, abecednu slovčanu oznaku pododjela i tekući broj publikacije u pododjelu (npr. 1.A.1 za "Sbornik zakonah i naredabah Kralj. Hrvatske i Slavonije"; 3.B.35 za "Starine JAZU"; 3.B.36 za "Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium"; 3.B.37 za "Rad JAZU")¹¹⁷. Takve signature su se stavljale na unutrašnju stranicu prvog omotnog lista ili na naslovnoj stranici publikacije. U pravilu se građa na naslovnoj stranici označavala štambiljem "Biblioteka juridičkoga seminara", što je trajno zadržano sve do kraja prvog razdoblja. Noviji način signiranja građe polazio je od podjele fonda na glavne skupine određene prvenstveno nastavnim predmetima na fakultetu (signature se sastoji od oznake skupine rimskim brojem i oznake knjige arapskim brojem) i kao takav se održao do danas.

Knjižni fond se sigurno zapisivao početkom 1920-tih godina¹¹⁸. Iz tog vremena potječu i najstarije naljepnice za signature koje su se lijepile u gornji lijevi kut vanjskog omota (korica) publikacije. Branko Tomečak je analizirajući najstarije sačuvane naljepnice sa signaturama, proračunska sredstva predviđena za Knjižnicu 1920/1921 gdje se izrijekom spominju i tri pomoćnika u Knjižnici, te inventarni dnevnik uveden 1925. zaključio kako je već prije 1925. postojao osnovni raspored signiranja građe koji odgovara većini današnjih glavnih skupina¹¹⁹.

O veličini knjižnog fonda mogu se dati samo procjene. Prema Branku Tomečaku, porast fonda se kretao ovako:

1.200 svezaka prikupljeno 1886-1906. i zatečeno pri osnutku Seminarske knjižnice 1906, te

4.500 svezaka 1925.

U porastu knjižnog fonda tijekom prvog razdoblja od 3.000-3.300 svezaka kupnja je obuhvaćala $\frac{2}{3}$, a darovi $\frac{1}{3}$ ¹²⁰.

d) knjižnično osoblje

Unatoč jasnim odredbama o posebnom "uredniku" kao stručnoj osobi u Knjižnici, ona u prvom razdoblju nije imala stalnog službenika. Glavninu posla morali su raditi nadstojnici, kojima su povremeno pomagali i službenici Sveučilišne knjižnice poput Virgila Dikovića 1910-1913. te Milutina Kriškovića 1920/1921.

Ovdje će se samo ukratko navesti osnovni podaci o nadstojnicima Seminarske knjižnice u njezinom prvom razdoblju:

¹¹⁷ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 636. V. i bilj. 15. na istoj str.

¹¹⁸ Isto, str. 637. bilj. 23. gdje se poziva na iskaz dugogodišnje tajnice Pravnog fakulteta dr. Božene BUKOVINAC. Obzirom da je ona preuzela poslove tajnice Fakulteta već 1924, njezin iskaz ima smisla samo za razdoblje početka 1920-tih godina (kada se prvi put pojavljuje kao službenik Fakulteta)

¹¹⁹ Isto, str. 638.

¹²⁰ Isto, str. 639.

Fran MILOBAR (Petrinja, 19.12.1869. - Zagreb, 9.10.1945.). Studirao medicinu u Grazu i Zürichu, te političku ekonomiju, filozofiju i pravo u Zürichu. Doktor filozofije i prava, na Pravnom fakultetu u Zagrebu predavao Financijsko pravo i financijsku znanost 1909-1939. i Opću statistiku 1910-1935. Nadstojnik Seminarske knjižnice 1906-1913. godine.

Marko KOSTRENCIĆ (Zagreb, 21.3.1884. – Zagreb, 19.5.1976.). Studirao pravo u Zagrebu i Beču, diplomirao 1907. i doktorirao s rigorozom 1908. Usavršavao se iz pravne povijesti 1909-1911. na sveučilištima u Pragu, Varšavi, Krakovu, Lavovu i Beču. Na Pravnom fakultetu u Zagrebu djelovao kao privatni docent i suplent na katedri za hrvatsku pravnu povijest 1912-1913. te izvanredni profesor 1913-1916. i redovni profesor 1916-1934. (katedra je 1920. preimenovana u pravnu povijest Srba, Hrvata i Slovenaca) i 1945-1955. (katedra je tada preimenovana u historiju države i prava naroda FNRJ). Nadstojnik Seminarske knjižnice 1913-1925. godine.

VI. Seminarska knjižnica Pravnog fakulteta 1926.-1996.

a) organizacija

Seminarska knjižnica je i poslije 1926. ostala zasebna organizacijska jedinica Pravnog fakulteta na čelu s nadstojnikom. Poslije 1953. godine uvedeno je društveno upravljanje i u Knjižnicu uvođenjem Bibliotečnog odbora kao organa Nastavničkog vijeća kojem je povjereno odlučivanje o pitanjima koja se tiču djelatnosti Biblioteke. Bibliotečni odbor je tijekom vremena mijenjao svoj sastav, ali je zadržan kao koordinacijsko tijelo sve do danas. Nadstojnik Seminarske knjižnice bio je predsjednik Odbora. Prvi Statut Pravnog fakulteta u Zagrebu iz 1959. promijenio je naziv Knjižnice u "*Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu*" koji je ostao do danas, te funkciju nadstojnika zamijenio funkcijom predstojnika Biblioteke. Položaj Biblioteke se kroz sve kasnije statutarne promjene na Pravnom fakultetu u Zagrebu (2. statut donijet 1963; 3. statut donijet 1967; 4. statut donijet 1976) nije bitno promijenio sve do danas, osim što je 1976. funkcija predstojnika ukinuta.

Poslije Drugog svjetskog rata postupno dolazi do daljnjeg organizacijskog diferenciranja službi unutar Knjižnice: prvo se od obrade i poslovanja s knjigama odvaja obrada i poslovanje s časopisima¹²¹, potom se od obrade i poslovanja s časopisima odvaja služba dokumentacije članaka¹²², a poslije integracije Fakulteta i Više škole za socijalni rad 1984. formirana je Knjižnica studija za socijalni rad¹²³ koja se vodi kao pridružena knjižnica i statistički iskazuje odvojeno.

U pogledu smještaja, Knjižnica je 1928. zauzela prostorije istočnog krila prvog kata fakultetske zgrade¹²⁴ gdje se nalazi i danas. Godine 1934. uređena je prva čitaonica za studente, koja je krajem rata zatvorena i 1953. ponovno otvorena¹²⁵. Poslije 1945. otvorena je i profesorska čitaonica. Prilikom preuređivanja prostorija u ak. god. 1961/62. uređeni su posebna prostorija s katalogima, šalter za posudbu i soba za rad s publikom, te četiri čitaonice

¹²¹ U dostupnoj stručnoj književnosti, prvenstveno članku dr. Zlatka GAŠPAROVIĆA Seminarska knjižnica 1906-1956 kao najstarijem povijesnom prikazu mlađe Knjižnice nema preciznijeg podatka kada se ta podjela dogodila.

¹²² O vremenu ove organizacijske promjene postoje različiti podaci: Branko TOMEČAK u članku Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu – razvoj u posljednjih trideset godina (1957-1986), Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 37(1987), br. 1[dalje: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1957-1986], str. 302. navodi ak. god. 1968/69., dok Zlatko GAŠPAROVIĆ u članku Seminarska knjižnica Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1906-1956, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 37(1987), br. 1, str. 300. navodi god. 1972. Koji je od ta dva navoda točniji, na žalost se nije moglo provjeriti u Arhivi Fakulteta.

¹²³ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1957-1986, str. 302.

¹²⁴ Zlatko GAŠPAROVIĆ: Seminarska knjižnica 1906-1956, str. 67.

¹²⁵ Isto, str. 71.

(jedna opća i jedna seminarska sa ukupno 115 mjesta; jedna za postdiplomante sa 20 mjesta i jedna za profesore sa 15 mjesta)¹²⁶. Kasnije su dobiveni novi prostori u zgradi na Trgu maršala Tita 3 u prizemlju desno (1969.) i pokrajnjem paviljonu (1971.) koji su 1996. preuređeni, prostori u Gundulićevoj 10 u prizemlju (1983.) koji su 1995. preuređeni, te prostori u Studijskom centru za socijalni rad (1984.)¹²⁷. Broj čitaonica i raspoloživih mjesta se vremenom promijenio.

Godine 1996. Knjižnica radi na četiri lokacije: Trg maršala Tita 14 (odjel obrade knjiga i odjel dokumentacije članaka), Trg maršala Tita 3 (odjel obrade časopisa), Gundulićeva 10 (zatvorena spremišta velikog dijela knjiga) te Nazorova 51 (Knjižnica studija za socijalni rad).

b) katalogizacija

Od godine 1926. počinje izrada tri kataloga: imenski abecedni katalog, stručni sistematski katalog i inventarni mjesni katalog, sve na listićima veličine 8,5 x 16 cm i to prvo rukopisno a kasnije strojopisom¹²⁸. Kasnije, 1934. godine počinje izrada predmetnog kataloga koji je 1950. spojen s imenskim abecednim u jedinstveni ukršteni katalog¹²⁹.

Godine 1956. provedena je dosljedno podjela abecednog i stručnog kataloga na dva dijela: građu tiskanu do zaključno 1944. i građu tiskanu poslije 1945. Ta podjela prouzročena je promjenama u pogledu odrednica (korporativno autorstvo nije postojalo do 1944. a uvedeno je 1945; anonimne publikacije se do 1944. uvrštavaju po gramatičkoj metodi, dok se poslije 1945. uvrštavaju pod prvom riječi bez člana). U pogledu listića, poslije 1945. prešlo se na manje listiće međunarodnog formata 7,5 x 12,5 cm. Govoreći o razlikama starog i novog stručnog kataloga, treba reći kako su u starom katalogu mnoge stručne skupine (npr. I, I-A, II, III, IV, IX, XV, XVI, XVIII, XIX, XX i XXI) podijeljene u uže podskupine, pri čemu su listići složeni unutar tih podskupina prema abecednom redoslijedu autorskih odnosno stvarnih odrednica (jedino u skupini XV postoji kronološki redoslijed godina izdavanja knjiga). U novom stručnom katalogu zadržane su sve stručne skupine i u njima (osim skupina I. i XVI. koje je posebno razradio dr. Zlatko Gašparović) su listići razvrstani kronološkim redom godine izdavanja, a unutar iste godine prema abecedi odrednica¹³⁰. Međunarodni ISBD standard za katalogizaciju knjiga primjenjuje se od 1984.

Poslije 1948. bio je izrađen i posebni predmetni katalog za publikacije međunarodnih organizacija. Ovdje treba upozoriti na golemi trud dr. Zlatka Gašparovića u izradi abecednog i predmetnog kataloga za publikacije međunarodnih organizacija tijekom rada i poslije umirovljenja sve do početka 1990-tih. godina.

Za časopise postoji abecedni katalog u dva primjerka – jedan u odjelu knjiga a drugi u odjelu časopisa.

Prije Drugog svjetskog rata bili su nepotpuno popisani samo članci iz Mjesečnika Pravnčkog društva u Zagrebu. Godine 1952. počeo se u odjelu za časopise izrađivati katalog članaka iz domaćih i stranih časopisa, a kasnije i priloga iz zbornika. Katalog članaka je bio

¹²⁶ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 665.

¹²⁷ za godine stjecanja novih prostora v. Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1957-1986, str. 302.; za godine preuređenja v. Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu – pregled razvoja 1987-1996., Pravni fakultet u Zagrebu, knj. 2, sv. 1 : Prilozi za povijest katedri i Biblioteke Fakulteta, Zagreb 1996 [dalje: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1987-1996], str. 687.

¹²⁸ Zlatko GAŠPAROVIĆ: Seminarska knjižnica 1906-1956, str. 69.

¹²⁹ Isto, str. 69-70; u svojem kasnijem članku Seminarska knjižnica Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1906-1956, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 37(1987), br. 1, str. 300. navodi godinu 1953.; obzirom da je stariji članak napisan vremenski bliže opisanom događaju i u mlađoj dobi autora, veća je vjerojatnost da je prvi podatak točniji.

¹³⁰ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 654-655.

podijeljen prema stručnim skupinama i unutar njih su listići poredani abecedom odrednica. Tom katalogu se 1956. pridružio i predmetni katalog članaka. Zbog velikog opsega posla i promjena u osoblju Knjižnice taj je posao zastao i godišnji broj obrađenih članaka opao. Sveukupno je u starijim katalogima članaka popisano više od 280.000 članaka. Novoustrojena služba dokumentacije započela je 1972. popisivati članke iz domaćih časopisa i zbornika uz primjenu UDK klasifikacije što traje do danas¹³¹. Između 1972. i 1992. izrađeni su abecedni katalog sa 82.028 listića i sistematski katalog sa 120.719 jedinica.

Računalnom obradom građe započetom 1990. za knjige i 1993. za članke, knjižnična građa postala je dostupna i u elektroničkom obliku. Treba upozoriti kako se uz obradu tekućih prinova računalno obrađuje i stariji fond.

c) knjižni fond

Knjižni fond Seminarske knjižnice po svojoj unutrašnjoj organizaciji na stručne skupine nadovezuje se na sustav razvijen već prije 1925. godine, kada je najvjerojatnije postojalo već 14 glavnih skupina od čega 11 formiranih prema nastavnim predmetima a 3 prema formalnim kriterijima (zakonski tekstovi, opći priručnici i časopisi)¹³². Sustav stručnih skupina se vremenom doradivao na način da su neke skupine mijenjale mjesto (npr. upravno pravo prelazi iz IV. skupine u I., dok međunarodno pravo prelazi obrnuto), neke su se odvajale od već postojećih skupina (npr. skupina I-A publikacije Lige naroda se odvojila od skupine I dok je ona još obuhvaćala međunarodno pravo; skupina II-A međunarodno privatno pravo se odvojila od skupine II građansko pravo; skupina V-A pravna nastava se odvojila od skupine V pravna teorija, pravna filozofija i filozofija; skupina XV. kazneni postupak se odvojila od skupine III. kazneno pravo; skupina XVI sociologija se odvojila od skupine V pravna teorija, pravna filozofija i filozofija; skupina XVIII suvremene političke pojave i pokreti se odvojila od skupina V pravna teorija, pravna filozofija i i filozofija te XVI sociologija; skupina XIX radno i socijalno pravo se odvojila od skupina II građansko pravo, VI ekonomija, XI trgovačko pravo i osiguranje te XVI sociologija; skupina XX statistika se odvojila od skupine XVI statistika; skupina XXI pomorsko i opće prometno pravo se odvojila od skupina I ustavno i upravno pravo te XI trgovačko pravo); a neke su izvorno formirane (npr. skupina XVII udžbenici za studente). Od prvobitnih 14 skupina koje su postojale 1925. njihov broj je do 1949. narastao na 25 skupina od kojih su 21 skupina glavnog niza označene rimskim brojevima, a 4 su umetnute u niz dodavanjem slova (I-A, I-B, II-A i V-A) i takvo je stanje ostalo do 1996. godine¹³³. Za suvremeni raspored stručnih skupina v. prilog d).

Signiranje knjižnične građe se prema tome sastoji u dodjeljivanju dvodjelne oznake u kojoj prvi dio (rimski broj sam ili u kombinaciji sa slovom) označava jednu od 25 stručnih skupina, a drugi dio (arapski broj u rastućem numerus currensu za svaku stručnu skupinu zasebno) označava pojedinačno izdanje određene knjige. Svaka knjiga dobiva signaturu zapisanu na odgovarajućoj knjižnoj naljepnici koja se prvo lijepila na gornji lijevi kut prvog omota (korica) publikacije, ali je kasnije premještena na gornji desni kut stražnjeg omota (korica) publikacije¹³⁴. Naziv Knjižnice na naljepnicama varira: "Biblioteka Seminara Pravnog fakulteta u Zagrebu", "Seminarska biblioteka pravnog fakulteta (u Zagrebu)", "Seminarska knjižnica pravnog fakulteta"¹³⁵. Bibliotečni štambilj u početku se stavljao na naslovnu stranicu publikacije, dok se kasnije uvela praksa stavljanja na poledinu naslovne

¹³¹ Isto, str. 655.

¹³² Zlatko GAŠPAROVIĆ: Seminarska knjižnica 1906-1956, str. 67.

¹³³ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 641-642. i 652.

¹³⁴ Na žalost u dostupnoj književnosti nije pronađen podatak kada je do te promjene došlo, ali uvidom u građu može se zaključiti kako se to zbilo najkasnije početkom 1960-tih godina, obzirom da knjige objavljene poslije 1964. u pravilu nose etiketu na novom mjestu.

¹³⁵ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 645-646.

stranice, na 17. stranicu u knjizi te na završetku teksta. Naziv Knjižnice varira i na štambiljima: “Biblioteka juridičkog seminara”(upotrebljavano sve do 1930.), “Seminar. bibl. prav. fakulteta u Zagrebu” (upotrebljavano između 1930. i 1940.), “Narodna Republika Hrvatska - Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu” (upotrebljavano poslije 1948.), “Biblioteka Pravnog fakulteta Zagreb” (upotrebljava se od 1960-tih sve do danas).

Inventariziranje građe dokumentirano se vodi od 1925. godine. U razdoblju 1925-1948. zajedno su se upisivale knjige i časopisi, a od 1949. oni se inventariziraju odvojeno. Inventar knjiga bio je jedinstven za sve knjige bez obzira na način nabave sve do 1960. kada se odvojio inventar kupnje od inventara darova i zamjene, a 1963. svaki je način nabave dobio zasebnu inventarnu knjigu i takvo je stanje ostalo do danas¹³⁶. Časopisi su se u početku inventarizirali za svaki pojedinačni broj, dok se kasnije prešlo na inventariziranje godišta. Treba upozoriti kako se u same publikacije od 1927. neprekidno do danas upisuje inventarni broj zajedno s štambiljem Knjižnice, ali se u inventarne knjige sve do 1943. a dijelom i do 1948. nisu unosile signature dodijeljene prinovima. Inventarni brojevi su se počeli bilježiti u inventarnom mjesnom katalogu prigodice već 1946, a redovito od kraja 1948¹³⁷.

Građa se nabavlja kupnjom, darovima i zamjenom.

U pogledu kupnje treba reći kako je njezin udio u prinovima varirao zbog povremenih oskudica sredstava (npr. dotacija Knjižnici u razdoblju ak. godina 1926/27-1928/29. opada sa 18.000 na 10.000 dinara; u ak. god. 1930/31. raste na 50.000 dinara, ali već u ak. god. 1935/36. i 1937/38 opada na 17.000 dinara; u ak. god. 1940/41. raste na 50.000 dinara; tijekom Drugog svjetskog rata dotacija raste sa 100.000 kuna 1942. na 130.000 kuna 1943. i 260.000 kuna 1944. što je sve međutim obezvrijedila ratna inflacija; poslije Drugog svjetskog rata dolazi do kratkotrajnog prekida kupnje stranih knjiga i časopisa).

Preciznije statističke podatke o nabavi knjiga i časopisa može se u dostupnoj literaturi pratiti tek poslije 1957. Taj pregled izdataka izgleda ovako:

1957.	utrošeno za knjige i časopise	2.590.100 din + 961.500 din
1959.	“	2.430.599 din + 930.488 din
1960.	“	3.605.950 din + 622.270 din
1961.	utrošeno za knjige i časopise	4.310.691 din
1963.	“	5.606.020 din
1964.	“	7.227.458 din
1969.	utrošeno za knjige i časopise	117.213,85 novih din
1974.	“	310.836,40 din
1980.	“	924.661,35 din
1983.	“	1.710.558,80 din
1986.	“	5.850.391 din + 6.632.695 din
1989.	“	162.000 din
1992.	“	3.209.934 hrv. din
1995.	“	729.000 kuna ¹³⁸

Darovi su kao i kupnja bili prisutni u nabavi građe već u njezinom prvom razdoblju.

Kao primjeri nastavnika darovatelja u literaturi se spominju Vladimir Bayer, Vladislav Brajković, Mirjan Damaška, Adolf Dragičević, Aleksandar Goldštajn, Vladimir Ibler, Velimir Ivančević, Branko Jakaša, Božidar Jelčić, Davor Krapac, Nella Lonza, Željko Matić, Dragan

¹³⁶ Isto, str. 655-656.

¹³⁷ Isto, str. 640-641.

¹³⁸ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 657. (za godine između 1957. i 1960.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1957-1986, str. 304. (za godine između 1961. i 1986.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1987-1996, str. 683. (za godine između 1989. i 1995.)

Medvedović, Veljko Mratović, Berislav Perić, Stanko Pintarić, Stjepan Pulišelić, Eugen Pusić, Krešimir Sajko, Hodimir Sirotković, Zvonimir Šeparović, Siniša Triva, Nina Vajić, Martin Vedriš i Budislav Vukas¹³⁹. Primjeri nastavnika čije su ostavštine predane Fakultetu su Josip Šilović (1858-1939), Luka Marjanović (1844-1920), Rudolf Signjar (1870-1941)¹⁴⁰, Bertold Eisner (1875-1956), Stanko Frank (1883-1953)¹⁴¹, Marijan Horvat (1903-1967), Rudolf Bićanić (1905-1968), Srećko Zuglia (1888-1969), Ivo Krbek (1890-1966), Bogdan Zlatarić (1912-1977), Juraj Andrassy (1896-1977), Oleg Mandić (1906-1979), Natko Katičić (1901-1983), Čedo Rajačić (1904-1985), Josip Pliverić (1847-1907) i Mladen Pliverić (1880-1967), Ladislav Polić (1874-1927). Posebno treba spomenuti primjer ostavštine Milovana Zoričića ml. (1884-1971)¹⁴², jedinog Hrvata suca Međunarodnog suda u Haagu 1948-1958. Osim navedenih darovatelja građu su poklanjali Knjižnici i mnogi drugi pojedinci pravници, bilo odvjetnici (npr. Ivo Politeo koji je bio i honorarni nastavnik, Hugo Werk, Bogdan Stopar) ili suci.

Primjeri darovatelja pravnih osoba su: do završetka Drugog svjetskog rata Ministarstvo inostranih poslova, francuska Vlada, Dotation Carnegie pour la paix internationale, Sveučilište u Torinu¹⁴³; poslije Drugog svjetskog rata Nakladni zavod Matice hrvatske, United Yugoslav Relief Fund of America, Vrhovni sud NRH¹⁴⁴, Internacionalna stalna izložba publikacija u Zagrebu ISIP, Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu, Gradska knjižnica u Zagrebu, Knjižnica Historijskog arhiva u Zagrebu, Biblioteka Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, Knjižnica Američkog centra u Zagrebu¹⁴⁵, Knjižnica Statističkog zavoda Hrvatske, Francuski institut u Zagrebu, Fundacija SABRE¹⁴⁶.

Govoreći o organizacijama darovateljima posebno treba spomenuti *Organizaciju Ujedinjenih naroda*, čije publikacije su počele dolaziti kao dar već 1948. Dapače, Knjižnica je već 1950. službeno priznata kao deponitarna knjižnica za publikacije Ujedinjenih naroda na engleskom jeziku (pod službenom oznakom DL-26); od 1954. prima publikacije Međunarodnog suda pravde u Haagu (engleski i francuski jezik) i Europskog vijeća u Strasbourgu (francuski jezik); od 1956. prima publikacije MMF-a u Washingtonu i djelomično GATT-a; između 1956. i 1960. prima publikacije IAEA (Međunarodne agencije za atomsku energiju) u Beču i Statističkog ureda Europskih zajednica u Luksemburgu; od 1960. prima publikacije IMCO-a (Međunarodne savjetodavne pomorske organizacije); od 1983. promijenjen naziv u IMO Međunarodna pomorska organizacija) u Londonu¹⁴⁷. Jedno vrijeme Knjižnica je plaćala paušalni dio troškova za primanje depozita publikacija OUN, pa se tada dotična građa inventarizirala kao kupnja¹⁴⁸. Godine 1993. službeno je Knjižnica proglašena središnjom deponitarnom knjižnicom OUN za Republiku Hrvatsku te je taj paušal ukinut i od tada se publikacije OUN ponovno inventariziraju kao darovi¹⁴⁹. Ipak, poslije 1991. opseg depozita je sužen na najvažnije publikacije na engleskom jeziku.

Što se tiče publikacija Međunarodne organizacije rada, one se premda je sama

¹³⁹ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1957-1986, str. 306. Ovdje treba jasno upozoriti kako su svi ovdje navedeni podaci *samo primjeri a ne taksativno navođenje svih darovatelja*. Samo kada se radi o nastavnicima, praktički su svi barem nešto poklonili Knjižnici ako ništa drugo onda barem posebne otiske svojih članaka ili pojedinačne primjerke svojih knjiga.

¹⁴⁰ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1886-1964, str. 643.

¹⁴¹ Isto, str. 659.

¹⁴² Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1957-1986, str. 306. (dio ostavština nastavnika i ostavština Milovana ZORIČIĆA ml.)

¹⁴³ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1886-1964, str. 643.

¹⁴⁴ Isto, str. 658.

¹⁴⁵ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1957-1986, str. 306.

¹⁴⁶ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1987-1996, str. 684-685.

¹⁴⁷ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 651.

¹⁴⁸ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1957-1986, str. 303.

¹⁴⁹ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1987-1996, str. 684.

Organizacija pridružena OUN ipak trajno nabavljaju plaćanjem pretplate te se stoga inventariziraju kao kupnja¹⁵⁰.

Zamjena se kao način nabave građe pojavila poslije Drugog svjetskog rata u ranim 1950-tim godinama kao oblik nadomještanja kupnje u uvjetima oskudice novčanih sredstava i tada se najviše razvila s američkim i istočnoeuropskim, posebno ruskim knjižnicama. Primjer američke knjižnice s kojom je tada (1950-1954.) postojala vrlo razvijena zamjena publikacija je Harvard Law School Library, Cambridge Mass. od koje je Knjižnica dobila i niz starih knjiga iz XVI. i XVII. st., među kojima i danas najstariju knjigu u Knjižnici (*Hyppolito de Marsiliis Boninensis Tractatus de questionibus in quo materie maleficie pertractantur, Lugduni 1524.*)¹⁵¹. Poslije 1954. godine razvija se zamjena publikacija za fakultetski časopis "Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu" (pokrenut 1948, izlazio 1948, 1951. i 1953. kao godišnjak, od 1954. izlazi s 4 broja godišnje; od 1985. izlazi s 6 brojeva godišnje), što je 1996. doseglo broj od 151 ustanove s kojom se tako zamjenjuju publikacije (114 u inozemstvu i 37 u Hrvatskoj)¹⁵².

Dio knjiga nabavljen je i prilikom integracija Fakulteta s pojedinim ustanovama između 1968. i 1984. (Visoka upravna škola 1968. (knjižnica utemeljena 1956, ukupno 9199 sv., do kraja 1977. glavnina građe uključena u fond); Viša upravna škola 1983. (knjižnica utemeljena 1958, ukupno nešto više od 6.000 sv., do 1995. dio uključen u fond, a ostatak poklonjen Biblioteci Pravnog fakulteta u Mostaru); Viša škola za socijalne radnike 1984.(knjižnica utemeljena 1957, prilikom preuzimanja oko 20.000 sv. reduciranih na 10.747 sv. koji se zbog specifičnosti fonda, njezine namjene i dotadašnjeg smještaja do daljnjega vodi odvojeno do ostalog knjižničkog fonda))¹⁵³. Najvrijednije publikacije čuvaju se od 1971. u 2 trezora.

Porast knjižničkog fonda bio je prema podacima u literaturi slijedeći ("periodici" obuhvaćaju časopise i novine):

1925.	ukupno oko 4.500 sv.
1928.	ukupno 6.000 knjiga
1936.	ukupno 14.554 sv. knjiga i periodike
1940.	ukupno 18.725 sv. knjiga i periodike
1945.	ukupno oko 24.000 sv. knjiga i periodike
1948.	ukupno 34.037 sv. knjiga i periodike
1949.	ukupno 35.500 sv. knjiga i periodike
1951.	ukupno 42.228 sv. knjiga i periodike
1953.	ukupno 45.349 sv. knjiga i periodike
1956.	ukupno 55.133 sv. = 50.596 sv. knjiga + 4.537 sv. časopisa
1957.	ukupno 58.933 sv. = 54.058 sv. knjiga + 4.875 sv. periodika
1959.	ukupno 65.798 sv. = 60.089 sv. knjiga + 5.709 sv. periodika
1962.	ukupno 76.083 sv. = 69.667 sv. knjiga + 6.416 sv. periodika
1965.	ukupno 85.892 sv. = 76.594 sv. knjiga + 9.298 sv. periodika
1968.	ukupno 93.941 sv. = 83.748 sv. knjiga + 10.193 sv. periodika
1971.	ukupno 102.246 sv. = 90.147 sv. knjiga + 12.099 sv. periodika
1974.	ukupno 114.901 sv. = 100.200 sv. knjiga + 14.649 sv. periodika
1977.	ukupno 126.005 sv. = 109.143 sv. knjiga + 16.862 sv. periodika
1980.	ukupno 137.811 sv. = 118.679 sv. knjiga + 19.132 sv. periodika
1983.	ukupno 147.954 sv. = 126.904 sv. knjiga + 21.050 sv. periodika
1986.	ukupno 159.083 sv. = 135.778 sv. knjiga + 23.305 sv. periodika

¹⁵⁰ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 651.

¹⁵¹ Isto, str. 657.

¹⁵² Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1987-1996, str. 684.

¹⁵³ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1957-1986, str. 302. i 305.

1989. ukupno 169.606 sv. = 144.986 sv. knjiga + 25.620 sv. periodika
 1992. ukupno 178.898 sv. = 151.314 sv. knjiga + 27.574 sv. periodika
 1995. ukupno 184.534 sv. = 155.282 sv. knjiga + 29.252 sv. periodika¹⁵⁴

Ovdje se posebno može prikazati porast broja časopisa koje nabavlja Fakultet:

1948.	ukupno	109 naslova	(od toga 69 stranih)
1953.	“	175 naslova	(“ 125 stranih)
1956.	“	302 naslova	(“ 230 stranih)
1957.	ukupno	359 naslova	(“ 272 strana)
1958.	“	409 naslova	(“ 316 stranih)
1961.	“	451 naslov	(“ 344 strana)
1964.	“	574 naslova	
1971.	“	681 naslov	(od toga 519 stranih)
1977.	“	618 naslova	
1986.	“	643 naslova	(od toga 478 stranih)
1989.	“	667 naslova	
1992.	“	478 naslova	
1995.	“	574 naslova ¹⁵⁵	

U pogledu rada s korisnicima mogu se iznijeti slijedeći podaci:

- 1946. posuđeno 100 udžbenika
- 1948. posuđeno 200 svezaka
- 1951. posuđena 344 udžbenika
- 1954. posuđeno 370 udžbenika
- 1956. posuđeno oko 7.000 jedinica građe
- 1957. posuđeno 5.589 publikacija, evidentiran 701 korisnik od čega 88% studenata
- 1959. posuđeno 11.200 publikacija (u čitaonicama 6.900, a za rad kući 4.300 sv.), evidentirano 1.160 vanjskih korisnika i 5.590 čitača
- 1960. posuđeno 14.600 sv., evidentirano 7.060 čitača
- 1962/63. posuđeno 18.998 publikacija, evidentirano 1.438 vanjskih posuđivača i 10.848 čitača
- 1963/64. posuđeno 21.920 publikacija, evidentirano 1.870 vanjskih korisnika i 11.772 čitača
- 1968. posuđeno u čitaonicama 8.723 sv. a za rad kući 7.355 publikacija, evidentirano 447 vanjskih korisnika i 6.129 čitača
- 1971. posuđeno u čitaonicama 5.580 publikacija a za rad kući 7.254 sv., evidentirano 504 vanjska korisnika i 5.476 čitača
- 1974. posuđeno u čitaonicama 10.004 sv. knjiga, 4.303 primj. časopisa i 1.031 novine, evidentirano 550 vanjskih korisnika i 6.076 čitača
- 1977. posuđeno 8.227 sv. knjiga, 3.648 časopisa i 1.792 primjerka novina, evidentirano 430 vanjskih korisnika i 5.431 čitač
- 1980. posuđeno 3.113 sv. knjiga, 5.182 primj. časopisa i 3.192 novine, evidentirano 613 vanjskih korisnika i 6.971 čitač
- 1983. posuđeno 14.104 sv. knjiga, 2.699 časopisa i 1.585 primj. novina, evidentirano 884 vanjska korisnika i 7.067 čitača

¹⁵⁴ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964, str. 639.(za godine 1925. i 1928.), str. 645. (za godine 1936. i 1940.), str. 661-662. (za godine između 1945. i 1957.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1957-1986, str. 303.(za godine između 1959. i 1986.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1987-1996, str. 682-683.(za godine između 1989. i 1995.)

¹⁵⁵ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1886-1964, str. 661.(za godine između 1948. i 1961.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1957-1986, str. 304. (za godine između 1964. i 1986.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1987-1996, str. 683.(za godine između 1989. i 1995.)

- 1986. posuđeno u čitaonicama 10.462 publikacije, a za vani 8.078 publikacija, evidentirano 1.227 vanjskih korisnika i 7.205 čitača (u Odjelu knjižnice za socijalni rad posuđeno u čitaonici 1.880 primj. a za vani 2.585 primj. građe, evidentirano preko 500 vanjskih korisnika i oko 1.800 čitača)
- 1989. posuđeno 11.306 sv. knjiga, 7.832 primj. časopisa i 3.861 primj. novina, evidentiranih 1.589 stalnih korisnika je posjetilo Knjižnicu 6.989 puta i 2.900 puta posudilo građu kući
- 1992. posuđeno 6.440 sv. knjiga, 9.111 primj. časopisa i 5.269 primj. novina, evidentiranih 2.395 stalnih korisnika je posjetilo Knjižnicu 6.482 puta
- 1995. posuđeno 9.044 sv. knjiga, 6.830 primj. časopisa i 5.012 primj. novina, evidentiranih 2.560 stalnih korisnika posjetilo je Knjižnicu 6.991 puta i 1.143 puta posudilo građu kući (u Odjelu Biblioteke za studij socijalnog rada iste godine korišteno 6.576 sv. građe, 2.420 primj. časopisa i 563 primj. novina, evidentiranih 658 stalnih korisnika je 3.150 puta posjetilo knjižnicu i 4.320 puta posudilo građu)¹⁵⁶

Pri posudbi građe uvedene su knjižne i posuđivačke kartice, i to prvo za udžbenike 1957., a 1958. i za drugu građu. Takav sustav evidencije zadržan je sve do danas.

Knjižnica je dio svojih duplikata poklanjala drugim ustanovama (pravni fakulteti u Sarajevu 1946, u Skoplju 1947, u Ljubljani, u Novom Sadu 1960/61, u Splitu 1961/62, u Mostaru 1995).

Međuknjižnična posudba organizirano se provodi već od 1957. godine kada je tako posuđeno 132 knjige.

Knjižnica je povremeno organizirala i izložbe (1976. povodom 200-godišnjice Fakulteta; 1985. povodom Dana Fakulteta; povodom Dana Fakulteta i 80-godišnjice rada; 1994., 1995. i 1996. povodom Dana fakulteta) što je sve popraćeno katalogima.

d) knjižnično osoblje

Broj zaposlenog stručnog osoblja je postupno rastao. Prve knjižničarke su stalno zaposlene 1933-1934, prvi pomoćni službenik 1947. i prvi bibliotekar 1948. Tijekom 1950-tih godina zapošljavaju se novi bibliotekari. God. 1957. radilo je 7 osoba (3 bibliotekara, 3 knjižničara od kojih 1 honorarni i 1 pomoćni službenik), u ak. god. 1962/63. bilo je zaposleno ukupno 8 osoba (1 viši bibliotekar, 2 bibliotekara, 1 knjižničar, 3 knjižničara pripravnika i 1 pomoćni službenik). Poslije je broj zaposlenih porastao (preuzete 2 bibliotekarke iz Visoke upravne škole te 1 iz Socijalnog studija). U ak. god. 1986/87. bilo je zaposleno 12 osoba (6 bibliotekara, 4 knjižničara, 1 daktilograf i 1 pomoćni službenik), kao i u ak. god. 1995/96. (upraviteljica i 5 bibliotekara, 1 informatičar, 3 knjižničara, 1 daktilograf i 1 manipulant)¹⁵⁷. Broj dežurnih studenata koji su pomagali u čitaonicama se vremenom mijenjao (do 1966. bilo ih je 6 i tada je broj smanjen na 4, od 1981. radila su 2, a u ak. god. 1995/96. rade 3 studenta)¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1886-1964, str. 662-663. (za godine između 1946. i 1957.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1957-1986, str. 309-310. (za godine između 1964. i 1986.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1987-1996, str. 686. (za godine između 1989. i 1995.)

¹⁵⁷ Branko TOMEČAK. Biblioteka Pravnog fakulteta 1886-1964, str. 647. (za prve zaposlene knjižničarke), str. 650. (za prve zaposlene bibliotekare i stanje osoblja 1957. i 1962/63.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1957-1986, str. 310-311. (stanje osoblja 1986/87.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1987-1996, str. 682. (stanje osoblja 1995.)

¹⁵⁸ Branko TOMEČAK. Biblioteka Pravnog fakulteta 1886-1964, str. 651. (6 dežurnih studenata prije 1966.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1957-1986, str. 311. (4 dežurna studenta između 1966 i 1981, 2 dežurna studenta između 1981. i 1986.); Branko TOMEČAK: Biblioteka Pravnog fakulteta 1987-1996, str. 682. (3 dežurna studenta 1995.)

Ovdje je prilika da se ukratko kaže nešto o nadstojnicima i predstojnicima Biblioteke, predsjednicima Bibliotečnog odbora i upraviteljima Biblioteke u promatranom razdoblju.

Nadstojnici i predstojnici Biblioteke te predsjednici Bibliotečnog odbora:

Stanko FRANK (Osijek, 30.4.1883.-Zagreb, 10.11.1953.). Profesor kaznenog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1924-1943. i 1945-1953. Nadstojnik Knjižnice 1925-1942. i 1945-1953.

Pavao RASTOVČAN (Ruma, 2.1.1894.-Zagreb, 26.3.1958.). Profesor pandektnog i međunarodnog privatnog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1927-1933., potom profesor trgovačkog prava 1933.-1958. Nadstojnik Knjižnice 1942-1945.

Marijan HORVAT (Zagreb, 10.1.1903.-Zagreb, 29.12.1967.). Profesor rimskog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1940-1967. Nadstojnik Knjižnice 1953-1959. i njezin predstojnik 1959-1967.

Vladimir BAYER (Bugojno, 12.3.1912.-Zagreb, 22.4.1990.). Profesor kaznenog postupka na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1940-1982. Vršitelj dužnosti predstojnika Biblioteke 1968.

Vladimir IBLER (Zagreb, 25.6.1913.-). Profesor međunarodnog javnog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1947-1983. Predstojnik Biblioteke 1968-1976. i predsjednik Bibliotečnog odbora 1976-1983.

Berislav PERIĆ (Split, 1921.-). Profesor teorije prava i države na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1949-1991. Predsjednik Bibliotečnog odbora 1984-1991.

Velimir FILIPOVIĆ (Zagreb, 1936.-). Profesor pomorskog i općeg prometnog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu od 1968. godine. Predsjednik Bibliotečnog odbora od 1991. godine.

Stručni upravitelji i upravitelji Biblioteke:

dr. Zlatko GAŠPAROVIĆ (Vukovar, 27.4.1913.-Zagreb, 9.8.1995.). Bibliotekar u Knjižnici Pravnog fakulteta u Zagrebu 1948-1964. i prvi stručni upravitelj Knjižnice 1958-1964.

Branko TOMEČAK, stručni upravitelj Biblioteke 1965-1967. i njezin upravitelj 1967-1989.

Slavica PILJAC, v.d. upraviteljice Biblioteke 1989-1990. i njezina upraviteljica od 1990. godine.

Zaključak

Knjižnica Pravnog fakulteta u Zagrebu svojim prvim osnutkom 1776. u okviru Kraljevske akademije znanosti nadovezala se na rad isusovačke kolegijske knjižnice utemeljene već oko 1606. i time ostala dio visokoškolske aktivnosti u kontinentalnoj Hrvatskoj. Sve do kraja Kraljevske akademije znanosti i osnutka Kraljevske pravoslavne akademije 1850. ona doduše nije uspjela postići veliko otvaranje javnosti ali je i u nepovoljnim okolnostima ipak počela izgrađivati značajnu knjižničnu zbirku.

Slijedom propisa o obveznom primjerku i Knjižnica Kraljevske akademije znanosti (1816., 1832. i 1837.) i Knjižnica Kraljevske pravoslavne akademije (1852. i 1857.) bile su središnje knjižnice za područje banske Hrvatske i istovremeno visokoškolske knjižnice izvan sveučilišta. U razdoblju 1858.-1874. Knjižnica Kraljevske pravoslavne akademije se otvara javnosti i natposlijetku postaje osnov za novu Sveučilišnu knjižnicu utemeljenu 1874. godine, čime je samo potvrđeno njezino šire značenje. Sveučilišna knjižnica od osnutka dobiva dvojak karakter – sveučilišne i nacionalne ustanove¹⁵⁹.

Tijekom međurazdoblja 1874-1906. Sveučilišna knjižnica je prvo 1874-1886. jedina brinula za opskrbu nastavnika i studenata Pravnog fakulteta knjigama, sve dok potrebe poboljšanja nastave na Fakultetu nisu 1886. dovele do osnutka Seminara i njegove priručne knjižne zbirke, koja je 1906. poslužila kao podloga za drugi osnutak Knjižnice Pravnog fakulteta. Posve je jasno kako Sveučilišna knjižnica širinom svojeg obuhvata građe i nabave nije mogla detaljno pratiti razvoj pravne znanosti i tako omogućiti nastavnicima i studentima unapređivanje znanja aktualnijom literaturom, pa je zapravo bilo samo pitanje vremena kada će se fakultetska knjižnica obnoviti. S druge strane niti priručna knjižna zbirka Seminara na Pravnom fakultetu 1886-1906. nije baš svojom malom veličinom to mogla omogućiti, međutim formalno ustrojena kao samostalna organizacijska jedinica unutar Fakulteta pod vodstvom nadstojnika izabranog od profesorskog zbora pružala je mogućnost za samostalnu nabavnu politiku koja je u perspektivi mogla dovesti do izgradnje kvalitetne specijalizirane pravne knjižnice.

Upravo tu mogućnost Fakultet je iskoristio, što se najbolje pokazalo tijekom uprave nadstojnika prof. dr. Stanka FRANKA (1925-1942. i 1945-1953.) i prof. dr. Marijana HORVATA (1953-1967) te stručnog rada dr. Zlatka GAŠPAROVIĆA (1948-1964) kada je Seminarska knjižnica Pravnog fakulteta u Zagrebu (od 1959. Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu) dobila suvremenu fizionomiju (izgradnja sustava organizacije građe po stručnim skupinama, izrada svih potrebnih kataloga, kadrovska jačanje popraćeno organizacijskim diferenciranjem pojedinih knjižničnih službi i prostorno širenje uz trajno osiguravanje čitaonica za rad nastavnika i studenata).

Taj suvremeni razvoj očitovao se osobito: 1. na planu *kadrova* postupnim povećavanjem njihovog broja sa 2 službenika 1934. na 12 zaposlenika 1996.; 2. na planu *organizacije građe* razrađivanjem sustava stručnih skupina a prvobitnih 14 skupina 1925. na 25 skupina 1949. što je ostalo i 1996. te 3. na planu *veličine fonda* porastom njegove veličine sa oko 4.500 sv. 1925. preko 34.037 sv. 1948., 55.133 sv. knjiga i časopisa 1956., 102.246 sv. knjiga i periodika 1971., 159.083 sv. knjiga i periodika 1986. na 184.534 sv. knjiga i periodika 1995., što sve čini povećanje za gotovo 41 put u 70 godina rada nove Knjižnice.

Svakako najvažniji rezultat dugodišnjeg rada u Knjižnici je knjižni fond čija veličina svrstava Knjižnicu među knjižnice srednje veličine, a čiji sadržaj obuhvaćajući ne samo pravne nego i druge društvene discipline čini Knjižnicu jednom od najvažnijih knjižnica iz područja društvenih znanosti u Zagrebu i Hrvatskoj općenito.

Knjižnica se uključila već početkom 1990-tih u postupnu informatizaciju i tako polako osuvremenjuje svoj rad otvarajući se novim tehnologijama.

¹⁵⁹ Aleksandar STIPČEVIĆ: Povijest knjige, str. 536.

Zahvaljujući kvaliteti fonda, školovanom i iskusnom osoblju te suvremenoj tehničkoj opremljenosti Knjižnica Pravnog fakulteta sada stvarno izvršava funkcije središnje hrvatske pravne knjižnice.

Ipak unatoč postignutim rezultatima pred Knjižnicom još uvijek stoje aktualni problemi: 1. osiguranja dovoljnog i primjerenog prostora za budući priljev građe, 2. osiguranja povoljnije stručne strukture svojeg kadra koji brojčano je primjeren veličini Knjižnice ali bi trebao u sebi imati više knjižničnih radnika pravne struke, te 3. organizacija primjerene suradnje s drugim visokoškolskim knjižnicama naročito ostalih pravnih fakulteta u Hrvatskoj.

Zaključno se može reći kako se unatoč svim teškoćama Knjižnica Pravnog fakulteta u Zagrebu uspjela razviti u specijaliziranu pravnu knjižnicu srednje veličine koja je svojim fondovima uspjela značajno pridonijeti kulturnom a time i općem povijesnom razvoju hrvatskog naroda i Hrvatske (u pogledu kadrova posebno treba spomenuti rad dr. Zlatka GAŠPAROVIĆA na sociološkim bibliografijama, te rad Stanka PINTARIĆA kao dosad jedinog bibliotekara koji je uspio postati nastavnikom na Pravnom fakultetu u Zagrebu). Nadajmo se kako će kvalitetni uzori iz prošlosti moći poslužiti i današnjim generacijama kao jasna potvrda da samo kvalitetni i sustavni rad donosi dugoročne i prave plodove.

Prilozi: a) kronologija najvažnijih događaja iz povijesti knjižnice

- oko 1606. osnivanje zagrebačkog isusovačkog kolegija s knjižnicom
1669. zagrebački isusovački kolegij dobiva sveučilišne privilegije
1773. poslije ukidanja isusovačkog reda skrb o Knjižnici preuzima državna Komora, a o nastavi zagrebački biskup Josip Galjuf
1776. kraljica Marija Terezija donosi privremeni školski red i utemeljuje Kraljevsku akademiju znanosti s tri fakulteta (bogoslovni, filozofski i pravni); knjižnica bivšg kolegija postaje Akademijinom knjižnicom, a profesor povijesti Matija Kirinić prvim knjižničarem
1780. početak izrade prvih kataloga u Knjižnici
- 1788/1789. veliki gubici knjiga zbog zahtjeva iz Sveučilišne knjižnice u Pešti
1816. Akademijina knjižnica dobiva pravo na obvezni primjerak knjiga iz Sveučilišne tiskare u Pešti
1819. Knjižnica se prvi put otvara javnosti ali kratkotrajno
1832. Akademijina knjižnica dobiva pravo na obvezni primjerak knjiga iz Tiskare Liceja u Cluju
1837. Akademijina knjižnica dobiva pravo na obvezni primjerak knjiga s područja banske Hrvatske i Slavonije
1841. početak dugogodišnjeg rada profesora Matije Smodeka u Knjižnici
1846. izrađen najstariji sačuvani kompletni katalog knjiga u Knjižnici
1850. u sklopu reforme školstva Kraljevska akademija znanosti ukinuta, filozofski studij prebačen u Gimnaziju a pravni studij ustrojen kao Kraljevska pravoslavna akademija
1852. Akademijinoj knjižnici potvrđeno pravo na obvezni primjerak iz područja banske Hrvatske i Slavonije
1857. Akademijinoj knjižnici priznato pravo na obvezni primjerak iz područja Hrvatsko-slavonske Vojne krajine; Knjižnica dobiva prve stalne dotacije od države
1858. Knjižnica preseljena u nove prostorije u Akademijinoj zgradi, te otvorena javnosti
- 1858-1867. izrađena četiri kataloga za Akademijinu knjižnicu (abecedni u dva primjerka – listični i knjižni, inventarni i stručni koji nije sačuvan)
1874. unutar osnivanja Sveučilišta Akademijina knjižnica postaje Sveučilišna knjižnica; Fakultet ostaje bez knjižnice
1882. Sveučilišna knjižnica se zajedno sa Sveučilištem seli u novu zgradu u Donjem gradu
1886. osnovan Seminar na Pravnom fakultetu u Zagrebu s priručnom knjižnicom
1906. Seminar na Pravnom fakultetu ponovno uređen vladinom naredbom; formalno utemeljenje Seminarske knjižnice kao zasebne organizacijske jedinice i time obnova fakultetske knjižnice; na čelu Seminara i Seminarske knjižnice stoji nadstojnik izabran od profesorskog zbora (prvi nadstojnik Fran Milobar)
- 1914-1918. Knjižnica kao i Fakultet evakuirana na Gornji grad zbog ratnih potreba; poslije rata se vraća u zapadno krilo sveučilišne zgrade
1925. za nadstojnika Knjižnice izabran Stanko Frank i početak bržeg razvoja Knjižnice; uvedena inventarna knjiga za nabavljenu građu (u početku jedinstvena za svu građu i sve načine nabave)
1926. početak izrade 3 kataloga (imenski abecedni, stručni sistematski i inventarni mjesni)

1928. Knjižnica definitivno smještena u svoje današnje prostorije u istočnom krilu sveučilišne zgrade
1933. zaposlena prva knjižničarka u Knjižnici
1934. početak izrade predmetnog kataloga; zaposlena druga knjižničarka; početak posudbe udžbenika studentima i otvaranje prve čitaonice
1947. zaposlen prvi pomoćni službenik u Knjižnici
1948. zaposlen prvi bibliotekar u Knjižnici; početak objavljivanja popisa prinovljenih knjiga
1949. završena izgradnja sustava stručnih skupina u koje se organizira fond (sveukupno 25 skupina od čega 21 osnovna i 4 dodane)
1950. Knjižnica postaje depozitarna za publikacije Ujedinjenih naroda
1953. ponovno otvaranje studentske čitaonice
- 1954-1955. zaposlene dvije bibliotekarke u Knjižnici; osnutak Bibliotečnog odbora na čelu s nadstojnikom
1958. imenovan prvi stručni upravitelj Knjižnice
1959. novi Statut Fakulteta mijenja naziv Knjižnice u Biblioteka, i funkcije nadstojnika u predstojnik
- 1961/1962. Fakultet se širi u sveučilišnoj zgradi zbog preseljenja Filozofskog fakulteta, ali Biblioteka ne dobiva nove prostore nego preuređuje postojeće
- 1962/1963. u Knjižnici radi 8 zaposlenika
1968. integracija Fakulteta i Visoke upravne škole; dio knjižnog fonda Škole uključen u fond Biblioteke
- 1969-1971. Biblioteka dobiva prostore u zgradi na Trgu maršala Tita 3
1971. počela izgradnja trezorske zbirke knjiga
1976. novi Statut Fakulteta ukida funkciju predstojnika ali zadržava Bibliotečni odbor
1983. integracija Fakulteta i Više upravne škole; dio knjižnog fonda Škole uključen u fond Biblioteke
1984. integracija Fakulteta i Više škole za socijalne radnike; knjižni fond Škole se i dalje vodi odvojeno od ostalog fonda
- 1986/1987. u Biblioteci radi 12 zaposlenika i taj broj se zadržava
1990. početak informatizacije Biblioteke
- 1995/1996. provedeno veliko uređivanje prostora Biblioteke; otvorena nova skladišta na Trgu maršala Tita 3 i u Gundulićevoj 10

b) popis voditelja Knjižnice

A. Knjižnica Kraljevske akademije znanosti od 1776. do 1850.

Matija KIRINIĆ 1776-1780. i 1796-1805.

Josip MIKOCZY 1780-1796.

Franjo KLOHAMMER 1805-1814.

Ladislav ŽUŽIĆ 1814-1834.

Karlo GREGORIĆ 1834-1841.

Matija SMODEK 1841-1850.

B. Knjižnica Kraljevske pravoslavne akademije od 1850. do 1874.

Matija SMODEK 1850-1874.

C. Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu od 1874. do 1906.

Sveučilišni knjižničari:

Matija SMODEK 1874-1875.

Ivan KOSTRENČIĆ 1875-1911.

D. Seminarska knjižnica Pravnog fakulteta u Zagrebu od 1906. do 1996.

Nadstojnici Seminarske knjižnice:

dr. Fran MILOBAR 1906-1913.

dr. Marko KOSTRENČIĆ 1913-1925

dr. Stanko FRANK 1925-1942. i 1945-1953.

dr. Pavao RASTOVČAN 1942-1945.

dr. Marijan HORVAT 1953-1959.

Predstojnici Biblioteke:

dr. Marijan HORVAT 1959-1967.

dr. Vladimir BAYER 1968.

dr. Vladimir IBLER 1968-1976.

Predsjednici Bibliotečnog odbora:

dr. Vladimir IBLER 1976-1983.

dr. Berislav PERIĆ 1984-1991.

dr. Velimir FILIPOVIĆ 1991-

Upravitelji Seminarske knjižnice:

dr. Zlatko GAŠPAROVIĆ 1958-1959, stručni upravitelj

Upravitelji Biblioteke:

dr. Zlatko GAŠPAROVIĆ 1959-1964, stručni upravitelj

Branko TOMEČAK 1965-1967, dipl. iur., stručni upravitelj
1967-1989, upravitelj

Slavica PILJAC 1989-1990, dipl. iur., v.d. upravitelja
1990- upraviteljica

c) popis svih radnika u Knjižnici¹⁶⁰

dr. Božena BUKOVINAC, tajnica Fakulteta (pomagala u Knjižnici oko 1925.)
Danica BERSA, knjižničarka Sveučilišne knjižnice (honorarno radila u Knjižnici 1925/1933.)
Cvijeta MARKOVIĆ 1933-1950, knjižničarka
Zdenka DOMINIS 1934-1966, knjižničarka
Velimir IVANČEVIĆ (kao asistent pomagao u Knjižnici 1947.; poslije nastavnik i profesor na katedri Upravnog prava; 1953. doktorirao)
dr. Zlatko GAŠPAROVIĆ 1948-1964, bibliotekar (od 1961. viši bibliotekar)
Stanko PINTARIĆ 1953-1955, bibliotekar (od 1955. nastavnik i profesor na katedri Ekonomske politike; 1965. doktorirao)
Mirjana PUŠKAŠ 1954-1969, bibliotekarka
dr. Antonija BAUER 1955-1973, viša bibliotekarka
Vesna TURK-BEZINOVIĆ 1960-1984, knjižničarka
Mira KOVAČ 1962-1983, knjižničarka
Slavica JANŽEKOVIĆ 1963-1993, knjižničarka
Jasna KOVAČEVIĆ 1966- , bibliotekarka
Ana ŠARIĆ-RADOČAJ 1968- , bibliotekarka
Sonja DVORŽAK 1968-1971, bibliotekarka
Vlasta PRESKAR 1969-1978, knjižničarka
Vesna KORADE 1969-1971, bibliotekarka
Dubravka BERKOVIĆ 1971-1975, bibliotekarka
Daška KOZJAK 1975, knjižničarka
Višnja ZELENKA 1971-1980, bibliotekarka
Eva BEZIĆ 1973-1992, bibliotekarka
Slavica PILJAC 1978- , bibliotekarka
Zoe SPLIVALO KAJTNA 1980- , knjižničarka
Mirna ŠESTAK 1983- , knjižničarka
Vesna BAYER 1984- , viša knjižničarka
Ivan MIJATOVIĆ 1993, bibliotekar
ing. Miroslav ŠESTAK 1993- , bibliotečni informatičar
Marino JUREKOVIĆ 1994- , bibliotekar
Marija CVETNIĆ-KOPLJAR 1994- , bibliotekarka

- posebno u Studijskom centru socijalnog rada

Neda JURAČIĆ 1957-1960, bibliotekarka
Ksanta WEINER 1970-1993, bibliotekarka
Ksenija ŠVENDA-RADELJAK 1994- , bibliotekarka

- pomoćni radnici u Knjižnici

Ignac SLEKOVAC 1947-1963?*.
Milan VUKOBRATOVIĆ 1964-1970?*¹⁶¹.
Zdravko JURKOVIĆ 1971-

¹⁶⁰ najveći dio podataka preuzet prema knjizi Željko PAVIĆ: "Prinosi za povijest Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1776-1996.", 2. dopunjeno izd., Zagreb : Pravni fakultet, 1996, str. 68. i 62c.

¹⁶¹ za Ignaca SLEKOVCA i Milana VUKOBRATOVIĆA nije se mogao precizno utvrditi datum prestanka rada, pa su godine zabilježene prema sjećanjima najstarijih radnika u Knjižnici

d) raspored osnovnih skupina knjižnične građe

- I. Ustavno pravo. Upravno pravo. Uprava
- I-A. Publikacije Društva naroda, Međunarodnog suda pravde i Međunarodne organizacije rada
- I-B. Publikacije Ujedinjenih naroda i srodnih međunarodnih organizacija
- II. Građansko pravo (i obiteljsko pravo)
- II-A. Međunarodno privatno pravo
- III. Kazнено pravo. Kriminologija
- IV. Međunarodno javno pravo
- V. Pravo općenito. Pravna filozofija. Filozofija. Psihologija
- V-A. Nastava. Magistarski radovi. Doktorske disertacije
- VI. Ekonomika (politička ekonomija, ekonomska politika). Financije
- VII. Rimsko pravo
- VIII. Građansko procesno pravo
- IX. Pravna povijest. Povijest općenito do XIX. stoljeća
- X. Crkveno pravo i povijest
- XI. Trgovačko pravo
- XII. Zakoni i zbirke propisa
- XIII. Opća skupina (enciklopedije, leksikoni, rječnici, zbornici, spomenice, bibliografije, bibliotekarstvo, dokumentacija, informatika)
- XIV. Časopisi
- XV. Kazнено procesno pravo. Kriminalistika
- XVI. Sociologija
- XVII. Udžbenici za studente
- XVIII. Politika. Novija povijest
- XIX. Radno i socijalno pravo
- XX. Statistika
- XXI. Pomorsko pravo. Prometno pravo uopće

e) suvremena organizacijska struktura Knjižnice

Popis uporabljene književnosti

1. BAYER, Vladimir: Osnivanje Pravnog fakulteta u Zagrebu (god. 1776) i njegovo definitivno uređenje (1777. god.), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 19(1969), br. 2, str. 221-278.*
2. BIBLIJSKI leksikon, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1972.
3. ENCIKLOPEDIJA Jugoslavije, 2. izd., knj. 1(A-Biz), Zagreb, 1980; knj. 3(Crn-Đ), Zagreb, 1984; knj. 4(E-Hrv), Zagreb, 1986.
4. FANCEV, Franjo: Sveučilišna knjižnica, *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874-1924. Spomenica Akademickoga senata, Zagreb 1925, str. 191-224.*
5. GAŠPAROVIĆ, Zlatko: 50-godišnjica Seminarske knjižnice Pravnog fakulteta u Zagrebu, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 8(1958), br. 1, str. 65-72.*
- u tekstu citirano pod naslovom "Seminarska knjižnica 1906-1956."
6. GAŠPAROVIĆ, Zlatko: Seminarska knjižnica Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1906-1956., *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 37(1987), br. 2, str. 299-300.*
7. HISTORIJA čovječanstva- kulturni i naučni razvoj, Sv. 2, knj. 1 : Stari svijet od 1200. do 500. god. pr. n. ere (napisao Luigi PARETI, suradnici Paolo BREZZI i Luciano PETECH), Zagreb : Naprijed, 1967.
8. HORVAT, Marijan: Rimska pravna poviest, Zagreb, 1943.
9. HORVAT, Marijan: Rimsko pravo, Zagreb : Pravni fakultet, 1998.
10. HRVATSKA Enciklopedija, knj. 2(Be-Da), Zagreb : Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 2000.
11. HRVATSKI biografski leksikon, knj. 3(Č-Đ), Zagreb : Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1993.
12. KATEKIZAM Katoličke Crkve, Zagreb : Hrvatska Biskupska Konferencija, 1994.
13. KLAIĆ, Nada: Medvedgrad i njegovi gospodari, Zagreb : Globus, 1988.
14. KOROŠEC, Viktor: Sistematika prve hetitske pravne knjige (K Bo VI 3), *Zbornik znanstvenih razprav (Ljubljana), let. 7(1930).*
15. KOSTRENČIĆ, Ivan: Sveučilišna biblioteka, Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, Zagreb, 1900.
16. KURTOVIĆ, Šefko: Opća povijest prava i države, 3. izd., knj. 1 : Stari i srednji vijek, Zagreb, 1992.
17. KURTOVIĆ, Šefko: Hrestomatija opće povijesti prava i države, knj. 1 : Stari i srednji vijek, Zagreb, 1999.
18. LE GOFF, Jacques: Civilizacija srednjovjekovnog Zapada (prevela Gordana V. Popović), Zagreb : Golden Marketing, 1998.
19. LONZA, Nella: Pravna biblioteka Ivana de Scomla, zadarskog kanonika iz XIII. stoljeća, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 40(1990), br. 1, str. 101-115.*
20. MONTET, Pierre: Egipat u doba Ramzesa, Zagreb : Naprijed, 1979.
21. PAVIĆ, Željko: "Prinosi za povijest Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1776-1996., 2. dopunjeno izd., Zagreb : Pravni fakultet, 1996.
22. POVIJEST svijeta : od početaka do danas, Zagreb : Naprijed, [1978.]
23. ROJNIĆ, Matko: Biblioteke, Hrvatska, Enciklopedija Jugoslavije, 2. izd., knj. 1, Zagreb, JLZ, 1980, str. 655-664.
24. ROJNIĆ, Matko: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, Sv. 1., Zagreb, [Sveučilište u Zagrebu], 1969., str. 573-623.*
25. ROMAC, Ante: Rimsko pravo, 5. izd., Zagreb : Narodne novine, 1994.

26. SEČIĆ, Dora: Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu (1874-1918) (doktorska disertacija), Zagreb 1996.
27. SPISI saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861. (uredili Dragojlo Kušlan i Mirko Šuhaj), Knj. 1, Zagreb 1861.
28. STIPČEVIĆ, Aleksandar: Knjižnica bibrirskoga kneza Pavla II. iz 1346. godine, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, god. 22(2001), Supplement br. 1(Spomenica akademiku Luji Margetiću)*, str. 365-370.
29. STIPČEVIĆ, Aleksandar: Povijest knjige, Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1985.
30. STIPČEVIĆ, Aleksandar: Sudbina knjige, Lokve : Naklada Benja, 2000.
31. STIPKOVIĆ, Zlatan: O nastavi i nastavnima građanskog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996, knj. 2, sv. 1, Zagreb, Pravni fakultet, 1996, str. 7-34.*
32. ŠANJEK, Franjo: Crkva i kršćanstvo u Hrvata, knj. 1 : Srednji vijek, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1988.
33. ŠIDAK, Jaroslav: Regia scientiarum Academia, *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, Sv. 1., Zagreb, [Sveučilište u Zagrebu], 1969., str. 49-78.*
34. TADIĆ, Katica: Rad u knjižnici, Opatija : Naklada Benja, 1994.
35. TOMEČAK, Branko: Pravne knjižnice i knjižne zbirke u Zagrebu do god. 1874., *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996, knj. 2, sv. 1, Zagreb, Pravni fakultet, 1996, str. 597-629.*
36. TOMEČAK, Branko: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu – pregled stvaranja knjižnične zbirke i uređenja knjižnice 1886-1964., *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996, knj. 2, sv. 1, Zagreb, Pravni fakultet, 1996, str. 631-667.*
- u tekstu citirano pod naslovom “Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1886-1964”
37. TOMEČAK, Branko: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu – razvoj u posljednjih trideset godina (1957-1986), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 37(1987), br. 2, str. 301-311.*
- u tekstu citirano pod naslovom “Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1957-1986”
38. TOMEČAK, Branko: Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu – pregled razvoja 1987-1996., *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996, knj. 2, sv. 1, Zagreb, Pravni fakultet, 1996, str. 681-689.*
- u tekstu citirano pod naslovom “Biblioteka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1987-1996”
39. VERONA, Eva: Jozefinske bibliotečno-političke mjere s osobitim obzirom na sudbinu knjižnice Kr. akademije (današnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke) u Zagrebu, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske (Zagreb), god. 24(1979-1980), br. 1-4, str. 1-41.*
40. VERONA, Eva: Prilog povijesti obveznoga primjerka u Hrvatskoj, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske (Zagreb), god. 25(1981), br. 1-4, str. 217-236.*

41. VERONA, Eva: Prinosi povijesti Sveučilišne knjižnice u Zagrebu u prvome razdoblju njena života (1607-1773). *Zbornik naučnih i književno-umjetničkih priloga bivših đaka i profesora zagrebačke Klasične gimnazije o 350-godišnjem jubileju, 1607-1957, Zagreb, Klasična gimnazija, 1957, str. 357-379.*
- u tekstu citirano pod naslovom "Povijest Sveučilišne knjižnice 1607-1773"
42. VERONA, Eva: Prinosi povijesti Sveučilišne knjižnice u Zagrebu i njena uređenja (1773.-1814.), *Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 4(1955-1957), br. 1-4, str. 1-36.*
- u tekstu citirano pod naslovom "Povijest Sveučilišne knjižnice 1773-1814"
43. VERONA, Eva: Prinosi povijesti Akademijine knjižnice (sadašnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke) u Zagrebu 1814-1874., Zagreb, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1987.
- u tekstu citirano pod naslovom "Povijest Sveučilišne knjižnice 1814-1874"
44. VRESK, Milan: Razvoj urbanih sistema u svijetu : geografski pregled, Zagreb : Školska knjiga, 1984.
45. ZAKONSKI članci Sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, od godina 1868., 1869. i 1870., 2. uredovno izd., U Zagrebu, 1871.